

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
Humanitāro zinātņu fakultāte
Baltu valodniecības katedra

UNIVERSITY OF LATVIA
Faculty of Humanities
Baltic Linguistics

BALTU FILOLOĢIJA

XXII (1) 2013

Baltu valodniecības žurnāls
Journal of Baltic Linguistics

LU Akadēmiskais apgāds

BALTU FILOLOĢIJA

Redaktors / Editor

Pēteris Vanags

Latvijas Universitāte, Stockholms universitet

Redaktora vietnieki / Associate Editors

Lidija Leikuma
Latvijas Universitāte

Edmundas Trumpa
Latvijas Universitāte

Redakcijas kolēģija / Editorial Board

Aleksej Andronov

Sankt-Peterburgskij gosudarstvennyj universitet

Laimute Balode

*Latvijas Universitāte,
Helsingin yliopisto*

Pietro U. Dini

Università degli Studi di Pisa

Trevor G. Fennell

Flinders University of South Australia

Inta Freimane

Latvijas Universitāte

Artūras Judžentis

Lietuvių kalbos institutas

Jenny Larsson

Stockholms universitet

Benita Laumane

Liepājas Universitāte

Dace Markus

*Rīgas Pedagoģijas un
izglītības vadības akadēmija*

Nicole Nau

*Universytet im. Adama Mickiewicza
w Poznaniu*

Juozas Pabrėža

Šiaulių universitetas

Jurgis Pakerys

Vilniaus universitetas

William R. Schmalstieg

Pennsylvania State University

Wojciech Smoczyński

Uniwersytet Jagielloński

Bonifacas Stundžia

Vilniaus universitetas

Lembit Vaba

Tampereen yliopisto

Jānis Valdmāns

Latvijas Universitāte

Steven Young

*University of Maryland,
Baltimore County*

Baltu filoloģija ir recenzējams izdevums ar starptautisku redakcijas kolēģiju. Visus iesniegtos rakstus pirms to publicēšanas recenzenti novērtē un akceptē.

Baltu filoloģija is a fully refereed journal with an international panel of referees. All articles submitted are assessed by our referees before being accepted for publication.

Sējuma valodas konsultanti: Lidija Leikuma (latviešu valoda),
William R. Schmalstieg (angļu valoda), Edmundas Trumpa (lietuviešu valoda).

Language consultants for this volume: Lidija Leikuma (Latvian),
William R. Schmalstieg (English), Edmundas Trumpa (Lithuanian).

Redakcijas adrese / Editorial Address

Baltu valodniecības katedra

Humanitāro zinātņu fakultāte

Latvijas Universitāte

Visvalža iela 4A

Rīga, LV-1050, Latvia

e-pasts: pvanags@latnet.lv

© Latvijas Universitāte, 2013

SATURS – CONTENTS

Raksti – Articles

Maigone BEITIŅA

Sintaktiskā sinonīmija Georga Elgera vārdnīcā
Dictionarium Polono-Latino-Lottaucum (1683) 5

Valgerður BJARNADÓTTIR, Merlijn DE SMIT
Primary Argument Case-Marking in Baltic and Finnic 31

Brigita BUŠMANE
Kartupeļu biezputras nosaukumi latviešu valodas izloksnēs 67

Renāte SILIŅA-PINĶE, Anta TRUMPA
Seno leksikogrāfisko avotu uzdotās mīklas
Latviešu valodas vēsturiskajā vārdnīcā 93

Hronika – Chronicle

20 Jahre Institut für Baltistik an der Universität Greifswald
(*Rainer Eckert*) 104

Report from the 45th Annual Meeting of *Societas Linguistica
Europea* (SLE) and the workshop *Baltic languages in the
European context: Theoretical, comparative and typological
perspectives* (Valgerður Bjarnadóttir) 107

Recenzijas – Reviews

Bo Andersson & Raimo Raag (eds.). *Från Nyens skans till
Nya Sverige: Språken i det Svenska Riket under 1600-talet*.
Stockholm: Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets
Akademien, 2012. (*Rune Bengtsson*) 111

Edmunds Trumpa. *Latviešu ģeolingvistikas etīdes*.
Rīga: Zinātne, 2012. (*William R. Schmalstieg*) 118

Izdošanas principi – Publication Policy 125

SINTAKTISKĀ SINONĪMIJA GEORGA ELGERA VĀRDNĪCĀ *DICTIONARIUM POLONO-LATINO-LOTTAUICUM (1683)*

Maigone BEITĪNA
Liepājas Universitāte

Ievads

Georga Elgera (1585–1672) *Dictionarium Polono-Latino-Lottauiicum* ir viena no trim zināmajām 17. gadsimtā publicētām latviešu valodas vārdnīcām – blakus Georga Manceļa vācu-latviešu vārdnīcai *Lettus* (1638) un anonīmajai četrvalodu vārdnīcai *Vocabularium* (1688), jo, kā zināms, citas 17. gs. tapušās vārdnīcas – J. Langija, K. Firekera, L. Depkina, *Manuductio Lettico-Germanicum* – publicētas tikai 20., 21. gadsimtā. Elgera vārdnīca latviešu valodniecībā pētīta daudz mazāk, salīdzinot ar citām 17. gs. vārdnīcām; tās sintaktisko konstrukciju izpēte ir tikko aizsākta, tāpēc rakstam izvēlēts temats, kas liek iepazīt dažādus sintaktisko konstrukciju variantus. Sinonīmu kopums objektīvi rāda katras valodas resursus, vārdnīcā izmantotie sinonīmi var apliecināt leksikogrāfa zināšanu apjomu un viņa subjektīvo vēlmi to demonstrēt, bet sinonīmu izmantošanas iespējas lielā mērā atkarīgas no vārdnīcas struktūras, no šķirkļu izveides.

Georga Elgera triju valodu vārdnīca nav visa paša, pavisam patstāvīgi radīta, tās pamatā ir divas citas, kā rāda tekstu salīdzinājums, līdzīga rakstura triju valodu vārdnīcas: Konstantīna Sirvīda (*Konstantinas Sirvydas, Konstanty Szyrwid*) poļu-latīņu-lietuviešu *Dictionarium trium linguarum* (Vilnē, 1642, 3. izd.) un poļu garīdznieka, izcila leksikogrāfa Gregora Knapska (*Grzegorz Knapski*) poļu-latīņu-grieķu vārdnīca *Thesavrus Polonolatinogræcus seu Promptuarium linguæ Latinæ et Græcæ* (Cracoviæ, 1621). Pētnieku domas dalās, kura no tām Elgeram bijusi nozīmīgākā. Daina Zemzare (1961: 64), arī Zigms Zinkevičs (Zinkevičius 1988: 252) domā, ka Elgers izmantojis Sirvīda darbu, bet jezuītu teologs Staņislavs Kučinskis (1954: 33), kas ilgstoši pētījis Elgera dzīvi un darbus, ir pārliecināts, ka Elgera vārdnīcas pamatā ir Knapska tēzauris. Fakts ir tāds, ka visām trijām vārdnīcām līdzīga ir šķirkļa sākumdaļa – vārds vai vārdi poļu valodā, taču Knapska tēzaurā šķirkļu ir ievērojami vairāk: atsevišķā šķirklī nodalīti dažādi vārda atvasinājumi, semantiskie varianti. Piemēram, leksēmai *bystro* 'ātri' ar atvasinājumiem veltīti 9 šķirklī: *bystro/bystrzé, bystrooki, bystro pátrze, bystrośc rzeki, bystrośc, bystry* (3 varianti), *bystrzéje*. KTh 56, 57.

No tiem Sirvīds pārņēmis trīs šķirkļus – *bystro/bystrze, bystrośc rzeki, bystry*. SzD 26.

Elgers izmantojis divus:

Bystro/bystrze. Rapidè. Dryz. ED 29

Bystry. Rapax. Straums. ED 29

Otra šķirkļa sadaļa – latīņu tulkojums – ievērojami atšķiras apjoma ziņā: Knapska tēzaurā latīņu lietvārdiem un darbības vārdiem vietumis dotas pamatformas; ir ļoti plašs ilustratīvais materiāls no antikās literatūras. Sirvīda vārdnīcā latīņu valodas sadaļā ir tikai jau Knapska dotie tulkojuma vārdi, parasti bez gramatiskiem komentāriem un bez literāriem piemēriem. Elgera vārdnīcā latīņu sadaļā tulkojumi tie paši, bet ar pamatformu norādēm nomeniem un vārdiem (ne visur), bez piemēriem.

Elgera vārdnīcas šķirkļu vārdu saraksts pamatos sakrīt ar Sirvīda vārdnīcā uzņemtajiem poļu vārdiem, taču atsevišķos gadījumos konstatēju papildinājumus, piemēram, ED 225 ir šķirklis *Miotła ná niebie. Cometa. (æ. m.) Slotins aftita zwaixna*. Sirvīda vārdnīcā šā šķirkļa nav.

Šķirkļa trešā sadaļa – lietuviešu un latviešu tulkojumi – bieži atšķiras pēc apjoma. Lietuviešu tulkojumi mēdz būt lakoniski, minimāli – viens vai, retāk, 2–3 vārdi. Elgers turpretī lielāko tiesu piedāvā divus vai vairākus tulkojuma variantus – gan vārdus, gan vārdkopu, arī predikatīvu vienību. Bez tam darbības vārdus Elgers bieži raksta ne tikai tagadnes 1. personā, bet arī pagātnē un nenoteiksmē; gan ne konsekventi.

Ilustrācijai varam salīdzināt poļu vārda *milczec* ‘klusēt’ šķirkli vienā un otrā vārdnīcā:

Milczę / Sileo, filefco, obticeo, taceo. Tiliu. SzD 174

Milczę. Sileo, es: taceo, es: obticefco, is: filefco.

Es kluffu cæß / es klus palêku / es turru muttu.
ED 223

Ne velti Sirvīda vārdnīcā ir 560 lappuses, Elgera – 665 (faktiski vairāk, jo vietām jaukta lapušu numerācija).

Domājot par sinonīmijas pētīšanas iespējām, ir vērojami vairāki šķirkļu paveidi apjoma ziņā.

- 1) minimālais apjoms – viens vārds šķirkļa iesākumā un pa vienam vārdam tulkojošās valodās – *Biały; Albus. Balts.* ED 13
- 2) vairāki latīņu vārdi poļu šķirkļa vārda semantikas nianšu tulkojumam, bet tikai viens latviešu vārds, kas Elgeram šķītis pietiekami skaidrs un precīzs tulkojums –
Cewka niči. Panus, i. m. rhombus, turbo, inis, tramæ involucrum.
Atspola. ED 31
- 3) minimālas poļu un latīņu valodas šķirkļa sadaļas, bet izvērstā latviešu valodas daļa – ar diviem, trim un dažkārt vairākiem iederīgiem tulkojumiem –

Mglisty. Nebulofus / caliginofus. Migglains / miggligs / miggliga dēna. apmigglots / apmacis / mukls layks / makōns layks. ED 216

Tamuię. Appono moles, aggero. Es dambe / es ayzdambe / es taysy dambi / es faber zemme. ED 541

Šādu šķirkļu nav mazums, un tieši tie ir avots pētījumam par sintaktisko sinonīmiju Elgera vārdnīcā.

Termina *sinonīmija* izpratnei par noderīgu pieņemu „Valodniecības pamatterminu skaidrojošās vārdnīcas“ doto sinonīmijas raksturojumu:

„Divu vai vairāku valodas vienību (parasti vārdu, bet plašākā nozīmē arī vārdformu, morfēmu, frazeoloģismu, teikumu) **nozīmes** vienādums vai tuvums, piemēram, sinonīmiskas ir vārdformas *celieties!* un *celties!* pavēles nozīmē, piedēkļi *-ien-* un *-en-*, nosaucot sievas, saimnieces; teikumi *Par to jau sen runā* un *Par to jau sen tiek runāts*; frazeoloģismi *pliks kā zirnīs* un *pliks kā baznīcas žurka*.“ (VPSV 2007: 354)

Sintaktiskās sinonīmijas analīzē par sinonīmiskām sintakses **vienībām** šeit vērtēts **vārds, vārdkopa, prepozicionāls savienojums, predikatīva vienība**, arī **paligteikumus**.

Sinonīmās sintaktiskās konstrukcijas tiks grupētas pēc morfoloģiskas pazīmes – galvenā komponenta vārdu šķiras.

Raksta mērķis – iepazīt Georga Elgera veikumu latviešu valodas sintaktisko konstrukciju veidošanā, analizēt variantu bagātību; līdz ar to konstatēt raksturīgas latviešu valodas sintakses iezīmes 17. gadsimtā – sava laikmeta liecības. Varbūt darba gaitā izdodas gūt kādas atziņas par latviešu valodas sintaktiskās sinonīmijas problēmām vispār, ne tikai Elgera tekstā, jo šādu pētījumu trūkst.

Rakstā **netiek** reģistrētas Elgera rakstības nekonsekvences, analizētas neveiksmes vārdu formu un jaunu vārdu darināšanā.

I. Nominālā sintaktiskā sinonīmija

I.1. Substantīviskās konstrukcijas

I.1.1. Vārds / vārdkopa

Meklējot labāko, atbilstošāko tulkojumu šķirkļa vārdam, Elgers bieži vienu vārdu precizējumam papildina ar saturā identisku vai tuvu vārdkopu –

Litwá. Lituania. Letauwa / letauwa zemme. ED 198

Bor. Sylua pinea, pinetum. Prædulis predas maß. ED 21

Ġlod. Fames (is f:) Bads / badda layks. ED 86

Na3wiŕko. Nomen (inis, n.) cognomen, appellatio.

Pawards / fæta wards / ceme (ciema) wards. ED 256
Bárc. Mellificium silvestre. Trôps / byþu trops, bittes kôks. ED 7

Pogranicze ykraina. Confinium, confine (nis n.) colliminium. Robe3zi æ33e malle. ED 398

Citkārt vārds un vārdkopa izsaka jēdzienu samērojamību, daudzumu –
Groß. Nummus, numifma, atis n: Groffis / fæþ artauw..
ED 97

Garśc. Pugnus i: m: pugillus. Sauia / wena rekfa. ED 84

Interesanti ir tulkojuma vārdu atvasinājumu varianti –

Długość. Diuturnitas, longinquitas. Ildzibe / ilgums / ilga fadzioþana. ED 57

Báłwochwalstwo. Idololatria. Elkadæwiba / elka Dæwa kalþoþana. ED 6

Babel na wodzie. Bulla. Burbulis. Burobulis / vdens puslis / vdens tulsnis. ED 5

Te ir lielisks darba lauks latviešu valodas vārdarināšanas pētniekiem. Piemēram, darītājavārda darināšanai Elgers izmanto ne tikai izskaņas *-tājs, -ējs, -nieks*, bet arī *-ums, -ulis, -eris, -ers* –

Cytryftá. Citharædus, citharifsta. Vs cithr spelneks. Koklneks.
ED 47

Kofterá. Aleator, aleo (onis m.) tefferarius.

Ar 3wirgzedems fpælums / kaulætais. ED 157

Grubar3 / grobowy kopacz. Vefpillo, onis, m, funerarius, humator, vefpa, æ. m. Myrronus rakkais / Dôdegræwers. ED 98
Fundator. Fundator, conditor, creator, auctor orbis.

Pammettu lyktais / Radditais. ED 81

Biegun / blakác3. Erro (onis) vagus, vagabundus. Bæggullis / Tækkulis / zemmes tækkulis / strikeris / zemme tæks. ED 14

Daina Zemzare (1961: 67) Elgera vārdnīcā uzskaita daudzos lietvārdu atvasinājumus ar izskaņu *-šana*. Bet kā gan Elgers varētu no tiem izvairīties, ja vārdnīcā poļu valodas šķirkļos gandrīz aiz katra verba personas formām ir atsevišķi verbālsubstantīvu šķirkļi ar izskaņu *-anie, -enie*, kas nosauc darbību vai procesu. Piemēram, šķirklim *Biedzē siē .. Es cykfte .. Es cinias* seko šķirklis *Biedzēnie siē .. Cykftaþana*. ED 13 (Jāpiezīmē, ka Elgers vārdnīcā neveido atgriezeniskos lietvārdus – te derētu vārds *cikstēšanās*.) Skaņu nosaukumam *Bicz3a tr3afkanie* Elgers min veselus četrus tulkojuma variantus: *krakþena: knakþena / Knikþena / czakftæþana* (ED 13), parādot latviešu valodas skaņu apzīmējumu daudzveidību. Citviet arī skaņu nosaukumiem atrasti atvasinājuma varianti –

Kruczy w brzuchu .. Ekβ zarni braksti .., Ekβ zarni brakβana. ED 170
ME I 236: *brakstēt, brakšēt*; nuo saltuma istaba brakš. Zvirgzdine.

Lietvārdu semantika, kam vajadzējis vairāk nekā vienu leksēmu tulkojumā, ir visai daudzveidīga. Raksturīgākās grupas: dabas parādības, zemnieku darbi, darbarīki, cilvēka ķermeņa daļas, slimības, ar reliģiju saistīti nosaukumi, sabiedriski politiski termini.

Vairākvārdu tulkojumos bieži ir tā, ka Elgers vispirms min vienu vārdu kā tiešāko nosaukumu, tad raksta vārdkopu kā vārdu vispārinājumu, ar to ieskaita tulkojamo vārdu kādā jēdzienu grupā –

Nurek ptak. Mergus. Gaura / gaigallis / juris putnis. ED 290

Báwoł. Bubalus fylustris bos. Subrs / mæ33a wærfis.. ED 9
Gwiażdá iutrzeńká. Lucifer, eri, m Venus, phosphorus. Aufeklins / ryta 3waiɣna. ED 102

Miołta ná niebie. Cometa (æ. m.) Slotins aftita 3waiɣna. ED 225

Bagnifko / Bagno. Palus, vdis. g. f. Paltis / .. 3umpis / dukβa. ED 5; *Sliappiûm / dukβu purwis.* ED 115

Bryłá. Grumus, terræ, gleba æ f. Pakkalnins / Wællens 3emmes pitis. ED 24

Tēlaini ir dabas norišu sinonīmi –

Mierzch / mierzchánie / mrok. Crepusculum. Kræfla / pakræflis / patumfis / wákkara layks. ED 219

Porankowy / zaranny. Matutinus. Aggrums / rytu layks. ED 412

Burżá. Tempeftas. Sturmis vetru / wegeputnis / Putænes. Nikns gayfis. ED 28

Ir meklētas vairākas leksēmas cilvēka ķermeņa daļu nosaukšanai, piemēram, kauliem –

Kořtká / nogi cześć. Talus (i. m) Krumflis / kaie kauls. ED 158
Czeluśc w gębie. Maxilla, mandibula (æ: f) Waiga kauls / 3odekauls / 3ods. ED 50

Czábłká głowy. Caluaria æ: f: cranium. Pakaus Galwaskaus / ţmadzenas kaufa / Galwas wyddus / galwas kauls. ED 49

Slimību, kaišu nosaukumi var būt konkrēti un vispārināti –

Plama ná čiele / ná baćie. Macula, næuus, varus in facie lentigo in charta. Mælnuma plakka / nêwa / næſkiftums ekβ waigu. ED 374

*Bližniā. Cicatrix (icis. f.) Rimba / fkramba / fkireuma
zime / Brucce. ED 17*

*Chorobā. Morbus (i. m.) inualetudo, infirmitas. Næweffelyba /
fāpa / gulliā færga. ED 35*

Zemnieka darba, darba rīku nosaukumi ir tulkoti gan ar vārdu, gan
sinonīmu vārdkopu –

*Obod / okrāg. Canthus (us) curvatura summæ rotæ, orbile.
Szkienes / dželze apkart fkrittelims. ED 297*

*Klepadlo / kloc do wbijania ziemie. Pavicula(æ) fistuca. Slagis /
us zemme duriums. ED 136*

*Kołodźleystwo. Carpentaria (æ f.) Ratneciba / kamana
kunst. ED 145*

*Gies / gženie. Oestrum / furor pecudis ab æstro percussæ.
Bi33æβana / lōpe brum. ED 85*

Gadās latviešu vidē sveši priekšmeti, kuru nosaukumi tulkoti ar aptuveni
atbilstošiem latviešu vārdiem –

Cymbal. Cymbalum. 3warguli / kokles harfa. ED 47

Aprakstoši tulkojumi ir ar reliģiju saistītiem nosaukumiem –

*Krucyfiks. Crux Christi, imago crucifixi. Krufsts / kungu JE3V
Christu zyme. ED 170*

*Papiež. Papa. Episcopus uniuersalis. Pawfts / par wyffens
bifkōpems aukstaks / Christa wete turretais. ED 358*

*Prorok. Propheta (æ. m.) vates sanctus. Prophets / dewæ
redžis. ED 431*

Vairāki vārdi tulkojumā ir valdnieku nosaukumiem, nodevu nosauku-
miem –

*Car / Kniaź wielki. Rex, aut Regulus, magnus Dux. Læls kungs /
Cars. Kænigs / keyfers. ED 29*

*Ziemianin / wolny sobie dźierzawcá / stárodawny. Terrigena. Nobilis
priuatus. Mås mujžneks / bojers. ED 657*

*Dochod. Cenfus, reditus, proventus. Daniê. Bærre / kunga
Têsa / nomauda, mættekls. ED 58*

ME II 607: meteklis – mesls, nodoklis.

Sinonīmos Elgers dažkārt izvēlas stilistiski spēcīgus raksturojuma vārdus:
ar naidu – *asinssuns, nabago ļaužu ēdējs*, ar ironiju – *gara mēle, plata mute,*
pleperis, ar nievājumu – *knēvelis* –

*Okrutnik. Tyrannus. Tyrans / affinfuns / nabbago liàužu
ædais. ED 332*

*Zelżywość. Contumelia, ignominia, dedecus. Spyta / fpyga
mutta / Spiga warda. ED 651*

Mowcá. Aretalogus, lingvax (acis m.) blatero (onis m.). Platta mutta / garia mæle/ plukβketais / plepperis. ED 232
Ciurowie. Colones, mancipia militum. Knewels / knagis / Czurras / knapis, pawaru puifis. ED 43

I.1.2. Vārdkopa / vārdkopa

Par sinonīmām šeit uzlūkotas vārdkopas, kas paūz līdzīgu saturu, bet ir atšķirīgas formālajā izveidē, jo formāli vienādi veidotu vārdkopu blīvējums nedotu iespēju vērot **sintaktisko** konstrukciju **variantus**, kas ir sinonīmijas jēdziena izpratnes pamats. Piemēram, vārdkopas *liāune flawe / næ labba flawe* ED 10, *arkla distæl / arkla ilfke* ED 100 atšķiras ar galvenā komponenta vai atkarīgā komponenta leksēmu, bet ne ar sintaktiskajām attieksmēm, tāpēc šāda tipa vārdkopas rakstā netiek skatītas. Tiesa, ja viena šķirkļa tulkojuma vārdkopās leksiskais sastāvs ir katrā savs, tad tur var būt variablas **semantisko** sintaktisko attieksmju niānses, ko arī būtu visai interesanti pētīt, piemēram, kas kopīgs un kas atšķirīgs vārdkopām *uden lād / awota vdens* (poļu *fontana*) ED 78; *skaidra yzrunnaβana / krafna wallōda* (latīņu *rhetorica*) ED 163; *nælaysmige dēne / nelayscigs layks*. ED 4

Nominālajās atributīvajās vārdkopās var variēties pakārtojuma veids – saskaņojums, pārvaldījums vai pieklāvums.

Atkarīgais komponents var būt tieši vai netieši pārvaldīts –

Klaret wino. Vinum helvolum, eliquatum, muftum fæce carens. Atwadde wyns / be3 miēliu wyns [‘vīns bez mielēm’] ED 134

Lichwá / p̄lat. Foenus oris. n.: ofura æ: f: quæstus ūs: m. Pagaidiama nauda / par pagaidium nauda Nome v3 agums. ED 195

Pārvaldījumā var atšķirties saistītālvārds – prievārds –

Brwi. Supercilia (orum. n.) Wyrfu plakβæne matti / matti v3 accims. ED 24

Pārvaldījumā var variēties atkarīgā komponenta locījums: ģenitīvs/ akuzatīvs –

Buntowny. Burzliwy. Sediciofus, faktiofus, turbidus homo, curbulentus. Sorybas darritais / dumpi darritais. Næmerigs cilweks. ED 27

Var variēties pakārtojuma veids – saskaņojums (nominatīvs → nominatīvs), pārvaldījums (ģenitīvs → nominatīvs) –

Anyol strož. Angelus custos, tutelararis. Engels fargotaiβ / Cilweka glabotaiβ. ED 3

Var variēties atkarīgā komponenta – atribūta – vārdu šķira: īpašības vārds / divdabjs (dažādu grupu divdabji) –

Gošćiniec / droga torowana. Via publica, lata, regia, illustris. Lels celβ / ejamaβ celβ / brawkams / brawkama celβ.
ED 93

I.1.3. Vārds / vārds, atributīvs palīgteikums

Ir šķirkļi, kur tulkojumam nav pieticis ar vārdu vai vārdkopu – ir bijis vajadzīgs arī paskaidrojošs atributīvs palīgteikums –

Dymnik. Fumarium. Skurftens / wets kur dumi tōp.
ED 71

Browar. Officina cereuifiaria. Nams / kur top taifits als.
Brus. ED 23

Iedwabnica robaczek. Bombyx, icis, m. Zyde tarps / Tarps kas zydu auž. ED 113

Arī šķirkļa latīņu daļā var būt verbāla konstrukcija kā lietvārda tulkojums –

Bezdeny row / woda. Fundum non habens. Kas natur dziliūmu. Dzilβ / Besdubens. ED 10

I.2. Adjektīviskās konstrukcijas

Īpašības vārdu būtiskākā sintaktiskā funkcija ir atributīvā vai predikatīvā, tāpēc īpašības vārdam tekstā sinonīmas var būt sintaktiskas konstrukcijas, kas arī var veikt atributīvu vai predikatīvu funkciju; tās ir – prepozicionāli savienojumi (prievārds ar lietvārdu), nomināla vārdkopa, atributīvs palīgteikums.

I.2.1. Vārds / prepozicionāls savienojums

Prievārda un lietvārda atkarīgā locījuma saistījums nominālā vārdkopā var veikt apzīmētāja funkciju, piemēram, *zijs bez asakām, vīrs ar bārdū, krūze no māla*. Tās ir netiešā pārvaldījuma sintaktiskās attieksmes. Prepozicionālais savienojums var saglabāt savu konstruktīvo stabilitāti un semantiku **arī ārpus vārdkopas** un kā sintaktiskas konstrukcijas elements būt līdzvērtīgs vārdam kā konstrukcijas elementam. Elgera vārdnīcā sinonīmijā ar īpašības vārdu konstatēti savienojumi ar prievārdiem *bez, no* –

Zámilkly. Elinguis / Memis / bez wallodas. ED 630

Nieβkodliwy. Innocens, innocuus, innoxius. Nænozēdzigs / taifns / bes græku. ED 279

Niezmierny. Infinitus, interminatus, immenfus. Mu3igs / bez gallu / næmerigs / næizmerigs. ED 286
Bespiecznie. Tutó, liberè. Droß / bes kaites / bes bædes. D. stulbis ['pãdrošs?'] ED 10
Iedwabny. Sericus, bombycinus. 3ydaims / no 3ydas. ED 113

I.2.2. Vārds / vārdkopa

Sinonīma īpašības vārdam var būt vārdkopa, biežāk semantiski tuva adjektīviska vārdkopa –

Podly. Vilis abjectus, humilis. Næ daudzū wertas / lætis. ED 389

Rozmowny. Affabilis, in fermone comis. Læns ar runnaβana / lænigs / lænpratigs. ED 475

Ciaftoch. Eneruis, elumbis (is com:) Ar gurnims wais / pafspafigs ED 39

Ražno. Commodè, commodiūs. Patti layká ['pašã laikã'] / patti labba. ED 458

Grūtības Elgeram sagādājis fakts, ka poļu valodā ir daudzi īpašības vārdi, kam Elgers nav atradis atbilstošu latviešu īpašības vārdu vai citu variantu. Viens no risinājumiem ir bijis veidot vārdkopu ar vārdu *pilns* galvenajā komponentā un motivējošo lietvārdu atkarīgajā komponentā –

Dymny. Fumofus, fumiger, vapidus. Pylnu dumu. ED 71

Kwiátkowy. Floreus, floridus. Pylnu zedu. ED 186

Citviet tomēr šādos gadījumos Elgers tulkojumā rakstījis iespējami iederīgo īpašības vārdu un arī sinonīmo vārdkopu –

Cierniowy. Spineus. AErβains / pilnu AErβu. ED 41

Drozdzysty. Fæculentus, fæcatus. Pylnu miêliu / mieliks. ED 67

Frafowliwy. Solicitus / anxius. Bedigs / pilnu bædu / nofkummis. ED 79

(Nav saprotams, kāpēc konsekventi rakstīts atkarīgais locījums *pilnu*, ne vārdkopas sākumforma nominatīvs.)

Sinonīma īpašības vārdam var būt verbāla vārdkopa ar divdabi galvenajā komponentā –

Szalony. Amens, captus mente, delirus, infanus. Traks / bezpratigs / jekkis neguddris aran pratu y3gais. ED 530

Cwik. Exercitatus peritus, verfatus, experiens. Sappratigs / mâtigs / gudrs / daudzū redzeis / pamamnigs. ED 46

No īpašības vārdu **sintaktisko funkciju** viedokļa ir svarīgi izcelt īpašības vārdu semantisko grupu, kas raksturo vidi, – *miglains, dūksīgs* ‘dūkšņaina vieta’. Ar tiem tekstā var veidot nominālu vienkopas teikumu, piemēram, *Te ir tumšs / te ir tumsīgs*. Šādas predikatīvas konstrukcijas ir konstatētas arī citās latviešu 17. gs. vārdnīcās, piemēram, K. Fīrekerā vārdnīcā – *Nikni walki, nikna lefchana, kur muhk in a wokfnaiņsch*. FI 295, FII 348;

Wai, nu irr auksts, dsestrs. FI 64, FII 82. (Beitiņa 2000: 92)

Elgera vārdnīcā šīs semantiskās grupas īpašības vārdiem ir sinonīmas substantīviskas vārdkopas, kas arī raksturo vidi –

Cienifty. Vmbrofus, opacus. Tumfigs / tumfiga wêta / kræflis / pakræflis / tums paæni. ED 40

Bágnifty. Paludofus, palustris. Dukfigs / Purwa wêta. ED 5
Mglifty. Nebulofus, caliginofus. Migglains / migglīgs / migglīga dēna / apmigglots / apmacis / mukls layks / makôns layks. ED 216

1.2.3. Vārds / palīgteikums

Sinonīms īpašības vārdam var būt atributīvs palīgteikums –

Mowny. Difertus, verbofus, eloquens. Runnigs / kam wegglā wallôda ir. ED 232

Lákotliwy. Lákotká / lákotnik. Gulo (onis m.) ganeo, popino (onis m.) Negaufigs / kam ne sat / negaus / kârs / kârigs. ED 189

Przedwieczny. Qui ante fæcula est. Muzygs / kas prekβ layku bya. ED 426 (Kā redzam, arī latīņu tulkojumā ir predikatīva vienība.)

Bezmierny. Immoderatus, immensus, infinitus, interminatus. Muzygs. Kaz faw mæru næzyn. ED 11

Pēdējos divos piemēros palīgteikums atklāj, precīzē vārda mūžīgs semantiku:

mūžīgs – pārļaicīgs,

mūžīgs – bezgalīgs.

Īpašības vārdam sinonīmā verbālā predikatīvā vienība var būt arī bez saistītālvārda –

Niepfobony. Nætyklis / nenek nederras. ED 277

II. Verbālā sintaktiskā sinonīmija

Georga Elgera vārdnīcā, tāpat kā Konstantīna Sirvīda, Gregora Knapska vārdnīcās, šķirkļa verbi rakstīti 1. personas formā, ne nenoteiksmē, kā mūsu laikos pierasts.

Taču ir dažas atšķirīgas šķirkļu konstrukcijas.

1. Ir šķirkļi ar sākuma formu **nenoteiksmi** –
Rofpētác. Exolvere, adimere compedes. No pineklems atraifit wallian darrit. ED 465
Nieotrzymác czego. Repulsam pati, non impetrare, non obtinere. Nxyzprafit / næ dabbut ar lugβanas. ED 267
2. **Divdabji** mēdz būt nošķirti atsevišķā šķirkļī –
Bramuię bátę. Fimbriam vefti affuo, Fimbrio (as are). Es apβu / Es wyla / Es apwylæ. ED 22
Bramowány. Fimbriatus, limbatus. Wylęts. ED 22
3. **Trešās personas formas** ir bezpersonas vārdiem –
Błyka fię [‘zibeņo’]. Fulgurat, corufcat. Spida. ED 18

Šķirkļos ar poļu valodas bezpersonas vārdiem ir redzamas ne tikai vārdu semantiskās atbilstības tulkojuma valodās, bet arī sintaktisko konstrukciju savdabība: personas un bezpersonas konstrukciju mija, divkopu un vienkopas teikumu mija. Ir verbi, kas kādā valodā vieni paši, bez darītājpārda, raksturo dabas norisi, piemēram, latviešu *krēslo, puteņo, zibeņo*, bet citā valodā tie var piesaistīt subjektu: poliski par krēslošanu var pateikt ar verbu vien – *mierzcha fię*, gan arī piesaistīt lietvārdu *mrok pádá*. Tad arī Elgers tulkojumā raksta divkopu teikumus: *kræfla atêt / naktis vfkryt*. ED 219

Vēl pavērosim šķirkļi

Grzmi. Tonat. Pærkûns rybæ / pærkuns graužu / pærkûns rûcu / pærkuns spærriû / spardy. ED 101

Poļu *grzmi*, latīņu *tonat* parasti izsaka tikai pērķona dārdoņu, tāpēc darītājpārds (kā potenciālie *grzmot, tonitrus*) pie tiem ir lieks, turpretī latviski *rūkt, graužt, spert* var dažādas dzīvas radības: *suns rúc, zaķis grauž, zirgs sper*, bet, ja verbs izsaka skaņu, tad saucam vārdā skaņas avotu pērķonu. Elgers izmanto latviešu skaņu verbu bagātību – *pærkons rīb, grauž, rúc, sper, spárda*. Bet teikumi nav bezpersonas kā poļu un latīņu valodā, latviski tie ir verbāli divkopu teikumi.

Arī dažu citu dabas norišu raksturošanai veidots divkopu teikums ar lietvārdu subjekta pozīcijā –

Rofa pada. Rorat, irrorat, stillat. Raffa kryt / raffa mettás. ED 463

Grad páda. Grando decedit, degrandinat, grandinat. Kruffa kryft / kruffa mæt. ED 95

Snieg pada. Ningit. Snæks krytu / Snidzin snig. ED 507

Latīņu tulkojumā, kā redzam, visbiežāk ir tikai bezpersonas verbi bez darītāja vārda. Elgers sekojis poļu teikumam izveidei, izņemot *snidzin snig*, kur tomēr parādījies latviešu valodai tipisko bezpersonas teikumu, vēl ar stilistisku spēcinājumu *snidzin* (Pokrotniece 2007: 17–20).

Trīspersonu verbiem sistemātiski izmantotā 1. personas forma šķirkļī dažbrīd šķiet lieka, jo ne visi verbi ir semantiski saderīgi ar personu kā subjektu, piemēram, *ziedēt, uzziēdēt, ieskābt* –

Es y33eda / es ēsak zedat / es zede / imp. zedeie / inf. zedet. ED 187

Es 3ēdu / es æfmu 3alβ. ED 173

Es eskabas / es tōp skābs. ED 185

Trīspersonu verbu šķirkļu izveide analizējamās vārdnīcās nav vienāda. Jau minēju, ka Knapska tēzaurā bagātīgi demonstrēti poļu vārdu formu varianti, latīņu sadaļā dots plašs ilustratīvais materiāls, turpretī Sirvīda vārdnīcā visnotaļ vērojams minimālisms. Sal. verba *degt* šķirkļus.

Knapskis: *Gorę / goram / gorzēę / palę się. Ardeo, Cicer. Virg. Ardeo incendio, Cicer. tr. Ardefcit palea, aurum, Plin. Ardet ignis, Horat. Flagro, Plin. Fex vini fine alimento flagrat. Cremor igni, Cicer. Flammigat AEtna .. Vror, Plin. Ebenus vritur odore iucundo ..* [vēl 12 rindas] KTh 203

Sirvīds: *Gorę. Ardeo, Vror, flagro, torreor, ignefco. Degu / liepfnoiu.* SzD 73

Elgers: *Gorę. Ardeo, es. uror, eris, flagro, torreor, eris, eri, ignefco. Es dæg / imp. es dedze, inf. degt.* ED 92

Kā redzams, Elgers papildinājis latīņu sadaļu ar verbu gramatiskajiem komentāriem un latviešu sadaļā parādījis arī pagātnes formu un nenoteiksmi. Iespējams, šie papildinājumi viņam bijuši noderīgi pedagoģiskajā darbā, mācot latviešu bērņus Daugavpils jezuītu kolēģijas skolā 17. gs. trīsdesmitajos un četrdesmitajos gados.

Vēl kāda svarīga forma. Elgera vārdnīcā, atšķirībā no Knapska un Sirvīda vārdnīcām, visnotaļ eksplīcēts 1. personas vietniekvārds *es*, turpretī poļu, latīņu, arī lietuviešu valodas sadaļās 1. personas darītājavārds ir implicēts – tas redzams verba formā un atsevišķi nav rakstīts *ja, ego, aš*. Iespējams, Elgers pie verba 1. personas formas konsekventi rakstījis arī 1. personas vietniekvārdu tādēļ, ka pats redzējis un sapratis, ka viņa rakstītās verbu formas (gan dažādās galotnes, gan bezgalotnes formas) neveido sistēmu, varbūt nav istās vien pasas bez vietniekvārda ne vienmēr pareizi atbilst tulkojamai poļu verba formai. Rakstījumu raibumi redzami jau no citētajiem piemēriem – *es uz3eda, es zede, zedeie, esak, es eskabas*. Liene Roze rakstīja, ka Elgers 1. personas formu vietā lietojis 3. personas formas

dzimtās lībiskās izloknes ietekmē (Roze 1983: 89). Taču arī 3. personas formu lietojums nav konsekvents, sal. –

Es syldas / es pasildes no faule / es top fylts. ED 59

Es mettu zemmen / Es swed pe zemmes / noftum / nogrud. ED 291

Vēl iespēja – Elgers sapratis, ka subjekta vārds latviešu valodā var būt ne tikai nominatīvā, bet arī datīvā (*Es turre / man ir.* ED 208), tādēļ konsekventi jāraksta abi darītājpārda locījuma varianti.

Verbālā sintaktiskā sinonīmija ir redzama vārdnīcas predikatīvo modeļu formu variantos. Variējas darītājpārda (subjekta) locījums: N/D, variējas predikatīvās konstrukcijas apjoms. Sinonīmas var būt verbālas un nominālas, arī verbālas un adverbiālas predikatīvās konstrukcijas. Retumis gadās vienkopas un divkopu konstrukciju sinonīmija.

Ar **predikatīvo modeli** rakstā saprasta savstarpējās atkarības konstrukcijas elementu morfoloģiskā izpausme.

II. 1. Subjekta nominatīva un datīva konstrukciju sinonīmija

Latviešu valodā ir darbības vārdi, kas var saistīties ar subjektu gan nominatīvā, gan datīvā –

es salstu – man salst

es slāpstu – man slāpst

Šiem vārdiem var būt kādi formu un semantiski varianti –

es gribu – man gribas

es pazaudēju – man pazuda

Atšķirīgas subjekta formas piesaistījums var būt semantiski tuviem darbības vārdiem –

man kalst – es gribu dzert

Georgs Elgers ir šīs latviešu valodas iespējas saskatījis un izmantojis, vienā šķirklī dodot tulkojumu ar sinonīmām predikatīvām konstrukcijām.

Šais teikumos atšķiras ne tikai subjekta locījums, bet arī verba personas forma: nominatīvs saistās ar 1. personu, datīvs ar 3. personu.

Predikatīvie modeļi: $Pron_{1,n} \leftrightarrow Vf_1 / Pron_{1,d} \leftrightarrow Vf_3$.

Verbi, kam var variēties subjekta locījums, bieži izsaka kādu cilvēka fizisku vai psihisku stāvokli – *twīkt, kalst, smirdēt, kārot, iekārot, apnikt* u. c. – *Pragnę. Sitio, ardeo fiti. Man kalst / man gribbas dzært / man twiks / es kalstu / es twišt / imp. twice. inf. twikt.* ED 429

Cuchņę. Fæteo, fordeo, malé oleo (es ere). Es fmirdæ: Imp: Es fmirdæie Inf: fmirdæt. Man styppre / y3 muttas fmirde / nikne fmirde. ED 44

Leniē się / čieþko mi co czynić. Grauor aris, pigror aris. Es newiza es laifka / es ar apnikþsana darry / man apnikas darryt. ED 194

Kocham się. Delector (aris) oblector, conqueifco in hoc, amo id. Es karo / ekaro / es spridzina. D. Man lûbas. ED 140

Konstrukcijā ar subjekta datīvu var iesaistīties vēl viens komponents – lietvārda nominatīvs: $Pron_{1,d} \leftrightarrow Vf_3 \leftrightarrow Sn$ –

Obawiam się czego. Vereor, subvereor, reformido (as). Es liôt byftas / man ir bresme / es bailo. ED 291

Wftydżę się. Erubefco, pudore afficior, pudet me. Es káunos. mán kauns ir. ED 598

Drętwieię / twardnieię. Occalesco (is ere) calleo (es) concalleo, indurefco. Es nę iûtu / man beze âda. ED 66

Savdabīgs ir verba saistījums ar nominatīvu un datīvu **piederības konstrukcijā**: latviešu valodā parastāks ir piederības datīvs subjekta pozīcijā, bet poļu un latīņu valodā piederības subjekts ir tāpat nominatīvā kā ar citiem vārdiem –

Mam. Habeo, occupo, possideo, obtineo. Es turre, man ir. ED 208

Elgers, kā redzam, tulkojumā pirmajā vietā raksta nominatīvu ar verba *turēt* 1. personas formu. Šādu piederības izpausmi viņš izmanto vārdnīcā arī citkārt –

Boleię. .. Es turru fape. ED 21

Kámień ćierpiacy. Calculosus. Żwirgfd fęrgum tur. ['kam ir nierakmeņu vai žultsakmeņu kaite'] ED 120

Arī citās savās grāmatās, piemēram, evaņģēliju tulkojumos, Elgers bieži lieto verbu *turēt* ar piederības nozīmi: ir konstatēti 36 vārdlietojumi, savukārt verbs *piederēt* lietots daudz retāk: 8 vārdlietojumi (Draviņš, Ozola 1976: 142, 103; Beitiņa 2012: 67, 68).

Jāatzīst, ka verbs *turēt* arī mūsdienu latviešu valodā nav zaudējis piederības nozīmi (*Es vēl turu zirgu – Man vēl ir zirgs*). Samērā aktīvs tas ir Lejaskurzemes izloksnēs, kur to balsta kaimiņu lietuviešu valoda ar verbu *turėti* (Ozola 2002: 181–185). Salīdzinot ar verbu *būt*, kam ir ļoti vispārināta, abstrakta nozīme, verbs *turēt* Elgeram varēja šķist ikdienas norisēm vairāk piemērots, kam īpaši vērojot šķirkļa latīņu verbus *habere, occupāre, possidēre, obtinēre*, kam ir daudzveidīgas piederības nozīmju nianses. Eksistenciālais verbs ir cits -esse, poļu *być*.

Konstrukcijās ar subjekta datīvu Elgers raksta sinonīmus no atšķirīgām vārdšķirām: ne tikai verbu, lietvārdu, arī adjektīvu, adverbu –

Obfituię. Abundo, as, opibus affluo, circumfluo. Man nę pekrust ['nepietrūkst'] / *ęfmi baggats / mán dęws und gan.* ED 293

Potrzebuię czego. Egeo, indigeo re aliqua, defidero, requiro, posco aliquid. Man brukæ / mǎ megælx / man trukst / petrukst / man ir wayag. ED 422 [maņģelēt – no vācu mangeln (Zemzare 1961: 70)]

Podoba mi się co. Placet, perplacet, arridet mihi, gratum est. Man patyk / man tyk / man tas yr mylu. ED 390

Lituię się nad kiem / lito mi kogo y žalmi go. Misereor (reris reri) miserefcit me. Man ir žælu / es žælo / es abžælo / es abfežælo. [‘apžēlojos’] ED 198

II.2. Nepaplašināto un paplašināto konstrukciju sinonīmija

Verbālie teikumi var variēties ne tikai gramatiskā centra izveides ziņā kā verba predikatīvs saistījums ar nominatīvu un datīvu, bet arī teikuma paplašinājuma ziņā: verbs saistīts tikai ar subjektu vai arī – gan ar subjektu, gan arī ar kādu objekta vai adverbīālu paplašinājumu:

Pron_{1,n} ↔ Vf₁ ← S/Pron_a
 ← S/Pron_d
 ← N_{pra}
 ← Adv

Łowię ptaftwo. Aucupor (aris). Es meddy / Es putnus gufty / es putno. ED 201 [Verbs putnot varētu būt darināts pēc tāda parauga kā zvejoj, ogot, sēņot.]

Bębnię. Tympanizo, tympanum pulfo. Es sittu bungas. Es bungo. ED 9 [Paralēle ar latīņu tulkojumu.]

Goję. Sano, as, medeor, eris, eri, curo, as. Es sadzedu / es sadzedena / es darru wæffel / es dzedina / es arftæ. ED 91

Dogadzam komu z gwoli czynię. Gratificor alicui, respondeo alicui, fatisfacio, commodo, morigeror. Es yzdaba / es yztappu / es kam labbu darry. ED 58

Šķirkli Elgers parasti vispirms raksta poļu vārdam atbilstošo predikatīvo vienību, tad rāda vēl citas latviešu valodas iespējas ar sinonīmu verbālu vārdkopu. Veidojas nepaplašināta un paplašināta verbāla teikuma sinonīmija. Tā var būt it cieša, ja teikuma paplašinājums veidots ar tā saucamajiem funkcionālajiem vārdiem, kam piemīt vairāk vispārināta nozīme, piemēram, *darīt, dot, turēt* –

Gładzę. Polio (is : ire) lęuigo (as) dolo (as) Es gluddena. Es darru gluddan. Es darru spôß. ED 85

Odnawiam co. Renovo, redintegro, refrico. Es atjauno / darru no jauno. ED 316

Zawftydzam kogo. Infero verecundiam, confundo, incutio pudorem. Es ápkauuno kaunu dary. ED 644

Swiadczę za kię. Dico testimonium, do tribuo. Es lecena / es domu lecyba. ED 525

Caluię. Ofculor, fuavio, vel fuavior, basio as. Es skupsty. Es domu mutte. ED 29

Násmiewam się. Derideo, illudo, is: ere. Es apfmæje / es turru par abfmækle. ED 252

Miárkuie co. Moderator, aris tempero, definio (is ire) modifcor. Es gaddena / es mærio / es turru mæru / næ parkapu. ED 217

Konstrukciju secība nav absolūta –

Zebrzę. Mendico, cogo stipem, precario rogo. Es emu ubbagás / dædæle. ED 650

Dozwalam czego komu. .. Es dom walon / es atwæle. ED 65

Przyśiegám. Iuro, juramento affirmo, interpono jus jurandum. Es

zwaræ, es Dewá wárdu minne. ED 447

Straż trzymam. Vigilias ago, excubo pro portis. Es wakie / es

tur wakty. ED 520

Bieži vien vairāki sinonīmi ir arī latīņu tulkojumā, un Elgers tos ņem vērā –

Zdaie na śmierć kogo / skazuię na śmierć kogo. Condemno, damno capitis aliquem / addico morti. Es notęsa / es bendam nodomu. ED 647

Buduię. Fabrico, ædifico, extruo. Es buwe / Es timere / es æku v3 cellie / es æku v3 cærs ['uzcērtu'] D. es budawa. ED 26

Dogladam. Reuifo, inspicio, recognosco, attendo. Es vþskatti / es peluko / es v3luko / es pæraugu / es yzraugu / Es jem wæran / es paryko. ED 59

Dažos šķirkļos tulkojuma varianti ir visai izvērsti, stilistiski ekspresīvi, it īpaši runas verbi –

Swiegoę. Garrio. Es tersa / es pluþka / es pleppere / es applum runna. ED 526

Kraczę ná kogo. Vrgeo convicijs, maledictis fucclamo (as). Es spywá warda domu / es nicina / næpattes uztêp / es apmello. ED 162

Pochlebuię. Adulor, affentor, blandior alicui, in gratiam alicuius loquor. Es labbina / es gluddenus wardus dom / es mikjte mæle turru / es faldus wardus aufims dom / es glafy. ED 381

Ir ļoti enerģiskas gribas, vēlmes, tieksmes izpausmes –

Prņęfię. Nitor, aspiro, affecto aliquid. Es gada / es warren pec ftawe / vel stelle / es gribbin gribbu / es naig pec to karo. ED 379

Náklaniam fię do częgo. Propendo (es) inclino (as). V₃ to es ftawu / u₃ to mans práts und dóma. ED 245

Chwytam. Capiro (is ere) capto, prehendó, aucupor, prenfo, venor. Es gáda tykyß pæckô / Es stelle ar fyrd pec ko. ED 38

II.3. Morfoloģiski sintaktiskā verbālā sinonīmija

Verba formu varianti var ietekmēt konstrukcijas sintaksi – apjoma ziņā un iesaistīto nomenu locījumu ziņā. Raksturīgākās sinonīmās verbu formas ir redzamas ciešamās un darāmās kārtas mijā un perfektīvo darbības vārdu iesaistīšanā tekstā.

Darbības vārdu perfektivitāti Elgers atveido ar prefiksu un apstākļa vārdu piesaistījumu; tā veidotas tagadnes formas verbiem *atlaist – laist vaļā, palaist svabadi, pieiet – nākt klāt; nostumt, nogrūst – mest zemē, sviest pie zemes – Odprawiam kogo. Miffum facio, dimitto, abfolvo creditorem. Es wallian lay₃ / atlay₃u / palai₃u swabbada / noftrada.* ED 318

Pr₃yftępuię do częgo. Accedo alicui, ad aliquem; adeo aggredior aliquem. Es daême / es nák klát. ED 448

Obalam co. Evertó, deicio, profterno, convello. Es mettu zemmen / Es swed pe zemmes / noftum / nogrund. ED 291

Cits variants ir fāzes verba iesaistīšana –

Kwitņę / kwiát wydaęę. Floreo(es) vigeo(es) verno(as) effloresco (is). Es y₃zeda / es êsak zedat / es zede / imp. zedeie / inf: zedet. ED 187

Ciešamās kārtas personas formu konstrukciju vārdnīcas šķirkļos ir nedaudz, jo to nav poļu vārdos, vairāk ir latīņu sadaļā. Dažos konstatētajos piemēros ar ciešamo kārtu latviešu valodā var redzēt, ka Elgeram ir bijis grūti atrast atbilstošo gramatisko formu un ir trūcis dažu tulkojumam nepieciešamo leksēmu, piemēram, verbu *slimot, sāpēt*, kas varbūt derētu poļu šķirkļa *boleię* tulkojumam, un tad viņš meklējis citus risinājumus: verba *pinēt* ciešamo kārtu un kā sinonīmu – piederības konstrukciju ar *turēt* –

Boleię. Dolore crucior. Angor (geris, inf. angi). Es top pinats. Es turru fape. ED 21

Konstantīns Karulis darbības vārdu *pinēt* ‘mocīt’ skaidro kā aizguvumu no viduslejasvācu *pīnen*. „Šis aizguvums laikam bijis pazīstams tikai Vidzemē.“ (Karulis 1992 II: 57)

Darbības vārdu *sāpēt, slimot* nav arī Elgera veiktajos evaņģēliju un epistulu tulkojumos (Draviņš, Ozola 1976: 115, 121).

Poļu piederības konstrukciju *gorączkę mam* 'man ir drudzis' Elgers tulko ar verba *krēst* ciešamo kārtu un sinonīmu darāmās kārtas konstrukciju –

Gorączkę mam. Febrio, is, ire, febricito, as, iactor febrī, laboro febrī. Man drudzis kratty / man drudzis kræβ / es topu no drudzi kræfts. ED 92

Poļu atgriezeniskajam darbības vārdam *gryźć się* 'mocīties' Elgers pretī liek vairākus tiešos darbības vārdus gan ciešamajā, gan darāmajā kārtā –

Gryźć się jam w jobie. Difrucior, rumpor malis, conficior malis, mordeor conficientiā, malē maceror. Es liôt tōp pynets / mōcyts / wardzenats / Es warren mokus ceβu. ED 100

Verbus ciešamās kārtas 1. personas formā Elgers izmanto sinonīmijā ar darāmās kārtas 3. personas formu, lai tulkotu attiecīgu poļu verba *karac* 'sodīt' formu –

Karzą mię zą co. Pænam luo, pænas do, dependo, vapulo (as), punior (iris). Es tōpu izkults / izfists / izpafists / fody man / ftrape man. ED 126

Sintaktiski pareizi, labi ir izveidojusies abās valodās atbilstoša nenoteiktas personas verbāla vienkopas konstrukcija: *karzą mię – mani soda*.

II.4. Verbālo un nominālo konstrukciju sinonīmija

Ja vārdnīcas šķirkļa sākumā ir poļu darbības vārds, tad Elgers arī tulkojumā raksta iedēriģo darbības vārdu, tomēr vēl biežāk viņš izmanto īpašības vārdu vai lietvārdu kopā ar saitiņu –

Rofię, rofnę. Cresco, adolefco, grandefco. Es augu imp. es audze / inf: aukt / es Peiemmas, es êmu lêluma. ED 467

Czuię. Vigilo, excubo(as). Wakie / Es efmu modrigs. ED 52
Kościół opatruię / kościola pilnuię. Aedituo (aris) æditimor. Es baznic apraugu / es efmu kesters. ED 157

Szaleię. Deliro, fero, infāio. Es rafe es jekkie. es efme traks es bliudu. ED 530

Dźiedziczę. Hæreditatem adeo, obo, capio (is ere). Es manto / Es topu mantneks. ED 72

Moczę się. Madefio (is, fieri). Es pamirkftu / apmirkftu / tōpu fliâpβ. ED 228

Tulkojums tad šķiet pilnīgāks, norāda ne tikai darbību, bet arī tās rezultātu. Predikatīvie modeļi: $Pron_{n,1} \leftrightarrow Vf_1 / Pron_{n,1} \leftrightarrow Copf_1N_n / S_i$.

Visai raksturīga ir verbālo un nominālo izteicēju sinonīmija, ja jātulko kādi verbi, kas izsaka darbību kā procesu, kādu subjekta pārveidošanos, kādas subjekta pazīmes rašanos, veidošanos –

Sīwieiņ. *Canefco, caneo. Es top fyrms / es mettas foms [sir ms] / es efak firmot; es firmo.* ED 494

Bieleiņ. *Albefco, albeo, albico. Es top balts / Es pabalts fpydu.* ED 14

Niņczeiņ. *Evaneſco, is : ere, obfoleſco, exoleſco, diſperereo, extabeſco. Es zud imp. es zudde. inf: zuft / es yznik / es emu mazuma / es yzgayfu.* ED 288

Grubieiņ. *Craſſefco, is, ere. Es êmu refnuma / bezuma / es tôp refnaks / es aug auguma / es kliuft tauks.* ED 98

Saitiņas funkcijā ir verbi *tapt, kļūt, mesties*. Ļoti labi latviski skan virzības verba *iet* forma *iemu* saitiņas funkcijā, piesaistot lietvārda lokatīvu:

es iemu lielumā – augu

iemu mazumā – nīkstu, zūdu, gaistu

iemu resnumā, biezumā – kļūstu resnāks

Ir arī spēcīguma konstrukcijas, frazeoloģismi –

Es aug auguma ED 222; *Es kluffu cæβ / es kluf palêku / es turru muttu.* ED 223

Sinonīmas var būt verbālas un nominālas konstrukcijas, kas izsaka piederību –

Dļūženē dļugi mam. Debeo (es ere) ære alieno premor (eris). Es tur daudž paradu. ED 57

Dļūžē fiņ. AEs alienum contraho, conflo (as are) In æs alienum incido (is ere). In ære alieno fum. Obæratuſ fum. Es efme paradneks / parada. ED 57

Ir šķirkļi, kur Elgers, tulkojot poļu vārdus *niepożytecznie, niepożyteczny* ‘nevērts, nederīgs’, darina īpašības vārdu *vajags – nevajags, maz vajags* un saista to sinonīmijā ar citiem īpašības vārdiem – *maz derīgs, nederīgs, neauglīgs* un arī ar darbības vārdiem *nederas, maz deras* –

Niepożytecznie. Parum utilis. Maz waiags / derras / derrigs. ED 270

Niepożyteczny. Inutilis, nullo ufui feruit, infructuofus. Næ waiags / nædarras / næderrigs / næ auglīgs. ED 270

Šis jaundarinājums var noderēt par liecinieku verba *vajadzēt* ienākšanai latviešu valodā no lībiešu nomena *vajag* (Beitiņa 2006: 7–9).

Vārdnīcā gadās predikatīvu divdabju un prepozicionāla savienojuma sinonīmija, izsakot kāda stāvokļa konstatējumu –

Jāfna / jāwna rzecz iest. Liquet, patet, claret, constat, luculenta res est. Zynnams ir / rædzams ir / prekβ accims ir. ED 110

Reti, tomēr gadās divkopu un vienkopas teikumu sinonīmija –

Snieg pada. Ningit. Snæks kryptu / snidzin snig. ED 507
Ciþa iest / çibeie wiatr. Tranquillum est. quiescunt venti, tranquillitas est, mitefco, is, ere. Râms gaisfis. wæβ abgurf. ED 43

III. Adverbiālā sintaktiskā sinonīmija

Tulkojot poļu apstākļa vārdus un vērojot latīņu tulkojuma variantus, Elgers tāpat rādījis bagātīgas latviešu valodas iespējas. Tulkojumos ir ne tikai apstākļa vārdi, bet arī lietvārdi dažādos locījumos, prepozicionāli savienojumi, vārdkopas, arī darbības vārdu formas.

Vienkāršākie sinonīmie tulkojumi ir **apstākļa vārds / prepozicionāls savienojums** –

Prętko. Celeriter, velociter, citò. Drys / bez kawëþana. ED 430
Nieodwòtçznie. Sine mora, dilatione, cunctatione. Tudelin / bes kawæklu / bes kawæþanas. ED 266

Prepozicionālie savienojumi var būt blīvījumā ar vārdkopām, piemēram, frazeoloģismu ar pilnu roku –

Hoynie. Effuse, largè, liberaliter, abundè, cumulatè. Par merru gan / ar pylnu roku / par lêku / par parem / dêfgan. ED 107

Bacznie. Advertenter, confideraté, attentè, maturo indicio. Tykuþ glyþ ar dômu / ar pratu D ar abdomige rozum / guddre. ED 5

Vārdkopu sinonīmija ir *ikβems wardems / ar wenu wardu* (poļu *krotko / krociuchno* ED 168) pievērs uzmanību ar īpašības vārda *ikss* rakstījumu: vārdā ir līdzskaņa *k* iespraudums, kāds raksturīgs Vidzemes vidienes izloksnēm (Rudzīte 1964: 99, 100), kas varētu būt Elgera dzimtās puses valoda. Šāds *k* iespraudums ir arī citos radniecīgos vārdos: *iksigs, ikfe, ikfums, ikfis, ikfo runaþana* (latīņu *laconifmus* ED 169).

Laika apstākļa vārda tulkojumos Elgers izmanto **lietvārda lokatīvu**, īsteni latviešu valodai raksturīgu formu, kādas nav ne poļu, ne latīņu valodā –

Kiedys / niegdy / niekiedy. Olim, quondam. Sên / wæccôs laykôs / cykkart. ED 130

Niekiedy. Non nunquam, aliquando. Pabryzams / kada brydy. ED 262

Rano. Manè, diluculo, prima luce; primo mane. Aggre / ytaggre / gáylos. ED 458

Poļu valodā latviešu lokatīvam daļēji atbilstošais locījums *miejscownik* vienmēr tiek lietots pārvaldījumā ar prievārdu, arī latīņu ablatīvs ne vienmēr atbilst latviešu lokatīvam un parasti saistāms ar prepozīciju. Elgers šādos piemēros rakstījis lokatīva galotnes: *gaiļos, vecos laikos, kādā bridī*. Citkārt tā nav.

Ir tulkojumi ar temporālu semantiku, kur izmantota kāda **vietniekvārda forma**: datīvs, akuzatīvs –

Poty / do tego czàfu. Hactenus, tādīu, eoufá, adhuc. Vž βo layku / lydž βym / βamer. ED 423

Až (względem czàfu). Vfá; ufquequo. Cik ilgu / kamær / lydžkam. ED 4

Raz to / drugi raz owo. Modó hoc, modó illud, aliquando quidem, aliquando verò. Wênkart to / oterkart cittu. ED 458

Kādas norises priekšlaičīguma izteikšanai Elgers iesaka prepozicionāla savienojuma sinonīmiju ar laika saikļa *iekam* un predikatīva nominatīva saistījumu –

Ranny (oppofitum požny). Præmaturus, præcox, tempestivus. Prekβ layku / ekam layks. ED 458

Darbības vārdu personas formas Elgers izmanto sinonīmijā ar apstākļa vārdu, ja jāvērtē kāda situācija –

Grzeczny / grzecznie. Appofitè, aptè, accomodatè, scitè, probè, mactè. Dižen / pareyž / ka pedar būt / krâfne. ED 101

Godžešię na co. Aptus fum, natus, idoneus, accommodatus ad aliquid.

Dižéns / pareyž / ka derras / ka paderras. ED 90

Sowity. Abundans, cumulatus, copiofus. Nænek brækie / Dew und gan. ED 508

Aptuvenības, nenoteiktības, pieļāvuma ('kaut kā') izteikšanai Elgers piedāvā saliktu saikļa teikumu sinonīmijā ar divdabja konstrukciju un nominālu vārdkoku *vienu metlu* (ME II 607)

Jákokolwiek. Qualitercunquè, quomodocunquè, utcunquè. Ley bûs / ka bus / lei ir / ka ir / ley ka budams, wenu mætlu. ED 109

Izsaukmes vārdu *rau*, *lūk* veidošanās redzama verba formu *raug*, *lūko* saistījumā ar apstākļa vārdiem *tur*, *še*, *šte* –

..En illic. Raug tur / raug βæ / luko βæ / βtæ. ED 335

Darbības vārdi domāti vietas nozīmes izcēlumam; latīņu valodā šo funkciju veic partikula *en* 're! lūk! nu!' (LLV 301).

Apstākļu vārdu tulkošanai sinonīmu rindā ir noderējuši arī nelokāmi un daļēji lokāmi divdabji – *būdams, bijādams, gribēdams, it gribit, nejaušot* – *Dobrowolnie. Voluntariè, vltro, spontè. Grybædams / Itgribbit / ytuzmoß / ytentyßu. ED 58*
Nieopowiednie. Clam, infcio me .. Klufinam / næ jaußot / paflepen / palæn. ED 266
Boiażliwie. Timidè, pauidè, trepidè. Bailige biadams / ar brêßmu. ED 20
Gdźiekolwiek. Vbicunq̄ : alicubi. Kur budam / kurlab. ED 84

Nobeigums

Georga Elgera vārdnīca ir ne tikai bagātīga latviešu leksikas krātuve, bet iespēja vērot gramatisko konstrukciju izveidi 17. gadsimtā. Protams, traucē nekonekventā rakstība un vārdu formu raibums, kas gan rāda paša Elgera domāto un runāto runu, bet varētu neatbilst latviešu valodas normu veidošanās tendencēm. Par vārdnīcas gramatiku varētu teikt: tā raksta Vidzemes lībiskajās izloksnēs audzis latvietis (Elgers raksta *latvis* ED 116), kas cenšas rakstīt tā, lai darbs noderētu visā latviešu apdzīvotajā teritorijā.

Ir kāds rūpīgi veikts Brazīlijas valodnieka Bernardo Hristofes (*Bernardo Christophe*) pētījums par substantīvu dažādo celmu locījumu galotnēm Georga Elgera tulkotajā evaņģēliju krājumā *Evangelia et Epistolae toto anno.* (Lunda, 1961). Hristofe sistēmiskā analizē rāda, kuras vārdu formas ir latviešu valodas vēsturiskās attīstības posma nosacītas un kuras varētu būt lībisko izlokšņu ietekmē radušās (Christophe 1996). Rodas pārliecība, ka Elgera tulkojuma tekstā substantīva formu izvēlē nevalda nejaušība, tur ir zināma sistēma, it īpaši vīriešu dzimtes lietvārdu formu rakstījumos.

Vārdnīcas teksta gramatikas izpēte ir vēl darāms darbs; īpaši dāsns materiāls rodams darbības vārdu formu rakstījumos, jo Elgers verbu šķirkļos raksta ne tikai tagadnes formu, bet bieži arī pagātnes un nenoteiksmes formas, daudzkārt arī divdabjus, jo tie mēdz būt nošķirti poļu verbu šķirkļos.

Ka Elgers ievēro izlokšņu atšķirības, apliecina atzīme D (– *dialekts* vai varbūt *Daugavpils?*). Aiz šā burta rakstītie vārdi varētu būt raksturīgi augšzemnieku izloksnēm –

Tuwæks / Naburgs D. kaimins. ED 17

Wayks krancis no lorbærkoku / D. pußkaynis. ED 19

Bagatiba. D. Skarba. ED 20

Dzerefis / pattaka / D. dzyr. ED 41

Rādītas arī augšzemniekiem raksturīgās darbības vārdu formas –

Es buwe / Es timere / es æku v3 cellie / es æku v3 cærs / D. es budawa. ED 26

Ir arī kādi savdabīgi sintaktiski veidojumi –

Ik gadskart / ik gaddu D. *ka s gaddas*. ED 44

Ir dialektismi, uz kuriem Elgers īpaši nav norādījis, taču to esamība vārdnīcā liecina, ka Elgers ir ieklausījies dažādu novadu valodā, kur viņš ir dzīvojis, darbojies. Piemēram, dažviet Vidzemē zosi sauc par *dzosi* (ME I 563). Elgers raksta:

d3o3i kurkβe; D3ofu kurkβana ED 165;

Sosins / D3o3lens. ED 85

Gqs. Anfer (eris m.) Sos / 3ofis / D3ofis / D. kanis / gu3is. ED 85

Stārķi ap Varakļāniem sauc arī par žuguri (Frīdenberga 2010: 22, 27, 28). Elgers rāda dažādus lietvārda celmu formu variantus:

Boćian nafki. Ciconia. 3ubburs / 3ubburis. 3uggurs, 3ugguris / gārnis / kokadzēwa. ED 19

Kā redzam, Elgers min arī citas leksēmas tulkojumā. Vai tās nāk no tā paša novada, tas būtu dialektologiem skaidrojams.

Visumā vērtējot rakstību, var atzīt, ka vārdnīcā tā ir labāka nekā iepriekš publicētajos evaņģēlijos (1672); skaidrāk ir redzama vārdu formu atbilstība –

miggli3a dēna / apmigglots mukls laiks. ED 216

gulliana zemme / nē y3tradats tyrums. ED 314

man pa3udda / es pa3uddu. ED 102

Es káunos / mán kauns ir. ED 598

Tyrans / affin3uns / nabbago liáu3u xedais. ED 332

Mazāk ir diakritisko zīmju –

Dižen / parey3 / ka pedar būt / krâfne ED 101

Bet tas nekaitē teksta uztverei.

Par sinonīmiju. Nav jādodomā, ka visi viena šķirkļa tulkojuma vārdi ir sinonīmi, jo vārda nozīmes un semantiskās nianšes var būt visai atšķirīgas. Pats leksikogrāfs Elgers to ir apzinājis un vai nu sanumurējis vārdu nozīmes, vai skaidrojis nozīmju atšķirības. Piemēram, poļu valodas šķirklis *korá ábo kurá ná* drzewie ‘koka miza’ latīniski tulkots tikai ar vienu vārdu *cortex*, bet Elgers skaidro vairāku tulkojuma vārdu – *miza, krija, lūks, tāss* – nozīmes: *krija, lūks no liepas, tāss no bērza*. ED 154

Līdzīgi diferencēts tulkojums šķirklī *brozda* ‘vaga’:

Brozda. Sulcus (ci m.). Læccæta / Doba in hortis; woggá in agris vel Wagga. ED 23

leceks (dārzā) un *vaga* (tīrumā) tiešām nav sinonīmi.

Rakstam ekscerpētos un citētos piemērus autore lielāko tiesu pieņēma par sinonīmiem, taču ne vienmēr ar nelokāmu pārliecību. Šaubas bija gadījumos, kad tulkojums gan pauda vienādu saturu, taču leksēmas visai atšķirīgas –

Groß.. Groffis / fæβ artauw / D. ofmaks. ED 97

Naudas vērtība laikam ir viena, taču grosis un artavs katrs ir cita naudas vienība, kas ir *osmaks*, tas arī būtu jāskaidro.

Arī teikumi diezin vai ir sinonīmi, ja tie gan raksturo līdzīgu situāciju, taču to subjekti ir atšķirīgi –

Kræfla atêt / naktis vfkryt. ED 219

Râms gaisfis / wæþ apgurft. ED 43

Tomēr piemērus neatmetu – to poētisma dēļ. Kopumā raksts atklāj *Dictionarium Polono-Latino-Lottaicum* sintaksi un parāda tos latviešu valodas 17. gs. resursus, ko tik dāsni piedāvā Georgs Elgers.

Sāsinājumi un simboli

Adj	–	īpašības vārds
Adv	–	apstākļa vārds
Cop	–	saitiņa
N	–	nomens
Pron	–	vietniekvārds
S	–	lietvārds
V	–	darbības vārds
n, d, a, l	–	locījumu indeksi
N_{pra}	–	nomens akuzatīvā ar prievārdu
f	–	fīnīta forma
$1, 2, 3$	–	personas indeksi
Vf_1	–	darbības vārda 1. personas forma
↔	–	savstarpējās atkarības zīme
←	–	pakārtojuma zīme

Avoti

- ED = *Dictionarium Polono-Latino-Lottaicum*. Opus posthumum. **R. P. Georgii Elger** Soc. IESV. Vilnæ, 1683.
- KTh = *Thesavrvs Polonolatinogræcvsv sev Promtvarivm lingvæ Latinæ et Græcæ in tres Tomos diuifjum .. Opera Gregorii Cnapii* e Societate IESV .. Cracoviæ, 1643.
- SzD = *Dictionarivm trivm lingvarvm*, Jn vřum Studiořæ Iuuentutis, avctore **Constantino Szyrwid** è Societate IESV. Vilnæ, 1642. *K. Sirydo. „Dictionarium trium linguarum“; trećiojo leidimo (1642), fotografuotinis tekstas*. Vilnius: Mokslas, 1979.

Literatūra

- Beitiņa, Maigone. 1997. Kā no lībiešu nomena *vajāg* radās latviešu verbs *vajadzēt*. *Vārds un tā pētišanas aspekti*. Zin. konf. *tēžu krājums*. Liepāja: Liepājas Universitāte. 7–9.
- Beitiņa, Maigone. 2000. Vienkopas predikatīvās vienības 17. gadsimta vārdnīcās. *Linguistica Lettica* 7, 76–98.
- Beitiņa, Maigone. 2012. Verbālā predikācija Georga Elgera latviskotajos evaņģēlijos. *Linguistica Lettica* 20, 51–95.
- Christophe, Bernardo. 1996. *Zur Deklination der Substantive in den Evangelien und Episteln von Georg Elger: historisch-vergleichende Studie über die Nominalmorphologie eines altlettischen Textes aus der Zeit um 1640*. Göttingen, 1996.
- Draviņš, Kārlis, Mirdza Ozola. 1976. *Evangeliem un Episteln ins Lettische übersetzt von Georg Elger. Nebst einem Register seiner geistlichen Lieder aus der Zeit um 1640*. Bd. 2. Wortregister. Lund: Slaviska Institutionen vid Lunds Universitet.
- Frīdenberga, Anna. 2010. Daži putnu nosaukumi latviešu un lietuviešu valodā *Eiropas valodu atlanta* materiālos. *Baltu filoloģija* XIX (1/2), 15–36.
- Karulis, Konstantīns. 1992. *Latviešu etimoloģijas vārdnīca*, 1.–2. sēj. Rīga: Avots.
- Kučinskis, Staņislavs. 1954. Elģera mūža gājums. *Dzimtenes balss* 1954, 1, 28–35.
- LLV = K. Veitmane, L. Čerfase, H. Novackis, A. Apinis. *Latīņu-latviešu vārdnīca*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1955.
- ME = Mīlenbahs, Kārlis. *Latviešu valodas vārdnīca*. Rediģējis, papildinājis, turpinājis Jānis Endzelīns. 1.–4. sēj. Rīga: 1923–1934.
- Ozola, Ieva. 2002. Verbs *turēt* piederības konstrukcijās latviešu valodas izloksnēs. *Vārds un tā pētišanas aspekti* 6, 181–185.
- Pokrotniece, Kornēlija (red.). 2007. *Latviešu literārās valodas morfoloģiskās sistēmas attīstība: Nelokāmās vārdšķiras*. Rīga: LU aģentūra „LU Latviešu valodas institūts”.
- Roze, Liene. 1983. Kādas vārdnīcas trīssimt gadu. *Varavīksne*, 86–91.
- Rudzīte, Marta. 1964. *Latviešu dialektoloģija*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.
- VPSV = *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. Atbildīgā redaktore Valentīna Skujiņa. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2007.
- Zemzare, Daina. 1961. *Latviešu vārdnīca (līdz 1900. gadam)*. Rīga: LPSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība.
- Zinkevičius, Zigmas. 1988. *Lietuvių kalbos istorija. III. Senujų raštų kalba*. Vilnius: Mokslas.

Maigone Beitiņa
 Liepājas Universitāte
 Lielā iela 14, LV 3401, Liepāja, Latvija

SUMMARY

**Syntactic Synonymy in Georg Elger's
Dictionarium Polono-Latino-Lottaicum (1683)**

Maigone BEITIŅA

Georg Elger's trilingual dictionary is based on two other 17th century dictionaries: Grzegorz Knapski's *Thesaurus Polonolatinogræcus seu Promptuarium lingvæ Latinæ et Græcæ* (Cracoviae 1621) and Constantin Szyrwid's *Dictionarium trium linguarum* (Vilnae 1642). Elger has modelled the Polish and Latin entries after those dictionaries, however in the Latvian translation he has given several semantically fitting words and word combinations as well as their variants.

The present article analyzes synonymy of syntactic constructions found in Elger's dictionary – nominal (substantival and adjectival), verbal, and adverbial. The formation elements of synonymous syntactic constructions include words, prepositional combinations, word groups, predicative combinations, and (more rarely) sentences.

Georg Elger's dictionary is not only a copious collection of the 17th century Latvian language vocabulary (around 14 000 entries), but also a valuable repository of the potency of grammatical constructions.

PRIMARY ARGUMENT CASE-MARKING IN BALTIC AND FINNIC*

Valgerður BJARNADÓTTIR, Merlijn DE SMIT
Stockholms universitet

1. Introduction

Proto-Germanic and Proto-Baltic are known to have exerted a comparable impact on Proto-Finnic with loanwords: from Proto-Baltic, some very basic vocabulary such as Finnish *hammas* ‘tooth’ (cf. Latv. *zobs*) and the kinship terms *sisar* ‘sister’ (cf. Lith. *sesuo*) and *tytär* ‘daughter’ (cf. Lith. *duktė*) are known to have been borrowed. The Proto-Germanic loanword layer has been coupled with a sweeping hypothesis on Proto-Germanic influence on the Proto-Finnic phonological system (Posti 1953), which, if not entirely accepted today, has proven to be a fruitful basis for further research (e.g. Koivulehto and Vennemann 1996, Kallio 2000) – which is the best compliment one can pay to a scientific hypothesis.

Research into early Baltic influence on Finnic structure has been pioneered by Lars-Gunnar Larsson, focusing on the origin of partiality-based case-marking in Finnic (Larsson 1983) and the usage of genitive agents with participial constructions (Larsson 1996, 2001). Influence in the other direction has also been proposed, namely by Timberlake (1974) on the origin of nominative-marked objects in Baltic and Slavic in certain constructions. In the following, we will pursue Larsson in concentrating on partial object case-marking and genitive agents, and leave aside the question of nominative objects, as the date of the latter contact-induced change arguably postdates the break-up of Proto-Baltic and Proto-Finnic (Ambrazas 2001: 405–406). We will argue below that Larsson’s arguments can be extended by taking into account paradigmatically related constructions, such as the Finnic accusative object (*-*m*), which vindicates the case for Baltic influence on the core syntactic structure of the Finnic languages.

2. Grammatical case-markers in Finnic and Baltic

2.1. Grammatical case-markers in Finnic

Cases used for subject and object marking in Finnic are the nominative (-*ø*, plur. -*t*), the genitive/accusative -*n* and the partitive -*tA*. Additionally, in various non-finite constructions, genitive (-*n*) and locative cases (adessive

* We are indebted to Ilja Seržant and two external referees for valuable comments.

-*lla*, ablative *-lta* and allative *-lle*) may be used to mark agents: these usually have a more or less transparent adverbial background.

The term accusative is not unproblematic in Finnic: first of all, no distinct accusative marker is used with plural NPs. Plural direct objects are marked either with the *-t* nominative plural or the partitive plural (*-itA*). In similar fashion, numbers larger than one lack a distinct object marker. With singular NPs, the object marker *-n* is homophonous with the genitive case in all Finnic languages and indeed sometimes identified with the genitive, although the two cases have different historical roots (the object marker *-n* having developed from a Uralic accusative or, more properly, definiteness marker **-m*, the genitive *-n* having developed from a Uralic **-n*). In traditional Finnish grammar (for example, Setälä 1966: 18), the object marker *-n* is called the ‘marked accusative’ (*pääteellinen akkusatiivi*), whereas the nominative objects are called ‘unmarked accusatives’ (*pääteetön akkusatiivi*). The most recent reference grammar of Finnish (ISK) opts for using the terms ‘genitive’ and ‘nominative’ for *-n* objects and unmarked objects, reserving the term ‘accusative’ for pronominal objects only. In this paper, we will compromise by using ‘accusative’ for the marker *-n* on objects as well as the markers *-n* and *-t* on pronominal objects, and the term ‘nominative’ for unmarked singular objects as well as plural objects with *-t*.

The grammatical markers mentioned above are by and large common to Finnic. The object marking of personal pronouns shows variation in the Finnic language area. Standard Finnish (as well as East Finnish dialects) sport an object marker *-t* on personal pronouns (as well as the interrogative pronoun *kuka*, *kene-* ‘who’), e.g. *minu-t* (‘me’, *minä* ‘I’), *meidä-t* (‘us’, *me* ‘we’). West Finnish dialects (as well as the Old Finnish literary language with its strong West Finnish dialectal base) use *-n* throughout the pronominal paradigm. In Karelian, however, *-t* is used with plural personal pronouns only, singular ones sporting an object marker on *-n*. Lude, Vepse and partially Estonian use forms based on a partitive ending (Ojajärvi 1950: 111–113), though in Estonian singular pronouns may show an accusative ending as well. Livonian uses genitive forms for both singular and plural personal pronouns – homophonous with the original accusative in the singular, but distinct from the nominative plural (Tveite 2004: 12–13). The Finnish usage of the pronominal *-t* is thus confined to Finnish, and the marker may well be based on a plural marker (used pleonastically with plural personal pronouns, which show traces of a plural **-k* in their nominative forms, in North Finnish dialects *-t: met* ‘we’, *tet* ‘you’), analogically extended to the singular in Finnish (Laanest 1982: 190). With personal pronouns, it must be in any case kept in mind that the southern Finnic languages (Votic, Estonian and Livonian) show secondary 3rd person pronouns based on demonstrative *tämä* ‘this’, *nämä* ‘those’.

Other variation in the Finnic language area concerns morphological wear and tear: in the southern Finnic languages, but also dialectally in Finnish, final **-n* has disappeared, leaving consonant gradation and vowel lengthening as markers in Votic, consonant gradation in Estonian (as well as a glottal stop in South Estonian), and, in Livonian, mostly nothing at all to distinguish it from the nominative.

All the morphological markers involved – nominative *-o*, genitive/accusative *-n*, pronominal accusative *-t* and partitive *-tA* – may function both as objects and subjects. The usage of the partitive as an object and subject marker will be treated in detail below. The genitive is used as a subject with non-finite constructions as well as necessive constructions such as the ones below:

- (1) *Minun pitää lähteä.* (Finnish)
 I-GEN must go
 'I must go'
- (2) *Meidän on pakko lähteä.*
 We-GEN is need to go
 'We must go'

The genitive subject of necessive constructions may be grouped with that of non-finite constructions if it is analyzed as governed by the infinitive, which is not uncontroversial (ISK par. 921). Because, in Old Finnish, the occurrence of the genitive subject varies strongly depending on the particular verbal item with which it is associated, the genitive subject may not have a single historical origin but may have arisen in different ways and with varying semantic backgrounds with different specific lexical items (De Smit 2010: 116). Genitive-like themes occur as experiencers as well:

- (3) *Minun on kylmä* (Finnish)
 I-GEN is cold
 'I'm cold'

Rather than subjects, these genitive-marked themes are adverbials, and do indeed vary with oblique possessor adverbials in the same constructions (such as an adessive adverbial in *minulla on kylmä* 'I'm cold').

The object in Finnish is left unmarked with imperative, passive and necessive clauses. Common to all of these is that no nominative-marked subject may occur. However, only the unmarked object of imperative clauses can be reconstructed beyond Proto-Finnic. With necessive and passive clauses, the current object is taken to have developed from an original subject. In the case of the Finnish passive, a combination of object-like features (such as lack of agreement and the usage of partitive case with negation) and

subject-like features (such as typical preverbal position and, occasionally at least, equi-deletion) may be observed.

2.2. Grammatical case-markers in Baltic

The main cases used for subject and object marking in Baltic are the nominative and the accusative. Masculine nouns show a specific nominative singular ending on *-s* in all three Baltic languages. The accusative is based on Proto-IE**-m* > Proto-Baltic**-n*, retained as *-n* in Prussian, as a long vowel written with a subscript nasalization on the stem vowel in Lithuanian, and *-u* from an older **-uo* in Latvian where the loss of *-n* caused a subsequent lengthening of the vowel which then shortened in word final position: **om* > **am* > **an* > *uo* > *-u/ _#*. The neuter gender has disappeared in Lithuanian and Latvian, and in these languages, nominative and accusative are always kept distinct in the singular. Prussian retains a neuter, with *-n* marking the nominative/accusative. With plural feminine nouns, nominative and accusative have merged in Latvian.

Additionally in various specific constructions subjects and objects can be non-canonically marked. These include e.g. the agentive genitive in passive constructions and non-referential evidential constructions in Lithuanian, the partitive genitive and genitive of negation both as a subject and an object in Lithuanian and High Latvian, and the ablatival genitive² as an object marker in both languages. Additionally, the dative is used in subject-like fashion to mark the experiencer with *verba sentiendi* as well as some modal verbs, but its subject status is controversial³. The genitive singular has the ending *-s* in all languages, except in *o*-stems, where Lithuanian and Latvian replaced the genitive with the ablative, having the ending: **-ā* (Lith. *vilk-o*, Latv. *vilk-a*, OCS. *vlbk-a*)⁴. The East Baltic languages share this peculiarity with Slavic, and in these languages (Prussian included) the genitive and ablative have merged completely. In Prussian, on the other hand, the genitive of *o*-stems

² cf. Abliatyvinis kilmininkas (Ambrasas 2006: 240).

³ It has been claimed (Seržant, forthcoming 1) that dative experiencer predicates in the Eastern Circum-Baltic area (Western Finnic, Russian and Baltic) share the same semantic and syntactic properties e.g. pass and fail the same subjecthood tests.

⁴ These forms are interpreted differently. Endzelīns (1971: 134) and Stang (1966: 44, 181) claim that the Proto-Baltic gen. sg. ending **-ā* derives from the IE ablative ending **-ā-d* or **-o-at* (cf. Lat. GNAIV-OD, old Vedic *asv-āt* (Stang 1966: 70, 181), as IE **-ō* cannot render Proto-Baltic **-ā*. Kazlauskas (1968) and Mažiulis (1970: 99–106) claim that the Lith. gen. sg. *-o* and Latv. *-a*, OCS *-a* is to be derived neither from PIE **-ōd* nor **-ād* but **-ō* (o/e the *-d* being a postpositional dental element with the meaning ‘from’, cf. Latin *dē*. The unstressed variant of the IE ending **-ō* developed into Proto-Baltic **-ō*, from which Lith. *-o* and Latv. *-a*.

has the ending *-as* from PIE **-os(i)o* like Skt. *-asya* and Homeric Greek *-oio*⁵. The nominative singular and the genitive singular in Prussian thus have the same form. The genitive plural is based on **-ōm* and represented as a former nasalized *-y* in Lithuanian, *-u* in Latvian and *-an* in Prussian⁶.

3. Partial subject and object in Finnic and Baltic

3.1. Partial object in Baltic and Finnic

Finnic and Baltic share a distinction between total (accusative) and partial (partitive in Finnic, genitive in Baltic) objects. In both language groups, this distinction is extended to a subset of subjects, namely those of s.c. existential clauses.

In Finnic, the distinction between accusative and partitive depends on a host of criteria: put simply, partially affected or unaffected objects will be marked with the partitive, totally affected objects with the accusative. Typical conditions for the partitive are thus negated clauses (where the object remains unaffected), atelic verbs, and verbs denoting psychological and emotional states such as ‘fear’ or ‘love’, e.g. *rakastaa* ‘love’, *pelätä* ‘fear’, *kaivata* ‘to long for’, *sääliä* ‘to pity’:

- (4) *Hän tappoi suden* (Finnish)
He killed wolf-ACC
‘He killed the wolf’ (telic verb, totally affected object)
- (5) *Hän luki sanomalehden*
He read the paper-ACC
‘He read the paper’ (totally affected object)
- (6) *Hän luki sanomalehteä*
He read paper-PART
‘He was reading the paper’ (partially affected object)
- (7) *Hän ei tappanut sutta*
He NEG killed the wolf-PART
‘He didn’t kill the wolf’ (negated clause)

These principles hold across the Finnic languages, though there is variation: in Livonian, objects may be marked with the accusative as well if the scope of negation does not extend to the object, i.e. its existence is implicitly affirmed – nonetheless the partitive is the most common case with

⁵ See different views in Schmalstieg 1976: 144–146.

⁶ Due to lack of reliable material and scanty documentation in Old Prussian we will mainly rely on findings from the still spoken East Baltic languages Lithuanian and Latvian.

negated clauses in Livonian (Tveite 2004: 16–17, 33, 51). And in the eastern Finnic languages (Karelian, Lude, Vepse), there appears to be a tendency for the nominative plural to be used in contexts that would call for the partitive in Standard Finnish (Ojajärvi 1950: 40–42).

The use of the genitive object in Baltic can be divided in two categories: partitive (and in that group, the closely related genitive of negation) and ablative. Some IE languages (Indo-Iranian and partly ancient Romance languages) exhibit the ablative as a particular case ending; others employ the genitive (Baltic, Greek) or dative (Celtic, Germanic) to express the ablative function. The East-Baltic languages and Slavic (*i*)-stem genitive singular ending has a remnant from the ablative *-ā (lith. *vilko*, la *vilka*, ocs *vlbka*). The original fundamental meaning of the ablative case was removal, separation and its basic function was to express the semantic role of Source (Luraghi 2003: 50). As with the partitive in Finnic, the ablatival genitive is used with psychological verbs such as ‘be afraid of’, for example Lithuanian *bijoti* ‘to be afraid of’: *bijoti vilkų* ‘be afraid of wolves’, *nusigąsti* ‘get scared’ : *nusigąsti griauštinio* ‘get scared of thunder’, *gėdytis* ‘be ashamed of’ : *gėdytis mergų* ‘be ashamed of the girls’, *bodėtis* ‘dislike/get bored by’ : *bodėtis svečio* ‘be bored by guest’ (Fraenkel 1928: 82–83), Latvian *bīties*, *bijāties* ‘fear/be afraid of’ and *kaunēties* ‘to be ashamed of’. Many verbs with similar semantics take a genitive argument in Slavic as well, e.g. *bojati se* ‘fear/be afraid of’ and *styděti se* ‘to be ashamed of’, similarly in Greek, while in the old Indo-Iranian languages these verbs take an ablative argument (Ambrazas 2006: 243). The diachronic relation between the ablative and the partitive genitive is very close, as observed by Harris and Campbell (1996: 339–341)⁷ and may be conceptualized as a unidirectional grammaticalization: Ablative > Partitive, in other words: source>separation>partiality (see also Koptjevskaja-Tamm 2001: 538–539). This development has occurred in a straightforward manner in Finnic, where the partitive is used invariably with verbs denoting emotional states such as ‘fear’ and ‘love’, as mentioned above.

Alternating with the accusative, the genitive in Baltic is used for partially affected objects (or unaffected with genitive of negation) and the accusative for totally affected objects. Many ancient and some modern Indo-European languages share this usage of the genitive case (Gothic, Vedic, Greek, Old Slavic, Early Latin). The partitive usage of the genitive is considered to be of Proto-Indo-European origin and even one of its main functions: ‘le principal emploi du génitif indo-européen était sans doute d’indiquer le tout

⁷ This is frequently attested but ablative is however not the only source for partitives. In Baltic and Slavic only one slot (the *o*-stem) that stems from the old ablative. All the other stems (consonant stems, *ā*-, *ē*-, *u*-, *i*- and the plural) have genuine genitive endings.

dont on prend une partie' ('the main use of the Indo-European genitive was undoubtedly to denote the whole from which one takes a part') (Meillet 1964: 345)⁸. The partitive genitive has the functional property of denoting an indefinite and non-specified quantity of the object:

Lithuanian: *ėmė mėsq/mėsos* 'took all of the meat-ACC/a part of it-GEN', *gėrė piena/pieno* 'drank all of the milk-ACC/part of it-GEN', *matė paukščius/paukščių* 'saw the birds-ACC/some birds-GEN' (Ambrasas 2006);

Latvian: (*no*)*pirkt piena*-GEN/*pienu*-ACC 'buy milk/(all) the milk', *ēst siera*-GEN/*sieru*-ACC 'eat cheese/(all) the cheese', *gribēties augļu*-GEN/*augļus*-ACC 'want fruit, (all) the fruit'.

This corresponds closely to the distinction between accusative and partitive in Finnic (examples (5) and (6) above). We can clearly distinguish some semantic groups of verbs that may exhibit the alternation of accusative and genitive objects. These are consumption verbs such as *eat*, *drink* etc.; verbs denoting give/take, as well as verbs of which the object is countable: *carry*, *buy*, etc. The objects of these verbs are usually concrete nouns and the partitive meaning is quite transparent; one can give, take, eat, buy something of undefined quantity and of a clearly defined quantity.

Also, verbs of perception and cognition will take a genitive object in Baltic. The first argument of perception verbs is often an experiencer, and they score lower in transitivity:

- (8) *Prisakimu* *szinai* (Old Lithuanian)
 Commandments-GEN you know
 'You know the commandments' (BrB, Luke 18: 20)

In Old Prussian the partitive genitive is only encountered once⁹:

- (9) *Labbas* *esse* *stesmu waitiāt* (Old Prussian)
 Good-GEN about this talk
 '(we should) talk well about this' (III 35:3)

⁸ It might be worth noting that although etymologically related the partitive genitive of the ancient IE languages and in Baltic and Slavic differ in some ways as to regards semantics see further in Seržant (2012) about the discursive-driven function of the bare partitive-genitive in Old Greek and about the unbounded reading of the partitive genitive in Old Greek (Napoli 2010).

⁹ Old Prussian was on the way towards a radical simplification of its case system, using mainly nominative and accusative for subject and object case-marking, with dative and genitive used only when no other means were available (Petit 2007). Old Prussian also clearly marked definiteness and indefiniteness by developing definite articles, formed from demonstrative pronouns in a manner similar to the Greek definite article.

The genitive object, although stable and widely used in Modern Lithuanian, was used more intensively in the oldest attested texts from the 16th and the 17th centuries. There we find both accusative, that is the common case used in Modern Standard Lithuanian, and genitive as the object of *verba memoriae* (cognition verbs) i.e. *atminti*, *minėti*, *užmiršti*, etc. ('to remember', 'to forget').

(10) *Tada atmine Petras szodzių Iesus* (Lithuanian)
Then remembered Peter words-GEN Jesus
'Then Peter remembered the words of Jesus' (BrB, Matt. 26: 75)

(11) *Atminās... muskuļa* (Latvian)
Remember... muscle-GEN
'remember the muscle' (LP III:15)

In this, Finnic differs from Baltic: verbs such as *tietää* 'know' and *muistaa* 'remember' generally take accusative objects unless the object fulfils specific conditions determining partitive case-marking, such as quantitative indefiniteness.

In Modern Lithuanian the accusative has been generalised as an object of *verba memoriae* although genitive can still be found in dialects. For other verbs the opposite has happened; the genitive has been generalized. The partitive meaning is lost and they no longer alternate with the accusative:

- a) Durative verbs denoting a striving towards something, such as psychological verbs denoting desire and longing: *norėti* 'want', *geisti* 'lust', *trokšti* 'desire', *linkėti* 'wish', as well as verbs denoting searching: *ieškoti* 'look for', *siekti* 'seek', and waiting: *laukti* 'wait for', all govern genitive in the Standard Lithuanian language;
- b) Verbs denoting a lack or having enough of something: *stigti* 'be short of', *(pri)trūkti* 'lack', *(už)tekti* 'have enough', *pakakti* 'suffice'¹⁰;
- c) Transitive verbs with the prefixes *pri-*, *at-*, *už-*, *pa-* which increase the sphere of action of the verb, usually take direct objects in the genitive case: *pririnkti uogų* 'pick too many berries'/*persivalgyti obuolių* 'eat too many apples'. This is especially true of the prefix *pri-* where it is obligatory to use the genitive.

From other languages we know that accusative/genitive alternation patterns have an impact on the aspectual interpretation of the resultant verb phrase. There, it is not only the object but the verb itself which is affected

¹⁰ Ambrazas (2006) regards the genitive here as a subject and the dative as the object. In earlier work (1997) Ambrazas regards the genitive argument as an object. Without having run any syntactic subject tests here we prefer to regard the dative experiencer argument as the main argument in the sentence.

by the choice of case-marker, which gives rise to an opposition between incomplete and complete events. In Finnish as well, a verb denoting an unbounded situation takes the partitive case whereas when denoting a bounded event it takes the accusative case:

- (12) *luin kirjaa* (Finnish)
 I read-PAST a book-PART
 'I was reading a book'
- (13) *luin kirjan*
 I read-PAST a book-ACC
 'I read the book'

In Russian, however, a similar opposition would be expressed with imperfective/perfective aspectual pairs, where the imperfective form may imply an indefinite reading of the object as opposed to the perfective form which implies that the object is definite and specifically quantified (Kiparsky 1998: 22). This opposition is thus morphologically marked in both languages; by a verbal category in Russian and a nominal category in Finnish. A grammaticalization of this kind, with the partitive genitive marker becoming aspectual, has not developed to the same extent in Baltic. In eastern Lithuanian dialects certain transitive verbs can take a direct object in the genitive case as to denote that the action of the verb is terminally limited:

- (14) *Duok man peilio* (Lithuanian)
 Give to me knife-GEN
 'Give me a knife' (for a short time, I will return it immediately)
 (LKŽ, sub nomine)

The use of the genitive here relates to the short time the knife is needed. From an aspectual point of view this event seems like a very accomplished and completed action i.e. a bounded reading, so we should rather expect an accusative. In a recent article Seržant (forthcoming 2) takes up this matter and convincingly argues that in this respect Lithuanian crucially differs from Finnish. He claims that boundedness is relevant for Lithuanian and plays a more prominent role than totality in assigning IPG (independent partitive genitive) as he calls it. 'Lithuanian has generalized only the *bounded reading* of the IPG for the interaction with the actional properties of the predicate, while the *unbounded reading* thereof is excluded from this function in Lithuanian; the latter remains at disposal only for the NP-internal quantification' (Seržant – forthcoming 2: 18).

Closely related to the partitive genitive is the genitive of negation. Both subjects in negated existential clauses and objects in negated transitive clauses are marked with the genitive case and, like partitives, alternate with

Finnish: exceptions do occur, but these are quite sporadic. In older Lithuanian texts there are examples with accusative (for example, with preverbal objects – Fraenkel 1928: 48) but they are much less frequent than the genitive:

- (18) *Newed mus ingí pagundima* (Old Lithuanian)
 Do not lead us-ACC in temptation
 ‘Do not lead us into temptation’ (Mž 23:15)
- (19) *Ghis man ne pasake wardą sawa* (Old Lithuanian)
 He me not tell name-ACC his
 ‘He did not tell me his name’ (BrB, Judges 13:6)

In the older texts the use of accusative with a negated verb is notably more common among writers from Prussia (Lithuania Minor) than writers from Lithuania, yet the genitive dominates even there. In translated texts an accusative in a negated clause of the original text is usually translated with a genitive. In *The Gospel according to Luke* translated from Latin, Bretkūnas translated 66 accusatives with negated verbs as genitives and later when correcting the manuscript he changed 20 accusatives with negated verbs to genitives and only 23 remained as accusatives (Gelumbeckaitė 2002: 10). The use of accusative is more common in translations from German than from Latin (Palionis 1967:162). As was said, the genitive of negation had disappeared in all Germanic languages except Gothic, so this could be German influence. This becomes more common in this area later on, as can be seen in Donelaitis’ work from the 18th century, where the accusative dominates as an object after a negated verb. This is even clearer in tales published by Basanavičius in South East Aukštaitian dialects and Žemaitian from the end of the 19th to the beginning of the 20th century, where only in 10% of the cases we have genitive of negation (Švambarytė 1998: 58). Thus, the closer to the old German (earlier Prussian) borders, the more general the use of accusative; and the further northeast, the more the genitive is used. Today the genitive of negation has been generalised and standardized in the modern Lithuanian language, and in all the dialects except for south western Aukštaitian and parts of Žemaitian the genitive of negation prevails. In Old Prussian writings, the genitive of negation only occurs twice:

- (20) *Nidraudiete steison / quai niturrlilai... steison deicktas*
 Not forbid this-GEN some not have ... this thing-GEN
 ‘Do not forbid this’ ‘some do not have... anything’
 (III 113: 3–4) (III 65: 5–6)

Otherwise we find an accusative.

This could be explained as a German influence, both in terms of structure i.e. reflecting the simplification of the case system where the accusative case was generalised as the object case and textually, as a direct translation from German.

3.2. Partial subject in Baltic and Finnic

Existential clause subjects in Finnic are post-verbal and do not agree in number with the main verb (which is, typically, a 3rd pers. singular form such as *on* ‘is’, *tulee* ‘comes’, *käy* ‘goes’). They are marked with the partitive case on similar grounds as objects, namely, if they are quantitatively indefinite, or when the clause is negated:

- (22) *Kadulla on auto* (Finnish)
 On the street is a car-NOM
 ‘There is a car in the street’
- (23) *Kadulla on autoja*
 On the street is cars-PART PL
 ‘There are cars in the street’
- (24) *Kadulla ei ole autoa*
 On the street NEG is car-PART SG
 ‘There is no car in the street’

Both in terms of partitive marking in negated clauses, in post-verbal position and in lack of agreement with the main verb, the existential clause subject is reminiscent of an object. As existential clause subjects are typically indefinite, personal pronouns may not occur in normal existential clauses. Possessive clauses, however, form a structurally similar subset of existential clauses in Finnish, and here indeed possessive pronouns may (albeit marginally) occur. If they do, they are marked with the pronominal accusative *-t*:

- (25) *Onneksi minulla on sinut* (Finnish)
 Fortunately at me is you-ACC
 ‘Fortunately I have you’

The existential subject has been analyzed in various ways in Fennistic literature. Itkonen (1979) holds to an analysis of Finnish subject and object marking as at least to some extent ergative, and he is followed here by Nelson (1998: 98–105). Authors such as Moravcsik (1978: 252–253) and Plank (1985: 183) argue one could speak of ergative patterning in an otherwise nominative-accusative language. On this analysis, the usage of object-like case-marking (and other object-like features) with some intransitive subjects is unexceptional. In contrast, Vilkkuna (1996: 156–157) has argued for analyzing the existential subject as an object, at least with possessive clauses. And Helasvuo (2001: 101), departing from a construction grammar point of view, has argued against analyzing the existential clause subject as a subject, holding it to be very tightly

integrated into its specific construction (which does indeed show some lexical specificity in the limited number of verbs that occur).

Partitive marking on existential subjects appears across the Finnic language area (Ojajärvi 1950: 128–129, Laanest 1982: 295), though in most Finnic languages, the partitive seems to occur in a more restricted fashion than in Finnish (Ojajärvi 1950: 25). Thus the following clause from central Karelian would have a partitive subject in Finnish:

- (26) *liga on dorogalla* (Karelian)
 dirt-NOM is on the road
 ‘There’s dirt on the road’ (Ojajärvi 1950: 22)

This more restricted occurrence of partitive case-marking is found as well with nominal predicates (Ojajärvi 1950: 25–26) and may, according to Ojajärvi (1950: 24), represent an older state of affairs, though possibly conserved through contact influence with Russian. In Vepse, in contrast, partitive subjects may occur outside of existential constructions on purely semantic grounds: quantitatively indefinite subjects may be marked with the partitive even in transitive clauses (Kettunen 1943: 50–51).

The object-like marking of existential clauses is, as mentioned, reminiscent of ergative languages: Itkonen (1979) introduces the term ‘inverted ergativity’ to signify that the distribution of case-markers is ergative-like (nominative for transitive and most intransitive subjects, partitive, accusative or nominative for objects and a subset of intransitive subjects) but the case-marking itself is not. Explicit marking on transitive subjects (with unmarked objects and intransitive subjects) has indeed been held universal for ergative languages (Havas 2006: 105). Though counterexamples have been mentioned in the literature, these appear to be very rare (Creissels 2009: 453–454).

Though partitive subject-marking is largely restricted to indefinite, non-pronominal subjects, in Finnish pronominal subjects may occasionally occur with the partitive in existential clauses. In these constructions, nominative subject-marking would be ungrammatical (ISK par. 918):

- (27) *jos häntä ei enää olisi* (Finnish)
 if he-PART no longer be-COND
 ‘If he wouldn’t be there any more’

The Baltic equivalent of the Finnic partitive, the genitive case can function as a subject as well. The genitive as a subject marker occurs almost exclusively in existential clauses with certain intransitive verbs (unaccusative verbs). Just like in Finnic the existential clause subject is reminiscent of an object: in these clauses, the finite verb is always in the third person and not

in agreement with the genitive subject, which is most commonly found in post-verbal position.

- (28) *ira rumo namuosu Tiewa tawa* (Old Lithuanian)
 is room-GEN in the house of Father your
 ‘There is room in the house of your Father’ (BrB , Gen 24: 24)
- (29) *Ira ir kitu beskayčiaus smulku dayktu*
 Are also other uncountable little things-GENPL
 ‘There are also other uncountable little things’ (SP I 313: 28)

The verbs with partitive genitive as a subject marker primarily express existence but can also express coming to be, ceasing to be, motion or change into another state of being:

- (30) *Šuliny yra vandens* (Lithuanian)
 In the well-LOC is water-GEN
 ‘There is water in the well’ (Ambrazas 2006: 225)

Verbs denoting movement may have genitive subject when the subject expresses indefinite number or quantity:

- (32) *Užvažiavo svetelių* (Lithuanian)
 Arrived guests-GEN
 ‘(Some) guests arrived’ (Ambrazas 2006: 225)
- (33) *Sanāca bez gala ļaužu* (Latvian)
 arrive-PAST3 without end people-GEN.PL
 ‘Endlessly many people came’ (Endzelīns 1922: 411)

The genitive has been generalised as a subject of the verbs *daugėti* ‘increase’ and *mažėti* ‘decrease’ in Lithuanian. With these verbs, the genitive is used for indefinite as well as definite subjects but it is difficult to say whether the distinction partitive/total is lost because the semantics of these verbs can hardly express the whole or the totality.

- (34) *Vandenio padaugės, lietus lyja* (Lithuanian)
 Water-GEN will increase rain-NOM rains
 ‘The water will increase, while it is raining’ (Schmalstieg 1988: 169)

The genitive subject is also obligatory with verbs with the prefix *pri-*, *per-* denoting too much of something, e.g. *priėjo svečių* ‘too many guests came’, as in Latvian (*pienāca/sanāca ļaužu*). Here we see a different function of the partitive genitive: while the semantic accusative is used to express totality, the partitive genitive expresses partiality or indefiniteness of the subject.

According to the norm of both standard Latvian and Lithuanian languages the genitive is the only possible subject marker in negated existence clauses. The difference however is that in Lithuanian it is widely used whereas in Latvian it has significantly diminished. It was used very regularly in the Latvian *dainas* or folksongs, both in dialects (especially in the Livonian dialect area) as in colloquial language; but in both spoken and written language, the use of nominative is widespread (Berg-Olsen 2005: 124). As with partitive genitive subjects, the subject of negated existential clauses and the predicate are not in agreement and the semantic restrictions are the same:

(35) *neliko žemės* (Lithuanian)
 not left land-GEN
 ‘No land remained’ (Ambrasas 1976: 23)

(36) *karstās zemēs ziemas nav* (Latvian)
 warm countries-LOC winter-GEN is not
 ‘There is no winter in warm countries’ (Endzelīns 1922: 419)

However, the genitive subject may occur in negated non-existential clauses with the verb *būti* ‘to be’ as in Lithuanian:

(37) *Tėvo nebuvo namie* (Lithuanian)
 Father-GEN was not at home
 ‘Father was not at home’

Clauses such as (37) differ from existential clauses in that they do not express existence, but rather location and they are referential, with a definite, preverbal subject. Genitive subjects are allowed in negated but not in corresponding affirmative clauses. In Finnic, most of the corresponding cases would not exhibit partitive subjects, though, as mentioned above, in some cases definite, pronominal subjects may occur with partitive case-marking in negated existential clauses. It is in this kind of clauses that subjects other than 3rd person may occur, e.g. Lithuanian:

(38) *Manęs nebuvo čia* (Lithuanian)
 I-GEN not was here
 ‘I was not here’

Genitive replaces the nominative in the so-called nominative with infinitive constructions, if these are existential:

(39) *Šiandien negirdėt vėjo* (Lithuanian)
 Today not hear wind-GEN
 ‘Today no wind is to be heard’

In older texts the genitive subject in negated existential clauses is much more common than nominative:

- (40) *ir nera weisdeghima and personu yemimp* (Old Lithuanian)
and there is not respect-GEN for persons with him
'And there is no respect for persons within him' (VE 43: 20)

In locative sentences as below:

- (41) *Nera io cionai* (Old Lithuanian)
Is not he-GEN here
'He is not here' (VEE 56: 16)

In a few examples nominative subjects may be found with a negated verb of existence:

- (42) *nesa nera schwiesibe iamije* (Old Lithuanian)
because there is not light-NOM in him
'Because there is no light in him' (BrB, John 11: 10)

This is in line with the dialectal distribution of genitive objects of negation as we saw in the previous section.

3.3. The development of the Finnic partitive and Baltic influence

The distinction in Finnic between wholly affected objects (with accusative or nominative case) and partially affected objects (with partitive case) is absent in the most closely related Uralic branches. In Saami, the object case in the singular is based on the Uralic accusative **-m*, which has merged with the genitive in most varieties (and has been subject to deletion in some, leaving, as in Estonian, only stem alternations to distinguish it from the nominative). The **-m* suffix has, however, been dialectally retained, among others in South Saami (Itkonen 1972: 178). The plural object case, Proto-Saami **-dē*, is cognate with the Finnic partitive suffix **-tA* and likewise based on a Uralic ablative case ending **-tA* (Wickman 1955: 27, Korhonen 1981: 214–215). This would suggest that a partiality-based division of labour between the accusative and the partitive did exist in a common Finnic-Saami protolanguage, with both endings later being generalized to different number categories in Saami. Nominative objects occur in Saami to a much lesser extent than in Finnic. In North Saami, even the imperative uses an accusative object:

- (43) *borâ guole!* (North Saami)
eat-IMP fish-ACC
'Eat the fish!' (Itkonen 1972: 178–179)

South Saami, however, employs the nominative case with collective or indefinite plural objects (Wickman 1955: 30–36, Itkonen 1972: 179, Korhonen 1981: 216).

Mordvin distinguishes an indefinite and a definite declension, and additionally the number and person of the object may be cross-referenced on the verb. Indefinite objects are generally in the nominative, while definite objects will use the genitive-accusative of the definite conjugation (Erzya *-ńt'*, Moksha *-t'*):

(44) *śormadan śorma* (Mordvin)
 I write letter-NOM INDEF
 'I (will) write a letter'

(45) *śormadan śormańt'* (Erzya), *śormat'* (Moksha)
 I write letter-GEN ACC DEF
 'I (will) write this letter' (Bartens 1999: 175, examples from Raun 1988: 110)

The origins of the definite genitive-accusative suffixes are not entirely clear. The genitive *-ń* shows a palatalization that is unexplained, assuming it developed from a Uralic genitive **-n*. Berezcki (1988: 322) argues that this palatalization took place first with the definite suffixes (**-nt'* and **-mt'*, changing to **-ńt'*). Thus the PU accusative **-m* would be partially at the base of the definite genitive-accusative suffix, and likewise the genitive-accusative marker *-ń* used, mainly in Erzya, for pronouns and proper nouns (Itkonen 1972: 164).

With non-finite verbs, indefinite objects may be marked with a genitive suffix *-ń*, which could have developed either from an adnominal genitive or an accusative **-m* (Wickman 1955: 41). An ablative suffix based on the Uralic ablative **-tA* and related to the Finnic partitive case may be used as a marker for partial objects with verbs meaning 'eat', 'drink', 'gather', 'part', but also verbs of sensation and feeling such as 'fear' and 'see' (Itkonen 1972: 170–171, Bartens 1999: 176):

(46) *son a pazdo, a šajtando a p'el'i* (Mordvin)
 he NEG God-ABL NEG devil-ABL NEG fear-3SG
 'He fears neither God, nor the devil' (Erzya – Itkonen 1972: 171)

It thus seems that the usage of the original ablative **-tA* for partial objects (and particularly, with verbs of emotion such as 'fear') has its roots in the protolanguage common to Finnic, Saami and Mordvin (Itkonen 1972: 185–186). This development stayed at an incipient, lexically-bound stage in Mordvin, but the ablative **-tA* grammaticized into a much more general case for partial objects in the Finnic-Saami protolanguage. In Saami, the

distinction in case-marking between total and partial objects disappeared, the partitive ending being generalized to the plural. In Finnic, the partitive case for partial objects grammaticized to the point of being obligatory in certain syntactic environments, such as that of negation. The more inconsistent usage of the partitive in negated clauses in Livonian, however, may be a trace of an earlier, semantically-based system. The same might be said for the usage of the partitive subject in the East Finnic languages, which occurs both in a more restricted fashion in existential clauses, and to some extent outside of existential clauses as well in Vepse. Indefinite subjects may appear with the partitive in transitive clauses in Finnish as well, to some extent (Sands and Campbell 2001: 265).

For the earliest stages of Proto-Finnic-Saami, we may suppose a system such as the one surviving in Mordvin and Permic, with unmarked indefinite objects and marked definite objects (Wickman 1955: 58–59). The Proto-Uralic accusative **-m* is thought to have originally been a definiteness marker of some kind (Korhonen 1991: 165–166), its further origins have been sought in a derivational marker **-mA* (Ravila 1945: 158), which seems possible but hard to prove due to the semantic diversity of the reflexes of that derivational marker in the Uralic languages; an alternative origin in a 1st pers. possessive suffix has been proposed (Katz 1980: 397), which seems counterintuitive – one would expect a possessive suffix grammaticizing as an object case marker to be a 3rd pers. suffix, as has indeed happened with the Permic accusative (Udmurt *-ez*, Komi *-ës*). A **-m* accusative suffix is reconstructed for Proto-Indo-European as well, though without strong supporting evidence for morphological borrowing or genetic relatedness, the similarity between the two suffixes remains just that.

Larsson (1983) is surely right in arguing Baltic influence played a decisive role in the grammaticalization process of the Finnic partitive. In the Indo-European languages ablative objects appear to occur widely. Some, like Latin, have retained the ablative case and other languages have replaced it with genitive or dative: in Baltic as well as in Slavic and Greek, the function of the ablative was taken over by the genitive case. In both the Indo-European languages and Finnic, an originally local case has thus grammaticized into an object case-marker. This development in Indo-European is not unusual: as a recent parallelism, one may mention the French partitive construction as in *j'ai bu de vin* 'I drank some wine', with the partitive marker *de* being originally a preposition meaning 'from'. In the Uralic language family, the grammaticization of the partial/total object distinction as in Finnic stands apart: Mordvin and Permic, as well as Mansi (Wickman 1955: 63–65) and apparently Kamass (Wickman 1955: 137) differentially mark definite and indefinite objects, which in Mordvin and

Mansi is coupled with object marking on the verb as well. Mari and Saami (with the exception of South Saami) employ accusative case-marking on both definite and indefinite objects. Hungarian and Nenets (Wickman 1955: 100) combine verbal object suffixes with generalized accusative case-marking. If differential marking of indefinite (nominative) and definite (accusative) objects such as found in Mordvin and Permic represents the original states of affairs, as it is generally taken to be (Raun 1988: 558), Finnic is the only language group which, through the grammaticization of the ablative **-tA* as an object marker, replaced it with a partial/total object distinction (Saami arguably went through this stage but then lost the distinction). With this distinction having more certain historical roots in the Indo-European languages, there is a strong case for supposing Baltic influence to have guided the development in Finnic (rather than Finnic to have guided developments in Baltic and Slavic, or all three languages basing their similarities on a common substratum language). As has been shown, the Baltic partitive genitive and Finnic partitive not only share the feature of signalling partially affected objects but in addition subjects of existential clauses. This feature is shared with many IE languages, however, the similarities between Baltic and Finnic are noteworthy, showing similar restrictions and generalizations. Object-like marking for negated existential subjects is a feature shared with Slavic and Gothic, but grammaticalized and generalized to the same, much larger degree in Baltic and Finnic.

Larsson's hypothesis may be reinforced by supposing a parallel contact-induced development of the Uralic definiteness marker **-m* as an object marker in Finnic. Whereas indefinite objects may be unmarked in Mordvin (Itkonen 1972: 159; Bartens 1999: 175), which may well represent the original state of affairs in this regards, the partitive case has been generalized to quantitatively indefinite objects in Finnic: other indefinite objects are generally marked with the genitive-accusative. The extension of the marker **-m* to a subset of indefinite objects in Finnic may well have occurred in parallel with the grammaticalization of the partitive case, and through the influence of the same donor language. This possibility is suggested also by the identical case endings involved: the accusative marker of Proto-Baltic is **-m*, which developed via **-n* (which is retained in Old Prussian) to a nasalization of the stem vowel in Lithuanian and Latvian (Endzelīns 1971: 134, 143; Larsson 1983: 40). Thus Baltic models may have exerted an influence on the whole pattern of early Finnic object marking, not just on the usage of a single case marker.

The main problem for this hypothesis is the timing of contact: both the grammaticalization of the partitive and the extension of the definiteness marker **-m* to a subset of indefinite objects must be supposed to have

taken place before the split of Proto-Finnic and Proto-Saami, as the plural genitive-accusative case, Proto-Saami **-dē*, is cognate with the Finnic partitive suffix **-tA* and likewise based on a Uralic ablative case ending **-tA* (Wickman 1955: 27, Korhonen 1981: 214–215). This would suggest that a partiality-based division of labour between the accusative and the partitive did exist in a common Finnic-Saami protolanguage, with both endings later being generalized to different number categories in Saami. The Saami singular accusative is based on a historical **-m*, having later merged with the genitive as in Finnic, suggesting that aforementioned extension of the marker **-m* to indefinite objects took place in a common Finnic-Saami protolanguage as well. Though Baltic loanwords are represented in Saami as well, including such loanwords as South Saami *daktere* ‘daughter’, North Saami *jávri* ‘lake’ and *suolu* ‘island’ (Sammallahti 1998: 127) which testify of intense contact, the lion’s share of loanwords occur in Finnic only. The development of Finnic object marking according to Baltic models must thus be supposed to have occurred at a very early stage, before the brunt of lexical borrowing.

In Saami, the opposition between total and partial objects such as that found in Finnic has not been generally preserved, even if the origin of the genitive-accusative plural in an ablative or partitive ending **-tA* suggests it existed in a Proto-Finnic-Saami stage. The closer contact between Proto-Baltic and Proto-Finnic may have led to the preservation and extension of the opposition in Finnic, whereas the opposition may have been levelled at an early stage in Proto-Saami. This picture is complicated by the fact that an opposition between total and partial objects partially survives in South Saami, where the plural nominative may be used for (originally) collective or indefinite plural objects (Wickman 1955: 30–36, Itkonen 1972: 179, Sammallahti 1998: 98).

4. ‘Ergative’ constructions in Finnic and Baltic: marked agents

Marked agents in Finnic occur with converbs (47)–(49), some other participial constructions (52), (57)–(60) as well as necessive constructions (63)–(64). The agent, which is of adnominal or adverbial origin, is marked with the genitive (most often in Finnish) or with various locative cases such as the adessive or the allative (most often in the eastern or southern Finnic languages, such as Vepse and Estonian). Converbial constructions involve non-finite verb forms such as the inessive of the *-tA* infinitive (*tullessa*), the partitive of the past passive participle (*tultua*) and the abessive form of the *-mA* infinitive (*tietämättä*).

- (47) *pojan tullessa sisään* (Finnish)
 boy-GEN come-INF INESS inside
 ‘While the boy came in...’
- (48) *pojan tultua sisään*
 boy-GEN come-PARTIC PASS inside
 ‘When the boy had come in...’
- (49) *pojan tietämättä*
 boy-GEN know-INF ABESS
 ‘Without the boy’s knowing’

Similar absolute constructions are found in Indo-European languages such as Slavic, Germanic, Indo-Iranian, Greek, Latin, as well as Baltic. The *dativus cum participio*-construction was very widely used in Lithuanian in the 16th and the 17th centuries and then with a fully declined participle:

- (50) *Bet numirusiam szmogui /* (Old Lithuanian)
 But died-PARTIC DAT man-DAT /
skaudei pradest werkti bet raudoti ia prietelei
 painfully begin to cry and weep his enemies (BrP II 516)
 ‘As soon as the man has died his friends begin to cry and weep’

Later on the declined participle was replaced by a gerund:

- (51) *Lietui lyjant jis bėgo per mišką* (Lithuanian)
 rain-DAT raining-GERUND he ran through forest
 ‘While it was raining he ran through the forest’

In addition, a genitive agent occurs with a participial construction used as the object or subject of verbs of sensation in Finnish:

- (52) *näen pojan tulevan sisään* (Finnish)
 I see boy-GEN come-PARTIC GEN inside
 ‘I see the boy coming in’

These constructions are fairly widespread in the Finnic language area (Laanest 1982: 247–248), though genitive agents with constructions such as (47) appear to be absent in Olonets Karelian and Lude, and rare in Vepse (Ojajärvi 1950: 79); with constructions such as (48), genitive agents are not represented in the southern Finnic languages (with the exception of coastal Estonian dialects) and tend to be replaced by locatives in Karelian and Lude:

- (53) *ukol kuolduhutt on ükštoštüme vuot* (Lude)
 man-ADESS die-PARTIC PASS is eleven years
 ‘It’s been eleven years since the man died’ (Ojajärvi 1950: 80)

Similar constructions (*accusativus cum participio*) exist in Baltic, employing psychological or physical perception verbs and an object in the accusative case along with a participle in the accusative:

- (54) *Matau tėvą ateinantį* (Lithuanian)
 I see father-ACC coming-PARTIC ACC
 ‘I see father coming’

In Old Lithuanian these constructions were used intensively and are characteristic for authors writing in the West Aukštaitian and Žemaitian dialects, such as Vilentas and Vaišnoras, and especially for writers from Lithuania minor like Bretkūnas, who used these constructions much more in original and compilation work than translation: the acc. cum partic. is three times more common in Bretkūnas’ Postila than in Bretkūnas’ Bible (Ambrasas 1979: 141).

These constructions are well known in other IE languages: In Latin *accusativus cum participio* often replaces acc. cum inf. with verbs of perception and Slavic has also counterparts (though only with verbs of physical and not with psychological perception). Few traces of this construction can also be found in Hittite:

- (55) *Arnuandan ŠEŠ-IA irman ištamaššir* (Hittite)
 Arnuandas-ACC sick brother-ACC heard
 ‘They heard (that) my brother Arnuandas (is) sick’ (Friedrich 1960: 164)

The *genitive cum participio* construction existed in Baltic as well but had a much narrower distribution used with verbs that take a genitive argument, and after negation:

- (56) *Laukiu bernelio parjojančio* (Lithuanian)
 I wait boy-GEN riding home-PART GEN
 ‘I wait for the boy riding home’ (LKŽ, sub verbo)

The usage of a genitive agent with construction (49) is attested in all Finnic languages (Ojajärvi 1950: 80–81). The genitive agent in construction (52), however, is based on a relatively recent reanalysis from an earlier accusative object governed by the main verb: this development can be traced in the Old Finnish literary language (Setälä 1966: 125, Timberlake 1977). The original construction was thus an *accusativus cum participio* similar to the ones occurring in Indo-European languages.

Two participial constructions with identical meaning may be used in Finnic either predicatively or attributively, and express a passive meaning:

- (57) *hiiren syöty leipä* (Finnish)
 mouse-GEN eat-PARTIC PASS bread
 ‘Bread eaten by a mouse’

- (58) *tämä leipä on hiiren syöty*
 this bread is mouse-GEN eat-PARTIC PASS
- (59) *hiiren syömä leipä*
 mouse-GEN eat-PARTIC bread
 ‘Bread eaten by a mouse’
- (60) *tämä leipä on hiiren syömä*
 this bread is mouse-GEN eat-PARTIC

Of these two constructions, the one employing a *ttU*-participle has by far the largest spread, occurring in Finnish, Vepse (Kettunen 1943: 147–148), Votic (Ariste 1968: 19), as well as throughout Karelian, Lude, Estonian and Livonian (Ojajärvi 1950: 81). The one employing a *mA*-participle is much rarer, occurring only in Finnish and rarely in Karelian (Ojajärvi 1950: 81). A variant of the first construction with an active participle has been attested in the Ostrobothnian dialect of Finnish:

- (61) *joka hiire(n) syönytä syöp* (Finnish)
 who mouse-GEN eat-PARTIC PART eats
 ‘Who eats what has been gnawed on by a mouse’ (Ojajärvi 1950: 82)

The agent is in the genitive in all Finnic languages except Vepse, which used a locative agent here as well:

- (62) *leib hirō šöd, leiktam palažen irdale*
 breadmouse-ABL/ADESS eat-PARTIC PASS I cut a bit off
 ‘The bread has been eaten by a mouse, I’ll cut away a bit’ (Kettunen 1943: 147–148)

Impersonal necessive constructions employing a genitive or oblique agent are also widespread in Finnic, though languages differ on which constructions are grammaticized as necessives – thus Estonian uses a *on vaja* ‘is necessary’ construction unknown in Finnish, and where *pitää* ‘must’ is used as an impersonal necessive in Finnish, Karelian, Lude, Vepse, Ingrian and Votic, it agrees with the subject in person and number in Estonian, as well as in Finnish dialects bordering Swedish-speaking areas (including Meänkieli and Kven) (Laitinen 1992: 40, 50).

As to the form of the agent, the genitive is used in Finnish, Karelian and Votic – though in both of the latter languages it competes with a locative agent.

- (63) *ainago šiun šüüä pidäis?* (Karelian)
 always-Q you-GEN eat must
 ‘Do you always have to be eating?’

- (64) *ainago* *šiula* *šiiüü* *pidäis?*
 always-Q you-ADESS eat must
 ‘Do you always have to be eating?’ (Ojajärvi 1950: 97)

Locative agents are used exclusively in Lude, Vepse and Estonian (Ojajärvi 1950: 98). In Livonian, the dative case is used in a construction employing a copular *um* and a partitive infinitive suffix *-mōst* (Kettunen 1938: 58, Halling 1997: 108):

- (65) *mi’nnōn* *um* *läämōst* *mōizō* (Livonian)
 I-DAT is go-INF PART to the manor
 ‘I have to go to the manor’ (Halling 1997: 108)

Though the construction itself has a cognate in Finnish (the s.c. 4th infinitive with the suffix *-minen*), the dative in Livonian is morphologically distinct from the genitive, and its origins are unclear (Halling 1997: 103). Kettunen (1938: 41) believes it to have developed from the locative **-nA* (surviving as the *essive* in Finnish), Laanest (1982: 170) regards this explanation as problematic, and believes the alternative explanation (that it is based ultimately on the genitive **-n*, which has generally disappeared in Livonian but retained in its functionally specialized dative function) is supported by similar functionally-based splits in Finnic. Any diachronic connection with the dative-genitive in Old Finnish, not to speak of the genitive agent in Finnic, remains thus unclear.

The genitive agent in general seems to be most firmly rooted in Finnish (where locative agents do not occur), the locative agent in Vepse. The originally adnominal genitive agent occurring with converbial participial constructions is more widespread in Finnic than the originally adverbial, dative-genitive agent in the neccessive construction, which competes with locative agents in all languages other than Finnish, Meänkieli and Kven.

The passive *-ttU* and *-mA* participles with genitive agents in Finnic have cognates in the Baltic languages, where the passive is formed analytically, with the auxiliary *būti* (Lith) and *būt* or *tikt* (Latv) and a passive participle agreeing with the theme in gender and number: Lithuanian *-m-* / *-t-* (pres./past) and Latvian *-t-*. In Latvian the present passive participle derived by the means of the suffix *-m-* is not used to express a passive meaning but is used with a purely participial function in adnominal constructions, and has acquired the value of a verbal adjective expressing possibility, necessity and purpose (Holvoet 2001: 159). Lithuanian has an agentive passive where the agent is expressed in the genitive as seen in the examples below. In Latvian an agentive complement is expressed by the mere genitive and can be added only to an adnominal passive participle:

- (66) *Mātes* *adīti* *cimdi* (Latvian)
 mother-GEN knitted-PARTIC gloves
 ‘The gloves knitted by mother’, ‘mother’s knitted gloves’ (Holvoet 1995: 174)

The similar construction in Lithuanian would be:

- (67) *Tėvo* *pastatyta* *troba* (Lithuanian)
 father-GEN build-PARTIC farmhouse
 ‘The farmhouse (was) built by father’, ‘father’s built farmhouse’
 (Holvoet 1995: 174)

Or the agentive passive (which does not occur in Latvian):

- (68) *Tėvo* *buvo* *pastatyta* *troba* (Lithuanian)
 father-GEN was built farmhouse
 ‘The farmhouse was built by father’

Many dialects in south and east Lithuania lack agreeing participles, using instead a neuter passive participle. This passive probably reflects an archaic Common Baltic type (Ambrazas 2006) and has been extended to constructions not semantically passive but expressing, at least sometimes, an evidential meaning, as in Lithuanian:

- (69) *Darbininkų* *vežama* *plytos* (Lithuanian)
 The workers-GEN being-carted-*ma* bricks-NOM PL
 ‘Workers are evidently carting bricks’

- (70) *Jonuko* *tie grybai* *atnešta*
 Jonukas-GEN these mushrooms-NOM PL brought-*ta*
 ‘Apparently Jonukas brought these mushrooms’

This construction is not restricted to transitive verbs, but is also used, even more frequently, with intransitive unaccusative verbs – a usage which has no counterparts in Finnic. The construction functions as an oblique mood and expresses inferred evidentiality:

- (71) *Mano* *užmigta* (Lithuanian)
 I-GEN fall-asleep-PARTIC PRET PASS NEUT
 ‘I must have dozed off’ (Holvoet 2007: 102)

- (72) *Vaiko* *sergama*
 child-GEN be sick-PARTIC PRS PASS NEUT
 ‘Evidently the child is sick’ (Timberlake 1982)

The genitive agent is found in many Indo-European languages such as Avestan, Vedic and Tocharian, and occasionally in Greek, Latin and Germanic.

Sanskrit and Slavic, on the other hand, mainly use an instrumental agent, and in Homeric Greek, the dative is used. In later stages of Greek and in Germanic various prepositional phrases are used to express agents (Ambrazas 2006: 178–179, Luraghi 1995). Even within the Baltic languages there is variation: in Old Lithuanian texts one often finds the preposition *nuog* governing a genitive; the instrumental case is sometimes used with inanimate agents. In both Latvian and Lithuanian, the dative may also be used to express an agent in passive constructions. Despite these variations, this distribution, with most of the older Indo-European languages employing a genitive agent, indicates that genitive agents may have been archaic. At the same time, the great variety of agent constructions suggests the genitive agent was never that firmly established in the older layers, and in no other language has the genitive agent become so deeply entrenched as in Lithuanian. As noticed first by Fraenkel (1928: 95–96), the genitive agent has its roots in an adnominal possessive genitive.

As for the genitive agent in Finnic, a distinction needs to be drawn between the usage of genitive agents with participial constructions such as the Finnic *-mA* participle and the *-mAttA* 3rd infinitive abessive, which have an adnominal origin, and the usage of the genitive or locative agent in the neccessive construction with verbs such as Fi. *pitää* and Est. *on vaja*, in which the genitive agent may have had an adverbial origin. With these constructions, the genitive agent may have originally been an adverbial with more or less dative meaning, or a genitive modifier of the infinitive (Saukkonen 1965: 114). In dialectal Finnish, the genitive agent may be replaced by a possessive suffix on the infinitive (Saukkonen 1965: 125), suggesting the latter analysis; on the other hand, the reanalysis of the genitive agent as a nominative subject agreeing with person and number with the neccessive auxiliary *pitää* as testified in some Finnish dialects bordering Swedish (Saukkonen 1965: 123) suggest a closer link between the agent and the neccessive auxiliary. The dative genitive which may lie behind the neccessive construction of Finnish is known from Old Finnish, and a dative case which may be historically connected to the Finnic genitive is found in Livonian (Laanest 1982: 170, Halling 1997: 103). If the widely accepted theory according to which the Finnic genitive has its roots in a Uralic lative local case ending holds, the dative usage of the genitive may well be historically prior to its adnominal possessive one (Inaba 2007: 583–584) though outside of Finnish, the dative genitive is hardly to be found outside of neccessive constructions (Inaba 2007: 584–585). In any event, the usage of a genitive agent with neccessive constructions does seem to be explainable without reference to language contact.

The necessive constructions with locative arguments in southern and eastern Finnic languages such as Lude, Vepse, Estonian and partially Votic, may be a different story. The usage of adessive or allative arguments in Lude and Vepse has been held to be based on Russian influence, as the dative case is used in Russian in such necessive constructions as *мне надо* ‘I must’ (Ojajärvi 1950: 98). For Estonian, however, Baltic influence seems more likely. Latvian employs a necessive construction with the auxiliary *vajag*:

- (73) *viņam vajag strādāt* (Latvian)
 he-DAT needs to work
 ‘He needs to work’

The auxiliary *vajag* itself is a borrowing from Livonian *vajag*, *vajāg* ‘necessary’ which has cognates in Finnic such as Estonian *vaja* ‘need, lack’ used in the Estonian necessive construction (Karulis 1992):

- (74) *mul on vaja minna* (Estonian)
 I-ADESS is need to go
 ‘I have to go’

Many examples from the 16th to 18th centuries employ, in accordance with the Livonian model, the verb ‘to be’: *mums vajaga jir sacīt* ‘it is necessary for us to say’; beginning in the 17th centuries, constructions without the copula and with a verbal function of *vajag* begin to appear: *man vajaga* ‘I must’ (Karulis 1992). This suggests the Estonian usage of a local agent with the necessitive *on vaja*-construction is based on Latvian models, which it itself built around a borrowing from Livonian.

Larsson (1996; 2001: 247–249) has drawn attention to the similarities between the *-mA* participle in Finnic with its genitive agent and the similar constructions in Lithuanian employing a *-ma* participle as in the mentioned example:

- (69) *Darbininkų vežama plytos* (Lithuanian)
 The workers-GEN being-carted-*ma* bricks-NOM PL
 ‘Workers are evidently carting bricks’ (Lavine 1999)

The origins of the Baltic participial suffix are not entirely clear, however. As a participial ending, it is represented in Baltic and Slavic, with possible cognates in Greek but also other Indo-European languages such as Luwian (Schmalstieg 1989: 21, Larsson 1996: 149). The Finnic construction with *-mA* appears to be represented only in Finnish and to some extent Karelian. It has, however, clear cognates in other Uralic languages such as Saami and Mari (Häkkinen 1993: 133–135). This would exclude a Baltic origin for the Finnic construction. Larsson, however, argues that Baltic may have

exerted an influence on the survival of the construction in Finnic in a very restricted form: in Finnic, the *-mA* participial ending occurs only with the genitive agent construction, and an older Uralic *-mA* participle may have been pushed to its currently marginal position with the advent of the past active *-nUt* and past passive *-ttU* participles in the Proto-Finnic period (Häkkinen 1993: 144–145, Larsson 1996: 148, 150). In support of this, it should be mentioned the Baltic constructions have a wider usage, notably with intransitive verbs (71 and 72 above), whereas the Finnic constructions are restricted to transitive verbs, and the Finnic **-mA* participle cannot occur without a genitive agent.

The Finnic past passive *-ttU* participle, however, occurs in a genitive agent construction itself in all Finnic languages, as well as in the Old Finnish written language (Ojajärvi 1950: 83, Häkkinen 1993: 145). It, too, has close parallels to constructions in Baltic, e.g. (66)–(68) and Lithuanian:

(78) *Jonuko* *tie grybai* *atnešta* (Lithuanian)
 Jonukas-GEN these mushrooms-NOM PL) brought-*ta*
 ‘Apparently Jonukas brought these mushrooms’ (Lavine 1999)

The Finnic construction with *-ttU* has a much greater spread than the construction with *-mA* but no direct cognates in other Uralic languages: the passive *-ttU* participle is exclusively Finnic. Though Ojajärvi (1950: 83) regards the construction with *-ttU* as Proto-Finnic and the one with *-mA* as the result of a later development, the presence of cognates of the construction with *-mA* in other Uralic languages suggests a more ancient origin. If the close resemblance to Baltic model contributed to the preservation of the genitive agent construction with *-mA* in Finnish and Karelian, the genitive agent construction with *-ttU* may have been constructed on the basis of a straightforward Baltic model. As with the *-mA* participle, the phonological similarity between the participial endings may have contributed to contact, but a straightforward borrowing of morphological endings is unlikely. The Uralic **-mA* and the Baltic/Slavic participial **-mo* appear both well rooted in their respective language families. The Finnic past participial endings **-nUt* (active) and **-ttU* (passive) are innovative to Finnic, and their respective origin not entirely clear (though the consonant of the passive ending is doubtlessly related to the **-ttA* marker of the Finnic passive). They bear some similarity to the Indo-European verbal adjectives with **-no* and **-to*, the latter of which lies at the basis of the Baltic participial ending mentioned above. However, even aside from the problematic internal etymology of the Finnic endings (the *-t* of the active participle may be secondary, or it may not), in none of the Indo-European languages in close contact with Finnic do the action noun endings show the kind of active-passive diathesis that the Finnic endings exhibit.

A foreign origin for genitive agent constructions with the past passive –*ttU* participle is suggested as well by the fact that in all languages with the exception of Vepse, the agent is in the genitive case (Ojajärvi 1950: 82), whereas Finnish genitive agents generally often correspond to locative agents in the eastern and southern Finnic languages. Locative agents such as in Vepse have generally been held to be borrowed from Russian (Kettunen 1943: 195, Ojajärvi 1950: 98), but their absence in this particular construction may be due to the Baltic genitive as a model.

5. Conclusions

In employing morphological similarities to establish genetic relationships, it is paradigmatic relationships between morphological markers that really matter; the occurrence of 1st person pronouns with *m-* across the Uralic languages in itself does not prove so much, but the co-occurrence of *m-* with 2nd person *t-* and often 3rd person *s-* in the Uralic languages is highly significant. The same goes for establishing contact-induced change in the area of morphosyntax. The similar partiality-based object and subject-marking systems occurring in Finnic and Baltic can hardly have arisen independently and due to chance, and the deeper historical roots of partiality-based case-marking on the Indo-European side suggests Baltic as the donor language; this hypothesis can be strengthened by taking into account the extension of the Uralic **-m* accusative to indefinite objects, which must be assumed to have taken place at roughly the same time as the grammaticization of the Uralic ablative into an object marker. This extension may have taken place according to Baltic models as well.

Paradigmatic relationships are likewise important when considering the genitive agent with participial constructions in Finnic and Baltic; in both language groups, *t-* and *m-*-based participial endings co-occur in very similar constructions, though their relative distribution differs a lot. The Finnic **-mA* participle is doubtlessly of ancient pedigree, but marginal in Finnic and outcompeted by the younger **-ttU* participle; in Baltic, the **-to* participle is on much firmer Indo-European ground than the **-mo* participle. Yet the paradigmatic relationships of the two constructions, reflected in both language groups, forcefully suggest some historical connection – though a more complex one than that of object case-marking. We agree with Larsson's (1996: 148, 150) suggestion that the Baltic models may have exerted a conservative influence on the **-mA* participle of Finnic and Karelian, while suggesting that the usage of the **-ttU* participle with a genitive agent may rest on Baltic models in a straightforward manner.

A problem with pinpointing the origin of Finnic partiality-based object marking is that of timing; the development of the Saami plural accusative **-dē* from an Uralic ablative suggests that at some point during the prehistory of Saami, plural object marking was likewise partiality-based. Yet the bulk of Baltic loanwords is restricted to Finnic. This problem touches upon the precise relationship of Finnic and Saami, which may have had a distinct common proto-language or, alternatively, developed from a late Proto-Uralic variety more or less independently; in the latter case, Saami may have had independent contact with Baltic and (perhaps more probably) Finnic which could have influenced the development of the Saami accusative plural. With the participial constructions which employ genitive agents, the very likely hypothesis of Baltic influence needs to take into account the development of the Finnic participial system as a whole: a Finnic participial system with thoroughgoing voice diathesis (act. pres. **-pA*, pass pres. **-ttApA*; act. past *-nUt*, pass. past *-ttU*) supplanted an older Uralic system which opposed a present participial ending **-pA* to a past ending **-mA* which could have active or passive reading depending on the context. The development of genitive agent constructions with the new past passive participle on **-ttU* as well as the local retention of **-mA* participles with genitive agents needs to be seen against the background of this development.

Sources

- III = The third Prussian catechism or *Enchiridion*, 1561.
 BrB = Jonas Bretkūnas' translation of the Bible, 1590.
 BrP = Jonas Bretkūnas' Lithuanian *Postilla Catholica*, Köningsberg, 1591.
 LP = Lerhis-Puškaitis, *Latviešu tautas teikas un pasakas*, 1891.
 LKŽ = online version of *Lietuvių kalbos žodynas* (Lithuanian dictionary — www.lkz.lt) .
 MŽ = *Mažvydas Catechism*, 1547.
 SP I = Konstantinas Sirvydas' *Punktai sakymų*, Part 1, 1629.
 VE = Baltramiejus Vilentas' *Lithuanian catechism*, 1579.
 VEE = Baltramiejus Vilentas' *Evangelias bei Epistolas*, 1579.

References

- Ambrazas, Vytautas et al. 1976. *Lietuvių kalbos gramatika. III tomas. Sintaksė*. Vilnius: Mokslo.
 Ambrazas, Vytautas. 1979. *Lietuvių kalbos dalyvių istorinė sintaksė*. Vilnius: Mokslo.
 Ambrazas, Vytautas (ed.). 1997. *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika. 3 leidimas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

- Ambrazas, Vytautas. 2001. On the development of the nominative object in East Baltic. Dahl, Östen and Maria Koptjevskaja-Tamm (eds.). *Circumbaltic languages 2. Grammar and Typology*. Amsterdam: John Benjamins, 391–412.
- Ambrazas, Vytautas. 2006. *Lietuvių kalbos istorinė sintaksė*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Ariste, Paul. 1968. *A grammar of the Votic language*. Indiana: Taylor & Francis Group.
- Bartens, Raija. 1999. *Mordvalaiskielten rakenne ja kehitys*. Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura: Tiedekirja.
- Bereczki, Gabor. 1988. Geschichte der Wolgafinnischen Sprachen. Sinor, Denis (ed.). *The Uralic languages: description, history and foreign influences*. Leiden: Brill, 314–350.
- Berg-Olsen, Sturla. 2005. *The Latvian dative and genitive: A Cognitive Grammar account*. Dr. art-thesis (Acta Humaniora 242). Faculty of Humanities, University of Oslo.
- Creissels, Denis. 2009. Uncommon patterns of core term marking and case terminology. *Lingua* 119:3, 445–459.
- De Smit, Merlijn. 2010. On some problems of Old Finnish syntax. Saarinen, Sirkka and Tanja Vaittinen (eds.). *Sanoista kirjakieliin. Juhlakirja Kaisa Häkkiselle 17 marraskuuta 2010*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura, 113–128.
- Endzelins, Jānis. 1922. *Lettsische Grammatik*. Riga: A. Gulbis.
- Endzelins, Jānis. 1951. *Latviešu valodas gramatika*. Riga: Latvijas Valsts izdevniecība.
- Endzelins, Jānis. 1971. *Jānis Endzelins' Comparative Phonology and Morphology of the Baltic Languages* (Translated by William R. Schmalstieg and Benjamiņš Jēgers). The Hague, Paris: Mouton.
- Fraenkel, Ernst. 1928. *Syntax der litauischen Kasus*. Kaunas: Lietuvos universitetas.
- Friedrich, Johannes. 1960. *Hethitisches Elementarbuch I*. Heidelberg: Carl Winter.
- Gelumbeckaitė, Jolanta. 2002. *Linksnių ir prielinksnių konstrukcijų vartoseną Jono Bretkūno Evangelijos pagal Luką vertime*. Vilnius.
- Halling, Tiina. 1997. Der Dativ im Livischen im Vergleich zum Lettischen. Hahmo, Sirkka-Liisa et al. (eds.). *Finnisch-ugrische Sprachen in Kontakt. Vorträge des Symposiums aus Anlass des 30-jährigen Bestehens der Finnougristik an der Rijksuniversiteit Groningen 21.–23. November 1996*. Maastricht, 103–110.
- Havas, Ferenc. 2006. Die Ergativität und die Uralischen Sprachen. *Finnisch-Ugrische Forschungen* 59, 81–131.
- Helasvuo, Marja-Liisa. 2001. *Syntax in the making. The emergence of syntactic units in Finnish conversation*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
- Holvoet, Axel. 1995. On the evolution of the passive in Lithuanian and Latvian. Smoczyński, Wojciech (ed.). *Analecta Indoeuropaea Cracoviensia J. Safarewicz memoriae dicata*. Cracow: Universitas, 173–182.
- Holvoet, Axel. 2007. *Mood and Modality in Baltic*. Cracow: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

- Häkkinen, Kaisa. 1993. Ongelmoita oppimia. Suomen agenttipartiisiin historiaa ja nykyisyyttä. *Festschrift für Raija Bartens zum 25.10.1993*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura, 129–148.
- Inaba, Nobufumi. 2007. Vanhan kirjasuomen asema diakronisessa kielentutkimuksessa: tapaus datiivigenetiivi. *Virittäjä*, 582–590.
- ISK = Hakulinen, Auli et al. 2004. *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Itkonen, Esa. 1972. Über das Objekt in den finnisch-wolgaischen Sprachen. *Finnisch-Ugrische Forschungen* 39, 153–213.
- Itkonen, Terho. 1979. Subject and object marking in Finnish: An inverted ergative system and an "ideal" ergative sub-system. Plank, Frans (ed.). *Ergativity. Towards a theory of grammatical relations*. New York, London: Academic Press, 79–102.
- Kagan, Olga. 2007. A modal analysis of genitive case in Russian. Kosta, Peter & Lilia Schürcks (Eds.). *Linguistic investigations into formal description of Slavic languages. Contributions of the sixth European conference held at Potsdam University, November 30–December 02, 2005* (Potsdam Linguistic Investigations, 1). Frankfurt: Peter Lang, 217–226.
- Kallio, Petri. 2000. Posti's Superstrate Theory at the Threshold of a New Millennium. Laakso, Johanna (ed.). *Facing Finnic. Some challenges to historical and contact linguistics*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura, 80–99.
- Karulis, Konstantins. 1992. *Latviešu etimoloģijas vārdnīca*. 2 sēj. Rīga: Avots.
- Katz, Hartmut. 1980. Das Ururalische – Eine Ergativsprache (Vorläufige Mitteilung aus der Werkstatt). *Congressus Quintus Internationalis Fenno-Ugristarum Turku 20.–27.VIII.1980*. Pars VI. Turku, 393–400.
- Kazlauskas, Jonas. 1968. *Lietuvių kalbos istorinė gramatika*. Vilnius: Mintis.
- Kettunen, Lauri. 1938. *Livisches Wörterbuch mit grammatischer Einleitung*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Kettunen, Lauri. 1943. Vepsän murteiden lauseopillinen tutkimus. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Koivulehto, Jorma, Theo Vennemann. 1996. Der Finnische Stufenwechsel und das Vernersche Gesetz. *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur* 118, 163–182.
- Korhonen, Mikko. 1981. *Johdatus lapin kielen historiaan*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Korhonen, Mikko. 1991. Remarks on the structure and history of the Uralic case system. *Journal de la Société Finno-Ougrienne* 83, 163–180.
- Laanest, Arvo. 1982. *Einführung in die Ostseefinnischen Sprachen*. Hamburg: Buske.
- Laitinen, Lea. 1992. *Välttämättömyys ja persoona. Suomen murteiden nesessiivisten rakenteiden semantiikkaa ja kielioppia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Larsson, Lars-Gunnar. 1983. *Studien zum Partitivgebrauch in den ostseefinnischen Sprachen*. Uppsala: Uppsala universitet.

- Larsson, Lars-Gunnar. 1996. Bemerkungen zur Geschichte der *mA*-Partizipien im Finnischen. *Congressus Internationalis Fenno-Ugristarum 8 Pars III*. Jyväskylä, 145–152.
- Larsson, Lars-Gunnar. 2001. Baltic influence on Finnic languages. Dahl, Östen and Maria Koptjevskaja-Tamm (eds.). *Circum-Baltic languages 1. Past and Present*. Amsterdam: John Benjamins, 237–253.
- Lavine, James. 1999. Subject properties and ergativity in North Russian and Lithuanian. Katarzyna Dziwirek, Herbert Coats, and Cynthia Vakareliyska (eds.). *Formal Approaches to Slavic Linguistics 7*. Ann Arbor: Michigan Slavic Publications, 307–328.
- Lavine, James. 2010. Mood and a Transitivity Restriction in Lithuanian: The Case of the Inferential Evidential. *Baltic Linguistics* 1, 115–142.
- Luraghi, Silvia. 1995. Prototypicality and agenthood in Indo-European. Andersen, Hening (ed.). *Historical linguistics 1993 (Current Issues in Linguistic Theory 124)*. Amsterdam: John Benjamins, 259–268.
- Luraghi, Silvia. 2003. *On the meaning of prepositions and cases: the expression of semantic roles in ancient Greek*. Amsterdam: John Benjamins.
- Mažiulis, Vytautas. 1970. *Baltų ir kitų indoeuropiečių kalbų santykiai*. Vilnius: Mintis.
- Meillet, Antoine. 1934. *Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes*. 7th ed., Paris: Hachette.
- Meillet, Antoine. 1964. *Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes*. 8th ed., University: University of Alabama Press.
- Moravcsik, Edith. 1978. On the distribution of ergative and accusative patterns. *Lingua* 45, 233–279.
- Nelson, Diane Carlita. 1998. *Grammatical case assignment in Finnish*. New York: Garland.
- Ojajärvi, Aulis. 1950. *Sijojen merkitystehtävistä Itä-Karjalan Maaselän murteissa. Nominatiivi, genetiivi, akkusatiivi ja partitiivi. Vertaileva funktio-opillinen tutkimus*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Palionis, Jonas. 1967. *Lietuvių literatūrinė kalba XVI–XVII a.* Vilnius: Mintis.
- Petit, Daniel. 2007. Case system and translation strategy in the Old Prussian Enchiridion. *Baltistica* XLII, 347–381.
- Plank, Frans. 1985. The extended accusative/restricted nominative in perspective. Plank, Frans (ed.). *Relational typology (Trends in Linguistics. Studies and monographs, 28)*. Berlin etc.: Mouton, 269–310.
- Posti, Lauri. 1953. From Pre-Finnic to Late Proto-Finnic. Studies on the development of the consonant system. *Finnisch-Ugrische Forschungen* 31, 1–91.
- Ravila, Paavo. 1945. Nomen verbale suomalais-ugrilaisissa kielissä. *Virittäjä* 49, 148–158.
- Raun, Alo. 1988. The Mordvin language. Sinor, Denis (ed.). *The Uralic languages: description, history and foreign influences*. Leiden: Brill, 96–110.
- Sammallahti, Pekka. 1998. *The Saami languages: an introduction*. Kärásjohka: Davvi Girji.

- Sands, Kristina, Lyle Campbell. 2001. Non-canonical subjects and objects in Finnish. Aikhenvald, Alexandra Y., Robert M. W. Dixon, Masayuki Onishi (eds.). *Non-canonical marking of subjects and objects* (Typological Studies in Language, 46). Amsterdam: John Benjamins, 251–305.
- Saukkonen, Pauli. 1965. *Itämerensuomalaisten kielten tulosjainfinitiivirakenteiden historiaa 1*. Johdanto. Adverbiaali infinitiivi. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Schmalstieg, William. 1976. *Studies in Old Prussian*. University Park and London: The Pennsylvania State University Press.
- Schmalstieg, William. 1988. *A Lithuanian historical syntax*. Columbus, Ohio: Slavica.
- Schwyzler, Eduard, Albert Debrunner. 1950. *Griechische Grammatik 2. Syntax und syntaktische Stilistik*. München: C.H Beck'sche Verlagsbuchhandlung.
- Seržant, Ilja. 2012. Morphosyntactic properties of the partitive genitive in the subject position in Ancient Greek, *Indogermanische Forschungen* 117, 187–204.
- Seržant, Ilja. (forthcoming 1). Dative experiencer constructions as a Circum-Baltic isogloss. Arkadiev, Petr, Axel Holvoet, Björn Wiemer (eds.). *Contemporary Approaches to Baltic Linguistics*. De Gruyter.
- Seržant, Ilja. (forthcoming 2). Denotational Properties of the Independent Partitive Genitive in Lithuanian. Holvoet, Axel and Nicole Nau (eds.), *Grammatical Functions and their Non-canonical Coding in Baltic*.
- Setälä, Eemil Nestor. 1966. *Suomen kielen lauseoppi*. Helsinki: Otava.
- Stang, Christian. 1966. *Vergleichende Grammatik der Baltischen Sprachen*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Švambarytė, Janina. 1998. Objekto galininko ir kilmininko linksnių kaita prie neiginio J. Basanavičiaus publikuotuose pasakojamosios tautosakos rinkiniuose. *Lituanistica* 3 (35), 59–82.
- Timberlake, Alan. 1974. *The nominative object in Slavic, Baltic and West Finnic* (Slavistische Beiträge 82). München: Otto Sagner.
- Timberlake, Alan. 1977. Reanalysis and actualization in syntactic change. Li, Charles (ed.). *Mechanisms of syntactic change*. Austin: University of Texas Press, 141–177.
- Tveite, Tor. 2004. *The case of the object in Livonian. A corpus based study*. Helsinki: Finno-Ugrian Department of Helsinki University.
- Vilkuna, Maria. 1996. *Suomen lauseopin perusteet*. Helsinki: Edita.
- Wickman, Bo. 1955. *The form of the object in the Uralic languages*. Uppsala.

Valgerður Bjarnadóttir
 Merlijn de Smit
 Department of Baltic languages, Finnish and German
 Stockholm University
 SE-106 91 Stockholm, Sweden
 valgerdur.bjarnadottir@balt.su.se
 merlijn.de.smit@finska.su.se

KOPSAVILKUMS

Primāro argumentu locījuma marķēšana baltu un Baltijas somu valodās

Valgerður BJARNADÓTTIR, Merlijn DE SMIT

Baltijas somu un baltu valodās ir ļoti līdzīgas parciālitātē balstīta objekta un subjekta marķēšanas sistēmas, kas var būt radušās neatkarīgi viena no otras. Šai rakstā autori seko L. G. Larsona teorijai par agrīnu baltu valodu iespaidu uz parciālitātē balstītu locījumu lietojumu (Larsson 1983), kā arī agensa apzīmēšanu ar ģenitīvu participālās konstrukcijās Baltijas somu valodās (Larsson 1996, 2001).

Baltu valodas piedāvātas kā donors parciālitātē balstītai locījumu marķēšanai, jo parādībai ir dziļākas saknes indoeiropiešu valodās. Šo hipotēzi var pastiprināt, ņemot vērā, ka urāliešu valodās akuzatīva ar *-m lietojums ir paplašināts arī uz nenoteikto objektu, kas noticis aptuveni tai pašā laikā, kad urāliešu valodu ablatīvs ir gramatizējies par objekta marķieri. Šīs hipotēzes galvenā problēma ir kontakta laika noteikšana: gan partitīva gramatizācijai, gan noteiktības marķiera *-m lietojuma paplašinājumam uz nenoteiktajiem objektiem bija jānotiek pirms protosomu un protosāmu valodu atdalīšanās, jo daudzskaitļa ģenitīva-akuzatīva protosāmu *-dē ir radniecīgs ar Baltijas somu partitīva sufiksu *-tA un abi cēlušies no urāliešu ablatīva galotnes *-tA. Tas liek domāt, ka parciālitātē balstīta funkciju atšķirība starp akuzatīvu un partitīvu bijusi jau somu-sāmu pirmvalodā, bet vēlāk sāmu valodās galotnes tika vispārinātas citai skaitļa kategorijai.

Autori pievienojas arī Larsona teorijai par baltu valodu ietekmi Baltijas somu participālajām konstrukcijām ar agensu ģenitīvā. Somu divdabim ar *-mA ir sena izcelsme, taču margināls stāvoklis valodās, kur to izkonkurējis jaunākas cilmes divdabim ar *-ttU. Savukārt baltu valodās divdabim ar *-to ir daudz stabilāks indoeiropieisks pamats nekā divdabim ar *-mo. Autori piekrīt Larsona (1996: 148, 150) izteikumam, ka baltu valodu modelim ir bijusi konservatīva ietekme uz divdabi ar *-mA somu un karēļu valodā, papildinot, ka divdabja ar *-ttU lietojums ar agensu ģenitīvā var tiešā veidā balstīties uz baltu valodu modeļa.

KARTUPEĻU BIEZPUTRAS NOSAUKUMI LATVIEŠU VALODAS IZLOKSNĒS

Brigita BUŠMANE
Latvijas Universitātes
Latviešu valodas institūts

Ievads

Par novadu valodas bagātībām liecina dažādu leksikas tematisko grupu areālā izpēte, kas latviešu izloksnēs aktivizējusies kopš 20. gadsimta 70. gadiem. Ir publicētas vairākas monogrāfijas par konkrētām tematiski saistītām leksikas grupām, piemēram, par zivju nosaukumiem (Laumane 1973), par amatniecības leksiku dažās Latgales dienvidu izloksnēs (Reķēna 1975), par zvejniecības leksiku Latvijas piekrastē (Laumane 1996), par galvas un plecu segu nosaukumiem (Jansone 2003), par dabas parādību nosaukumiem latviešu valodā (Laumane 2005), par piena produktu nosaukumiem (Bušmane 2007), par žogu nosaukumiem (Kurzemniece 2008), kā arī daudzi plašāki raksti, piemēram, par augu nosaukumiem (Ēdelmane 1986), par zebiekstes nosaukumiem (Laumane 1987). Jāuzsver, ka ikviens tematisks pētījums sniedz nozīmīgas ziņas ne vien dažādu lingvistisku problēmu (piemēram, valodu sakaru, citvalodu ietekmes, vārddarināšanas u. tml.) risināšanai, bet arī citu zinātnes nozaru (it īpaši etnoģenēzes) jautājumu pētīšanai.

Tā kā uzturs ir viens no nozīmīgākajiem tautas materiālās kultūras elementiem, kas cieši saistīts ar etnisko vēsturi, ēdienu nosaukumi ir būtisks avots tautas sadzīves, paradumu, vēstures izziņai. 20. gadsimta 60. gadu beigās, 70. gadu sākumā apzinātais izloksņu materiāls atklāj vairākas ļoti bagātas, daudzveidīgas konkrētu ēdienu nosaukumu grupas. Piemēram, kausētu tauku pārpalikumiem latviešu valodas izloksnēs konstatēts ap 330 nosaukumu (ieskaitot vārdu fonētiskos un morfoloģiskos variantus) (sk. LVDA 73. kartē, 167–175), nevārītiem maizes ēdieniem ap 180 nosaukumu (Bušmane 1986), galertveida ēdieniem ap 100 nosaukumu (Bušmane 1987).

Latviešu valodas izloksnēs plašs ir arī kartupeļu biežputras jeb kartupeļu biezeņa nosaukumu klāsts – kopā ar vārdu fonētiskajiem un morfoloģiskajiem variantiem to ir ap 250. Dažkārt vairāki šā ēdiena nosaukumi sastopami arī vienā izloksnē (piemēram, Vainižos konstatēti nosaukumi *bocītis*, *grūslis*², *ķiņka*², *māmiņš*², *stūķis*, *kaftiņu*² *biežputra*²). Jāpiebilst, ka ap 90 nosaukumu (kopā ar vārdu variantiem) izloksnēs ir reģistrēts arī kartupelim (par tiem sk. LVDA 44. kartē, 109–112), kuru daudzveidību atklāj arī kartupeļu biežputras nosaukumi.

Kartupeļu biežputra ir samērā jauns ēdiens, jo kartupeļus Latvijā plašāk sāka audzēt tikai 19. gadsimta pirmajā pusē (Strods 1958: 45–56). Sākumā

(sevišķi nabadzīgie ļaudis) uzturā lietojuši nemizotus kartupeļus: „Kartupeļus nebija brīv ne zupai nomizot, ne izceptus nolaupīt; izceptus vajadzēja viegli paviļat plaukstās, nopūst pelnus un smiltis un tad ēst ar visu mizu.“ (Straumīte 1906: 12) Līdzīgas atmiņas 20. gadsimta 70. gados bija arī dažiem visvecākajiem teicējiem. Tas vedina domāt, ka kartupeļu biežputra redzamāku vietu uzturā varēja iegūt ne agrāk kā ap 19. gadsimta vidu vai otro pusi.

Kartupeļu biežputras gatavošanā dažādos apvidos būtisku atšķirību ir maz. Palaikam tai pievienotas dažādas piedevas, piemēram, sīpoli, biežpiens, sviests. Dažkārt kartupeļu biežputrai pievienots nedaudz miltu, kaut gan biežāk miltu piedeva diferencē divus dažādus ēdienus, proti, ar miltiem gatavo kartupeļu un miltu biežputru, kam ir cits nosaukums nekā kartupeļu biežputrai. Kartupeļu biežputra sākotnēji lietota arī par aizdaru sviesta vietā (sk. Krastiņa 1963: 233).

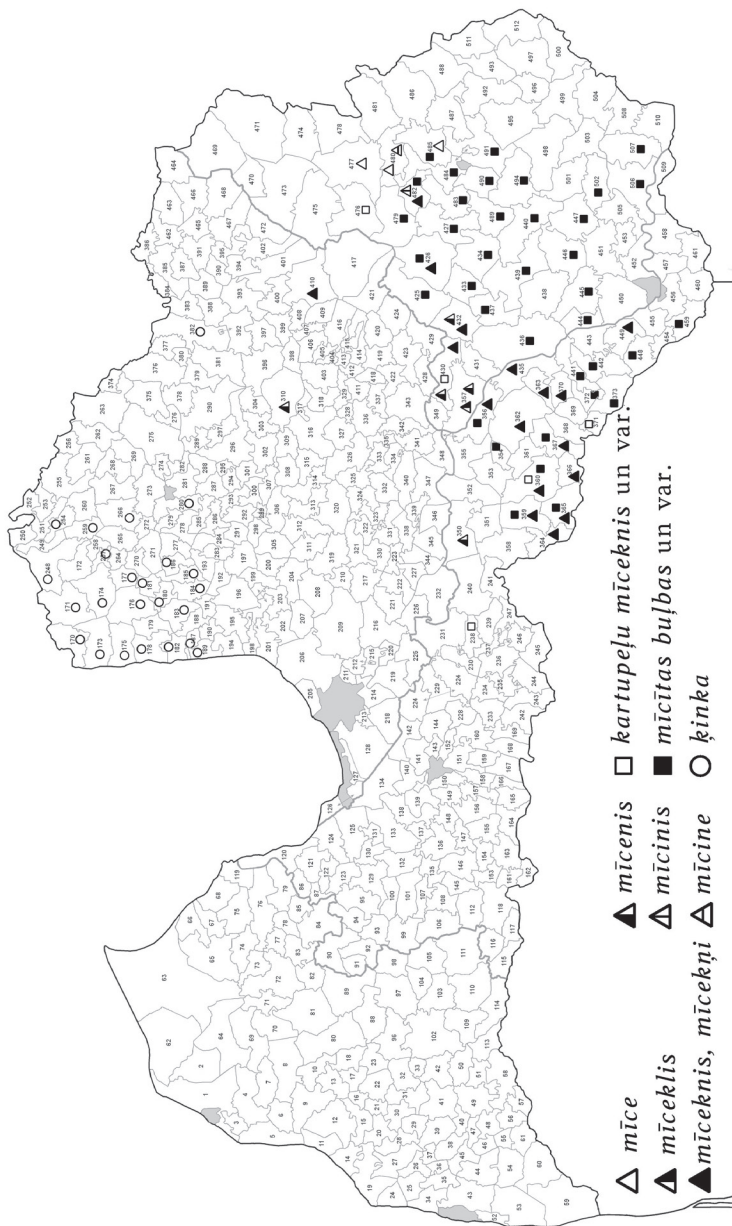
Rakstā kartupeļu biežputras nosaukumi ir apkopoti semantiskās grupās. Tajās iezīmējas nosaukumu daudzveidība arī vārddarināšanas aspektā, ir ietvertas ziņas par to izplatību, kā arī īsas norādes par vārdu cilmi. Semantiskais skatījums sniedz liecības par ēdiena gatavošanu, izmantojumu, raksturo ēdienu, atklāj ar vārda nozīmes pārnēsumu veidotos kartupeļu biežputras nosaukumus.

I. Plašu grupu veido kartupeļu biežputras nosaukumi, kuros ietverta norāde uz darbību, ko veic, gatavojot ēdienu. To pamatā ir verbs, kas apzīmē darbību, kas vērsta uz izvārīto kartupeļu sagatavošanu biežputrveidīgā, viendabīgā masā. Tajā ietilpst no šā verba atvasināti sufiksāli atvasinājumi, kā arī ar sufiksālo galotni darināti nosaukumi. Vairāki no šiem verbiem ir vispārizplatīti literārās valodas vārdi, bet daļa sastopama šaurākā areālā.

No verba *mīcīt* ('jaukt, spaidīt (kādu masu), lai padarītu (to), piemēram, viendabīgu, elastīgu' LLVV V 200), kam pamatā ir mantota sakne (sk. ME II 640, 641), darināti kartupeļu biežputras nosaukumi izplatīti galvenokārt Augšzemē un Latgalē. Ar sufiksālo galotni *-e* atvasinātais nosaukums *mīce* reģistrēts Nautrēnos un Tilžā (Apv.), Bērzgalē, atvasinājums ar piedekli *-en-* *mīcenis* Atašienē (E 17, 6467), Krustpīlī (E 17, 6336), Medņos (Krastiņa 1963: 233), *mīcenis* Jaunpiebalgā (EH I 820), *mīcenis* Sērenē, variants ar piedekli *-in-* *mīcinis* Dricēnos (LPI), *mīcīne* Nautrēnos (Apv.).

Ar izskaņu *-eklis* darinātais nosaukums *mīceklis* lietots Jēkabpīlī (E 17, 6345), Pilskalnē (Apv.), Bērzpīlī un Dricēnos (LPI). Izplatītāks ir atvasinājums ar izskaņu *-eknis*: *mīceknis* Abeļos un Saukā (Apv.), Neretā, Pilskalnē, Ritē, Zasā u. c., *mīceknis* Varakļanos (Apv.). Daudzskaitļa forma *mīceknī* fiksēta Biržos (EH I 820), *mīceknī* Dignajā un Elkšņos (Apv.). Sk. 1. att.

No mantotā verba *šķaidīt* ('ar spiedieniem, sitieniem smalcināt (ko), veidot (kā) masu' LLVV VII₂ 356) un *šķiest* ('jaukt (kā, parasti šķidra, arī sika,

1. attēls. Kartupeļu biežputras nosaukumu mīceklis (un variantu) un ķīnka izplatība.

kopumu), strauji virzot (tā) sastāvdaļas vienlaikus uz vairākām vai visām pusēm' LLVV VII₂ 372; par to cilmi sk. ME IV 21, 53) darinātie kartupeļu biežputras nosaukumi izplatīti galvenokārt izloksnēs ap Galgausku, Ranku. Atvasinājums ar deminutīvu piedēkli *-in-* resp. *-iņ-* **šķaidīnis** reģistrēts Jaunpiebalgā un Rankā, **šķaidīns** Jaunpiebalgā (Apv.), **šķaidiņš** Rankā (LVDAm.), Druvienā. ME IV 21 no „Latvijas Vēstneša“ (1924, 39. nr.) minēta daudzskaitļa forma ***šķaidiņas** vai ***šķaidiņi** ‘eine Art Speise’ ar skaidrojumu, ka ēdienu gatavo no sausi novārītiem kartupeļiem, tos samīcot, pielejot pienu, tad uzvārot.

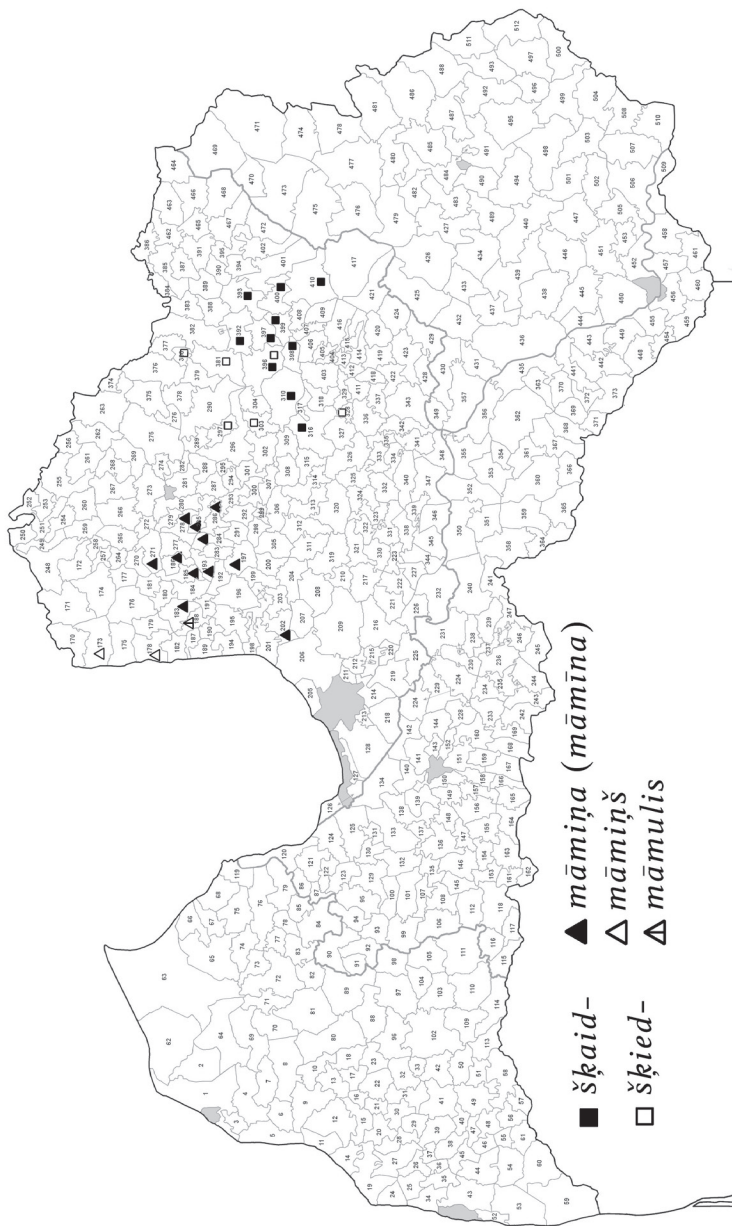
Ar izskaņu *-ēknis* darinātais variants **šķaidēknis** ‘eine breiige Masse abgekochter Kartoffeln’ fiksēts Vecpiebalgā (ME IV 21), forma ar īsu piedēkļa patskani **šķaideknis** konstatēta Sinolē (Apv.), Jaungulbenē, Lizumā, Tīrzā. Variants **šķaidēnis** pierakstīts Sinolē (Apv.), Galgauskā. Atvasinājums ar *-eklis* **šķaideklis** pamanīts 20. gadsimta 20. gadu periodikā (ZS 1923, 405), kur tā izplatība nav norādīta, variants **šķaidēklis** reģistrēts Lejasciemā (Apv.).

ME IV 51 minēta *ē-* celma forma **šķiedes** ‘eine Art Speise aus abgekochten und zerstampften Kartoffeln’ bez norādes uz izplatību, kā arī *o-* celms **šķiedi** ‘šķiedes’ no Jaunpiebalgas.

Izplatītāks ir ar piedēkli *-en-* darinātais variants **šķiedenis**. Ar nozīmi ‘Kartoffelbrei’ **šķiēdenis** reģistrēts Drustos un **šķiedenis** Palsmanē (ME IV 51). Nosaukums **šķiēdenis** 20. gadsimta 70. gados fiksēts arī Grundzālē, Launkalnē, **šķiēdenis** Vējāvā. Tas minēts LKV 21, 41694, kā arī aprakstā par uzturu Vidzemē 19. gadsimta otrajā pusē un 20. gadsimtā ar piebildi, ka sašķaidītajai kartupeļu masai pēc vajadzības piekūla vēl miežu vai kviešu miltus, kaņepes (Kraščiņa 1963: 233). Variants **šķiēdiņš** konstatēts Rankā (LVDAm.). Sk. 2. att.

No mantotā verba *grūst* (‘spiežot drupināt, smalcināt’ LLVV III 159; par cilmi sk. ME I 668) darināts kartupeļu biežputras nosaukums reģistrēts daudzās izloksnēs. No pagātnes celma atvasinātais nosaukums **grūdenis** konstatēts Pālē (E 12, 2925), **grūdenis**² Cīravā, Džūkstē, Kandavā, Šķībē, **grūdenis** Birzuļos, Galēnos, Kocēnos, Nirzā, Palsmanē, Smiltēnē, variants **grūdinis** Skaistā (Apv.), **grūdiens** Trapenē.

No verba *grūst* nenoteiksmes celma darināti kartupeļu biežputras nosaukumi reģistrēti daudzviet Austrumlatvijā, piemēram, **grūslis** ap Alūksni (RLB Rk XV 115, ME I 668), Litenē, Sakstagalā (Apv.), Birzuļos, Cirgaļos, Jaunrozē, Suntažos, Zvārtavā, **grūslis**² Limbažos un Vainižos (EH I 412), (VIV I 227), **grūslis** Pilskalnē, **grūslis** Sunākstē (Vīksne 1933: 187), Bērzpīlī (E 27, 653), Vīpē (E 17, 6371), Dzērbenē, Liepnā (Apv.), **grūsle** Jaungulbenē (E 18, 3044), Tilzā (Apv.), **grūsle** Šķilbēnos (Reidzāne 1969: 118), Baltinavā un Viļakā (Apv.), Balvos, Mālpupē, Rugājos, Vīksnā un citviet Ziemeļlatgalē, **grūsle** Jaunrozē (EH I 412). Sufiksālais atvasinājums **grūsteknis** konstatēts Sunākstē (Vīksne 1933: 187), **grūsteknis** Dricēnos, varianti **grūstiņi** (sal. lietuviešu *grūstiniai* ‘Graupen’) un **grūstikņi** ‘Kartoffelbrei’ Aknīstē (FBR XV 175, EH I 412). Forma **grūstikņi**,

2. attēls. Kartupeļu biežputras nosaukumu ar *šķaid-*, *šķied-*, *mām-* izplatība.

liekas, kontaminēta no *grūstiņi* un *grūsteknis*. Sērenē pierakstīts atvasinājums *grústene*, Mārkalnē *grūsница*.

Dažās Latgales izloksnēs fiksēti atvasinājumi ar līdzskani š saknē: *grūšlis* Aulejā (EH I 412), *grūšle* Baltinavā (Apv.), *grūšle* Ciblā un Krāslavā (Apv.).

Tikai Rūjienā ar nozīmi 'etwas Zerstoßenes (Hanf, Kartoffeln u. a.)' minēts variants *grūznis*², kas salīdzināts ar *grūslis* (ME I 670).

Piebilstams, ka semantiskā aspektā līdzīgi – ar norādi uz konkrēto darbību, ko veic, ēdienu gatavojot, – darināti kartupeļu biežputras nosaukumi zināmi arī lietuviešu valodas izloksnēs – *grūslýs* (LKŽ III 674), krievu valodas Pleskavas izloksnēs – *толчѣнка, толкуха, толтуха* (Михайлова 1964: 84, 126) (< *толочь* 'grūst'), arī Rjazaņas izloksnēs – *толчѣнка, толчѣк* (Жбанкова 1962: 152), baltkrievu valodas izloksnēs Poļesjē – *толканица* (*таўканица*) (Вешторг 1968: 368).

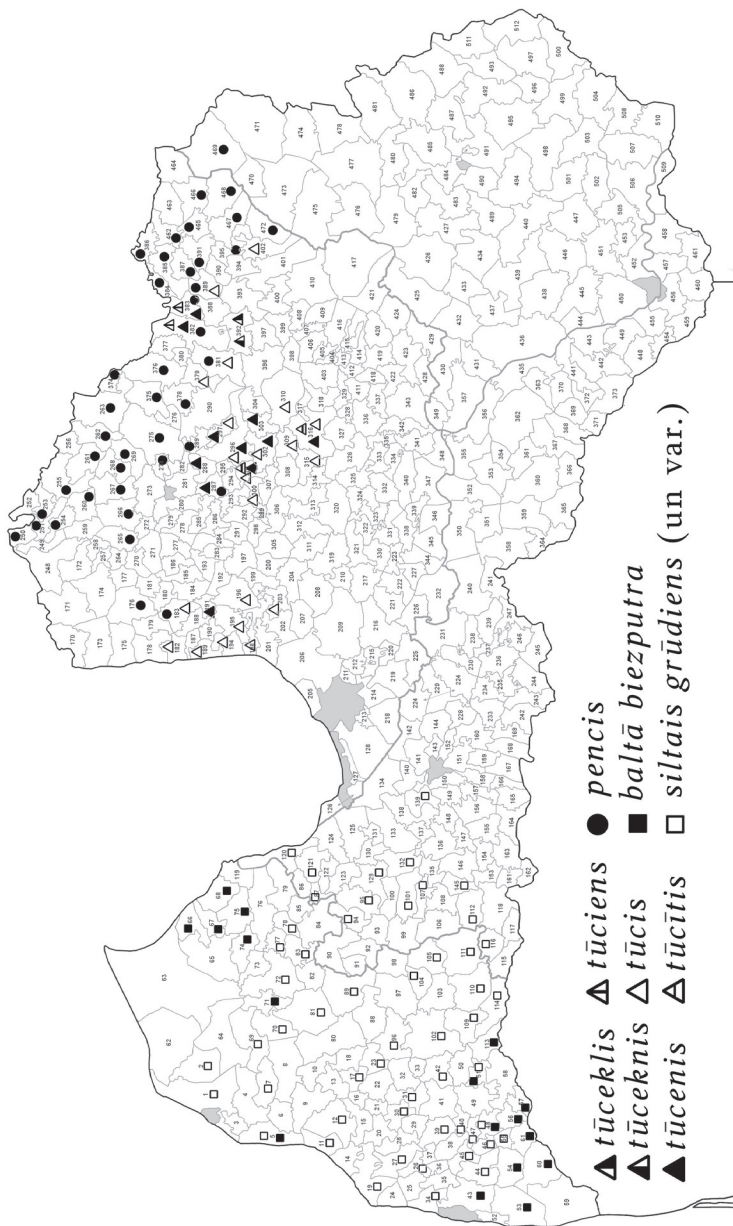
Kompaktā Ziemeļrietumzemgales izloksņu grupā un atsevišķās Austrumvidzemes izloksnēs sastopami no aizgūtajiem verbiem *stampāt* 'sitot, spiežot (parasti ar stampu), smalcināt, arī blīvēt' (LLVV VII₂ 168; aizgūts no viduslejasvācu *stampen* ME III 1043), *stompāt*, *stumpāt* (*stompīt* sal. *stumpēt* ME III 1080; *stumpa* no *stampa*?, sal. igauņu *tumpima* 'stossen, stampfen' sk. ME III 1106) atvasināti kartupeļu biežputras nosaukumi. Reģistrēti vairāki atvasinājumi ar piedēkli *-en-*: *staņpene*² Slokā (Apv.), Bērzē, Sēmē, Tumē, *staņpene* Vecmokās, *stoņpene*² un *stoņpene* Engurē, *stuņpene*² Irlavā, Les-tenē, Zemītē, *stuņpene* Sēmē.

Meirānos fiksēts nosaukums *stāmpucis*², kas, domājams, varētu būt veidots pēc šajā izloksnē zināmā sinonīma *bigucis* parauga. Variants *stāmpaks*² reģistrēts Lubānā un arī Meirānos (EH II 570).

No mantotā verba *tūcīt* ('spiest, spaidīt' ar sarunvalodas stilistisko nokrāsu LLVV VIII 10; sal. *tūkāt* 'kneten, drücken, stopfen, stossen' ME IV 278, *satūcīt* 'tūchtig kneten, stampfen' EH II 458; sal. slāvu *tykati*, plašāk par cilmi sk. ME IV 278) darināti kartupeļu biežputras nosaukumi sastopami galvenokārt ap Limbažiem, dienvidos no Cēsīm un dažās Ziemeļaustrumvidzemes izloksnēs.

ījo-celma vārds *tūcis* 'Kartoffelbrei' reģistrēts Taurenē un Skujenē, kā arī *tūcis*² Skultē (ME IV 278). Nosaukums *tūcis* pierakstīts arī Birzuļos, Dzērbenē, Launkalnē, Raunā, Vaivē, Veselavā, *tūcis*² Tūjā (Apv.), Bīriņos, Duntē, Krimuldā, Lēdurgā, Vidrižos u. c., deminutīvs *tūcītis* Vecpiebalgā un Veselavā.

Ar piedēkli *-en-* darinātais variants *tūcenis* 'Kartoffelbrei' konstatēts, piemēram, Drustos (ME IV 278), arī Ilzenē (Apv.), Dzērbenē, Gaujienā, Launkalnē, Mārsnēnos, Raunā, Trapenē, Vecpiebalgā, Veselavā, *tūcenis*² Nabē, *tūcenis* Jaunpiebalgā un Liepā (Apv.). Variants ar neskaidru izskaņu *tūcins* '*tūcenis, tūciens*' fiksēts Stāmerienē (EH II 707), ar piedēkli *-ien-* atvasinātais variants *tūciens* 'Kartoffelbrei' Gaujienā (ME IV 278), *tūciens* arī Trapenē. Tikai Sinolē reģistrēti varianti *tūceklis* un *tūceknis* (Apv.). Sk. 3. att.

3. attēls. Kartupeļu biezputras nosaukumu tūcis (un variantu), pencis, baltā biezputra, siltais grūdiens (un variantu) izplatība.

Par fonētisku variantu, liekas, uzlūkojams nosaukums **toñcis**² Tūjā (Apv.) (sal. *u* un *o* miju, piemēram, arī vārdos *toñcīt*² – *tùncīt*, *toñcis*² – *tuñcīgs*, *tosnīt* – *tusnīt*, *totināt* – *tutināt* EH II 688–689).

No ģermānisma *stūķēt* ‘stampāt’ (sal. *stūkāt* no viduslejasvācu *stucken* ‘stossen’ ME III 1109) atvasināti kartupeļu biežputras nosaukumi izplatīti galvenokārt Ziemeļvidzemē, vietumis tie dzirdēti Zemgalē: ar sufiksālo galotni darinātais vārds **stūķis** ‘Kartoffelbrei’ Bauskā, Lejasciemā, Lielsalacā, Mazsalacā, Misā, Vecatē un arī ārpus areāla Kazdangā (ME III 1109), tas minēts arī etnogrāfiskajos aprakstos ar norādi, ka tiek lietots Vidzemē ar biežpienu un sviestu aizdarītas kartupeļu biežputras apzīmēšanai (JZ 1932, 161; LKV 21, 40974; Krastiņa 1963: 233). 20. gadsimta 70. un 80. gados nosaukums *stūķis* plaši reģistrēts izloksnēs, piemēram, Vainižos (VIV II 371), Kārķos, Naukšēnos, Rencēnos un Sēļos (Apv.), Ainažos, Aļojā, Bilskā, Burtniekos, Lielstraupē, Liepupē, Ozolniekos, Pociemā, Rūjienā, Skaņkalnē, Vilzēnos, Vitrupē. Sk. 4. att.

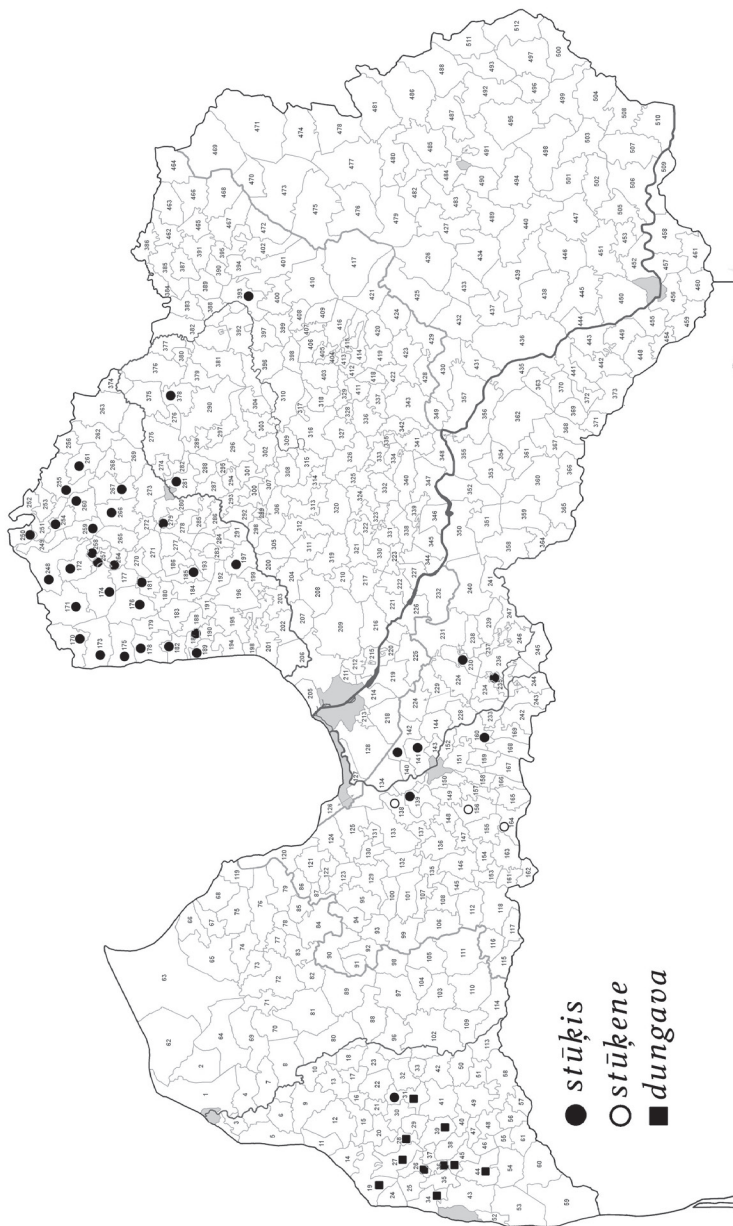
Ar piedēkli *-en-* darinātais vārds **stūķene** fiksēts Zaļeniekos (ME III 1109), Augstkalnē (Mežamuižā; šajā izloksnē vārds *stūķis* lietots ar nozīmi ‘eine Stampfe zum Zerstampfen gekochter Kartoffeln’ Jansons 1937: 231, EH II 597), Bērzē.

Norādi uz darbību, ko veic, gatavojot kartupeļu biežputru, ietver arī atvasinājumi no verba *bakāt*, kas sastopami dažās Rietumkurzemes izloksnēs: **baka** Ventā, **bakiņa** Užavā.

Verbs *bakāt* ‘stampāt, mīcīt’ izplatīts Kurzemē, tas reģistrēts, piemēram, Bārtā, Dunikā, Gramzdā, Īvandē, Kalētos un Valgalē (EH I 199), arī Rucavā (RIV 2011, 143), Nīcā (sk. LIV 132). Cilmes ziņā tas tiek saistīts ar verbu *pakāt*, ko Jānis Endzelīns uzskata par hipotētisku aizguvumu no ģermāņu valodām (ME I 252). Tomēr iespējams, ka šis substantīvs ir saistāms ar interjekciju *bak* (*bak*, *baks*, *baku*, sal. lietuviešu *bākš*, *bākt* ‘Interj., ein Stossen, Stechen bezeichnend’ ME I 252).

Semantiskā skatījumā līdzīgi skaidrojams Usmā pierakstītais kartupeļu biežputras nosaukums **boka**; sal. *bokāt* ‘stampāt’ Kandavā un Laidzē (*boket* Graudiņa 1958: 270), ‘kneten’ Dundagā (ME I 321), ‘dauzīt, sist’, Braslavā, Vilzēnos (Rudzīte 1954: 33). Balstoties uz nosaukumu izplatību (formas *bokāt*, *boka* ar patskani *o* saknē tiek lietotas netālu no areāla, kur sastopamas formas *bakāt*, *baka* ar patskani *a* saknē), liekas, ka kartupeļu biežputras nosaukumi ar *bak-* un *bok-* ir arī etimoloģiski saistāmi. Iespējams, ka šajā atvasinājumu grupā iekļaujams arī Jūrkalnē pierakstītais nosaukums **boksīni**, kā arī nosaukums **bocītis**, kas fiksēts Vidzemē – Limbažos (‘Kartoffelbrei’ EH I 235) un Vainižos (VIV I 96).

Vedas domāt, ka šajā semantiskajā grupā ietverams arī tikai Vērgalē dzirdētais nosaukums **buks**, kas sākotnēji varētu būt bijis atvedināts no verba *bukāt*, par kura izplatību maz ziņu, – sal. *bukāt* ‘mit der Faust schlagen, stossen’ Gaujienā un Cirgaļos (ME I 346), ‘mit der Faust stossen’ Dundagā

4. attēls. Kartupeļu biežputras nosaukumu stūķis, stūķene, dungava izplatība.

(FBR IV 5). Taču iespējama arī substantīva tieša saistība ar interjekciju *buks* 'Interj. zur Bezeichnung des Tones, der mit einem Schläge od. mit eiliger Flucht verbunden ist' (ME I 346). Šo hipotēzi, šķiet, var balstīt Māļupē bērnu valodā fiksētais biežputras nosaukums *buka*.

Ir reģistrēti vairāki citi semantiskā skatījumā līdzīgi darināti kartupeļu biežputras nosaukumi, kas (dažkārt arī hipotētiski) darināti tikai no izloksnēs sastopama verba, kas apzīmē darbību, ko veic, gatavojot ēdienu.

Nosaukumi *bonča*, *boņčs*² un atvasinājums ar deminutīvo izskaņu *-iņš* *boņčiņš*² konstatēti Engurē, kur reģistrēts arī verbs *saboņčēt*² 'sastampāt' (*rāceņš vāriņ. pa boņčiņš² saūc². tāt² kuōk² stampiš² bij. a tuō saboņčēt² Apv.*).

Domājams, ka šie substantīvi cilmes ziņā saistāmi ar verbu *boņcāt*², kas ar nozīmi 'mit einem schweren Gegenstand schlagen' fiksēts Jeros (EH I 235). Taču semantiski iespējams arī, ka verbs (*sa*)*bončēt* ir onomatopoētiskas cilmes un tieši saistāms ar interjekciju *bōnc*, ko, piemēram, Ērģemē lieto, lai atdarinātu dobja sitiena, kritiena, smagu soļu u. tml. troksni, kas rada atbalsi (ĒIV I 179), sal. arī *bōncēt* 'krītot, atsitoties u. tml. radīt raksturīgu troksni (par ko lielu, smagu); atskanēt šādam troksnim' Ērģemē (ĒIV I 179).

Kartupeļu biežputras nosaukums *dokas* līdzās verbam *dokāt* 'stampāt' pierakstīts Jūrkalnē. Verbs *dokāt*, domājams, uzskatāms par verba *dukāt* ('mit der Faust schlagen, Rippenstösse versetzen' Raunā un Drustos, 'kneten' Zaļeniekos ME I 511, 'mit den Hörnern stossen' Birzgalē EH I 340) fonētisku variantu. Pie šim verbam atbilstošā substantīva *duka* (ME I 511) ir norādīts (ar ?), ka tas atgādina grieķu *δοιδυξ* 'Mörserkeule'. Tādējādi ēdiena nosaukums, iespējams, atvasināts no mantotas saknes.

Verbālas cilmes kartupeļu biežputras nosaukums *ķinka* izplatīts Ziemeļrietumvidzemē, tas reģistrēts, piemēram, Vitrupē (ME II 382), Alojā (E 12, 2938, 2950), Augstrozē (E 12, 2222, 2236), Pālē (E 12, 2371), Rozēnos (E 12, 2989), Viļķenē (Apv.), *ķiīnka*² Limbažos un Lielsalacā (EH I 703), Ainažos, Braslavā, Duntē, Katvaros, Pālē, Pociemā, Puikulē, Rūjienā, Tūjā, Umurgā, *ķiīnka* Burtniekos, Kocēnos. ME II 382 vārds *ķinka* 'Kartoffeldickgrütze' minēts arī no Gaujienas, kur 20. gadsimta 70. gadu pierakstos tas nav konstatēts. Sk. 1. att.

Substantīvs *ķinka* saistāms ar verbu (*sa*)*ķinkāt* – sal., piemēram, *ķinkāt* 'stampāt, grūst (parasti kartupeļus)' Vainižos (VIV I 441), *saķinkāt* 'sastampāt, saspaidīt (izvāritus kartupeļus, gatavojot kartupeļu biežputru – *ķinku*)' Vainižos (VIV II 285).

Vārda *ķinka* cilme ir neskaidra. ME II 382 tas tiek salīdzināts ar *činka* 'ein Haarbüschel', kam ME I 413 fiksēta arī nozīme 'ein kleiner Hümpel' un J. Endzelīns to uzskata par iespējamu deminutīvu no *cinis*, kā arī salīdzina ar *cinkulis*. Substantīvi *cinis*, *cinkulis* tiek uzlūkoti par iespējamiem mantotiem vārdiem (ME I 384). Bet semantiskā skatījumā vārds *ķinka* tikpat tuvs ir

fonētiski līdzīgajam lībiešu substantīvam *kījķka*, *kijķkš* ‘Hügel’, kas savukārt tiek salīdzināts ar igauņu *kiingas*, somu *kynkkä* ‘Stumpf’ (LW 121^a).

Norāde uz darbību, ko veic, gatavojot ēdienu, ir ietverta Ziemeļvidzemē izplatītajā nosaukumā **pencis**, piemēram, Valkā (ME III 199), Ēvelē (E 13, 3585–3591), Jaunkārķos (E 13, 3632), Pālē (E 12, 2925), Liepā un Palsmanē (Apv.), Ērgēmē (EH II 223; ar kritošo int. ĒIV III 17), **pencis** Ēvelē, Kārķos un Rencēnos (Apv.), Trikātā (LU), Bilskā, Blomē, Cirgaļos, Lugažos, Vijciemā, **pencis**² Alūksnē (ME III 199), Kalncempjos (Balode 2008: 478), Karvā un Litenē (Apv.), Alsviķos, Bejā, Gaujienā, Ilzenē, Jaunrozē, Liepnā, Mālpē, Trapenē, **peñcis**² Jeros (EH II 223), Bauņos (Rudzīte 1954: 51), Naukšēnos (Apv.), Ipiķos, Ūņos. Sk. 3. att.

Verbs *pencēt* ‘(gekochte Kartoffeln zu Brei) stampfen’ fiksēts Burtniekos un Ērgēmē (EH II 223; arī ĒIV III 16–17), Ēvelē (Apv.), *sapencēt*² ‘saspiest’ Jeros (EH II 435), *sapencēt* ‘saspaidīt, sašķaidīt (parasti ar stampu)’ Ērgēmē (ĒIV III 282–283), Kārķos (Apv.).

Cilmes aspektā J. Endzelīns vārdu *pencis* uzskata vai nu par iespējamu sensēļu vārdu, kas varbūt saistāms ar senindiešu *paŋka-ḥ* ‘Schlamm’, vai arī par formu, kas saistāma ar *pīt-* (ME III 199). Droši substantīvu *pencis* ar *pīt* ‘flechten’ saista Ernsts Frenkelis (LEW 594).

No verba darināti dažās Ziemeļrietumkurzemes izloksnēs sastopamie nosaukumi ar sakni *dop-*: **dopa** Ventā, **dopiņš** ‘Kartoffelbrei’ Zūrās (EH I 328), Piltenē, **dopiņa** arī Piltenē.

Substantīvs *dopiņš* saistāms ar verbu *dopināt*, kam, piemēram, Piltenē zināmas nozīmes ‘kratīt uz ceļgala kaut ko’ un ‘stampāt’, Ventā – ‘stampāt’. Ņemot vērā iespējamo patskaņu *o* un *u* maiņu, varbūt cilmes aspektā verbs *dopināt* saistāms ar mantoto verbu *dupināt* ‘(Krebse) aus Uferhöhlen heraustrreiben’, kas ME I 518 minēts no Nīcas. Semantiski šādu saistījumu varētu pamatot ar līdzīgu kustību veikšanu abās darbībās – biežputras stampāšanā un vēžu dzīšanā.

Šī hipotēze par vārda *dopiņš* semantiku aplūkojamajā semantiskajā grupā rosina iekļaut arī kartupeļu biežputras nosaukumu **duņgava**, kas izplatīts nelielā areālā Rietumkurzemē: Sakā (Apv.), Aisterē, Dunalkā, Dzērvē, Gaviezē, Medzē, Tadaikšos, Vecpilī, **duņgava** Kazdangā (LPI), Cīravā (Apv.). Sk. 4. att.

Iespējams, ka substantīvs *duņgava* atvedināts no verba *duņgāt*, kas, piemēram, Krimuldā fiksēts ar verbam *dupināt* tuvu nozīmi ‘mit einer Stange (*purga*) das Wasser schlagend trüben und die Fische ins Netz treiben’ (ME I 517). Vārda cilme neskaidra.

Nosacīti aplūkojamajā semantiskajā grupā iekļaujams Dundagā reģistrētais kartupeļu biežputras nosaukums **močītis** un Ancē fiksetais (ar norādi, ka to lieto lībieši) **močkīņa**. Ar lībiešu *močʹšīn*, *močʹšīn* (*močʹš*) ‘Kartoffelbrei’ vārds *močʹšiš* (no Dundagas) ir salīdzināts Ketunena vārdnīcā (LW 228^b).

Semantiskā skatījumā varētu būt ticami, ka minētie substantīvi saistāmi ar verbiem *mačāt* ('mischend einrühren' Saldū EH I 776), *močātiēs* ('pa dubļiem mīcīties (kustēties)' Limbažos EH I 826), *močkāt* ('maisīt, mīcīt' Lielsalacā EH I 826), *močkāt* 'maisīt, jaukt (ko kopā, piemēram, bez noteikta samēra un attiecībām, arī sliktas kvalitātes produktus u. tml.)' Vainižos VIV I 530–531). Verbs *mačāt* tiek uzskatīts par iespējamu aizguvumu no vācu *matschen* (EH I 776).

Ar verbu saistāmais kartupeļu biežputras nosaukums *mořce*² reģistrēts Popē (Apv.; sal. *morce* šajā izloksnē arī 'eine dicke Masse' EH I 827), Ancē, Usmā, Užavā. Sal. *mořcet*² 'stampāt' Popē (Apv.).

Iespējama verbāla cilme ir nosaukumam *stāļķenīca*² 'zerstampfter Kartoffelbrei', kas zināms no Lazdonas (ME III 1043), arī *stēļķe*² un *stēļķenice*² 'ein Brei aus gekochten und zerstampften Kartoffeln und Milch', kas fiksēti Saikavā (EH II 576).

Šo vārdu cilme ir neskaidra. J. Endzelīns izsaka domu, ka vārds *stāļķenīca* varbūt radies disimilācijas rezultātā no **staņķenīca*, kas saistāms ar *staņķis*, bet reizē vērs uzmanību uz verbu *stēļķēt* ar neatšifrētu nozīmi, kas varētu būt sinonīma 'stampāt, grūst' (ME III 1043). Semantiskā skatījumā ticamāks ir saistījums ar minēto verbu, jo kartupeļu biežputras nosaukumi ar norādi uz tās gatavošanas laikā veikto darbību ir produktīvs nosaukumu tips. Jāpiebilst, ka verbs *stēļķēt*² ar nozīmi 'daudz ēst, bāzt mutē lielus gabalus, rīt' 20. gadsimta otrajā pusē ir reģistrēts Saikavā (Apv.).

Nosaukums *stucene*, kas zināms tikai no Kalncempjiem (Apv.), iespējams, atvedināts no verba *stucināt*, kam, piemēram, Pildā fiksēta nozīme 'klopfen' (ME III 1100).

Problemātiska ir kartupeļu biežputras nosaukumu ar *studz-* iekļaušana aplūkojamajā semantiskajā grupā. Ar piedēkli *-en-* darinātie nosaukumi sastopami dažviet Kurzemē un Zemgalē: *studzene* Sakā, Zirās, Zlēkās, *studzenis* Anneniekos un Zebrenē (šajās izloksnēs tam ir arī nozīme 'kartupeļu un putraimu biežputra'). Piebilstams, ka biežāk vārds *studzene* tiek lietots miltu biežputras apzīmēšanai. Lai gan izloksnēs polisēmiskajam verbam *studzināt* (par tā cilmi un semantiku sk. ME III 1100–1101) nozīme 'stampāt, mīcīt' pagaidām nav konstatēta, hipotētiski tā ir iespējama.

Ar mantoto verbu *traišķīt* (sal. *traišīt*, piemēram, 'zerdrücken, zerkleinern, zerquetschen', par tā cilmi sk. ME IV 217–218; sal. *traišķīt* 'šķaidīt, smalcināt' Kalncempjos Balode 2008: 511) varētu būt saistāms Alsviķos reģistrētais kartupeļu biežputras nosaukums *traišķis* (EH II 689), daudzskaitļa forma *traišķi* Kalncempjos (*satraišķija kařtupeļus, iznūoca*² *traišķi, pēncs*² Apv.), arī *traišķšis* Saikavā (Apv.).

Semantiskā skatījumā, iespējams, ar verbu, kas apzīmē darbību, ko veic, gatavojot kartupeļu biežputru, sākotnēji ir bijis saistīts nosaukums *trambeles* Līksnā (Etn. I 111, ME IV 221). Apvidvārdu kartotēkā šī konkrētā nozīme

nav pamanīta, bet ir fiksēts verbs *satrambavāt* ‘sablīēt, sastampāt’ Maltā, *trāmbavāt*² ‘blīēt’ Kalupē (KIV II 510), kas aizgūts no krievu *трамбовать* ‘blīēt, stampāt’.

ē-celma vārds *muōze* kartupeļu biežputras apzīmēšanai reģistrēts Kurzemē – Ēdolē (Apv.), Snēpelē. Atsevišķās Kurzemes izloksnēs fiksēti atbilstoši verbi, piemēram, *muōzēt* ‘stampfen’ Aizupē (ME II 684), *mōzēt* ‘zerquetschen’ Stendē (EH I 827), kas rosina domāt, ka ēdiena nosaukumam var būt verbāla cilme.

Bet kartupeļu biežputras nosaukumi ar sakni *muoz-* plašāk reģistrēti Austrumvidzemē: *mūoziņš*² Cesvainē, Dzelzavā, Kārdabā, Lubānā, Virānē, *muōziņš* Taurupē, *mūoziks*² Jaungulbenē, *mūozeris*² Jaungulbenē, Stāmerienē. Ar sufiksālo galotni darinātais nosaukums *mūozs*² konstatēts Lazdonā un Praulienā (Apv.), *mūozis*² Mēdzūlā, Meirānos un Praulienā, *mūozus*² ‘Kartoffelbrei’ Praulienā (EH I 841), Lazdonā (Apv.), Kraukļos, Litenē, Pededzē, fonētiskais variants *mōzus*² Stāmerienē. Šajā apvidū, pēc apvidvārdu kartotēkas materiāliem, verbs *muozēt* ar ēdienu gatavošanu saistītajā leksikā pagaidām nav konstatēts un biežputras nosaukums *muozs* ir uzlūkojams par tiešu aizguvumu no viduslejasvācu *mōs* ‘breiartige Speise’ (Sehwers 1918: 154, ME II 684).

II. Izplatīti izloksnēs ir salikti kartupeļu biežputras apzīmējumi, kuros norāde uz kādu no iepriekšminētajām darbībām, ko veic, gatavojot ēdienu, ietverta tā atkarīgajā komponentā, bet neatkarīgais komponents ir kartupeļu nosaukums.

Augšzemē un Latgalē ir konstatēti vārdkopnosaukumi, kuru atkarīgais komponents ir no verba *mīcīt* atvasināts divdabis, piemēram, *mīcīti kàrtupeļi*² Kurcumā, Lašos, Rubeņos (šo nosaukumu lietojis arī Jānis Jaunsudrabiņš „Baltajā grāmatā“ Jaunsudrabiņš 1957: 16), *mīcīti kàrtupi*² Asarē, Elkšņos, Saukā, *mīcīti kàrtpeļi*² Vārnavā, *mīcīti tupeņi* Stirnienē (Apv.), Barkavā, *mīcītas tupiņas* Varakļānos (Apv.).

Latgalē izplatītāki ir vārdkopnosaukumi ar apvidvārdu *buļbas* vai tā variantu resp. sinonīmu neatkarīgajā komponentā, piemēram, *mīcītas buļbas*² Skaistā (Apv.), Makašānos, (bez int.) Aulejā (Apv.), *mīcītas buļbas*² Galēnos, Rudzētos, *mīcīti buļbi*² Livānos, *mīcītās buļvas*² Dricēnos (LPI), Ozolainē, Rēznā (Apv.), *mīcītas buļvas*² Gaigalavā, Maltā, *mīcītas buļves*² Maltā, *mīcīti (mēicīti) buļvi*² Kalupē (KIV I 198), Liksnā (LPI), Nicgalē, *mīcītas guļbas*² Silajāņos, *mīcīti guļbi*² Aglonā. Nosaukums *mīcīti uļbiki*² pierakstīts Bērzglē, *mīcītie uļbiki*² Nautrēnos (Apv.). Sk. 1. att.

Vārdkopnosaukums *šķaidīti kartupeļi* pierakstīts Jaungulbenē un Stāmerienē.

Augšzemnieku izloksnēs sastopami arī vārdkopnosaukumi, kuru atkarīgais komponents ir divdabis no verba *grūst*, bet neatkarīgais komponents – kartupeļu

nosaukums, piemēram, *grūsti kartupeļi* Sunākstē (Vīksne 1933: 187), *grūsti kartupeļi* Alūksnē, Liepnā, Mālpupē, *grūstie kartupeļi* Mazzalvē (Apv.), *grūsti kàrtupi*² Viesītē, *grūsti tupeņi* Skrīveros, *grūstas buļbas* Asūnē (VME 2856, 231), *grūstās buļbas*² Nirzā, Zvirgzdenē (Apv.), Mērdzenē, *grūstas buļbas* Kārsavā (VME 2619), *grūstās buļbes*² Pildā (Apv.), *grūsti buļbi*² Dagdā, *grūstas buļvas*² Rēznā (Apv.), *grūstas buļves* Krāslavā (Apv.), *grūstas gūļbas*² Ezerniekos (Apv.).

Sporādiski atzīmēti vārdkopnosaukumi, kuru atkarīgais komponents ir divdabīgs no verba (*sa*)*stampāt*, bet neatkarīgais komponents – kartupeļu nosaukums: *stampāti kartupeļi* Jaungulbenē (E 18, 3044), *sastampāti tupeņi* Kalsnavā.

Nelielā areālā Rietumkurzemē reģistrēti vārdkopnosaukumi, kuru atkarīgais komponents darināts no verba *bakāt* ‘stampāt’: *bakāti² rāceņi* Alsungā, Basos, Gudeniekos, *bakāti² kaņķi* Alsungā, Jūrkalnē.

Kā liecina izloksņu materiāli, biežāk vārdkopnosaukumi ar divdabīgu atkarīgā komponentā un kartupeļu nosaukumu neatkarīgā komponentā ir sastopami Latgalē un Augšzemē. Raksturīgi, ka izloksnēs līdzās minētajiem vārdkopnosaukumiem dažkārt lieto vienkāršus nosaukumus – atvasinājumus no atbilstošā verba, piemēram, *mīcekņi*, *grūslis*, *šķaideknis*, kas, domājams, ir jaunākas cilmes.

III. Daudzās izloksnēs ir reģistrēti vārdkopnosaukumi, kuru neatkarīgais komponents ir kāds no iepriekšminētajiem deverbālajiem atvasinājumiem, bet atkarīgais komponents kartupeļu nosaukums. Šo vārdkopnosaukumu darināšanu nereti ir veicinājusi deverbālā neatkarīgā komponenta polisēmija.

Nosaukums *kartupeļu mīceklis* fiksēts Stelpē (ME II 640), Medņos (Apv.), *kàrtupu² mīceknis* Saukā, *tupeņu mīceknis* Bērzpilī (Apv.), *kàrtupeļu² mīcekņi* Gārsenē (Apv.). Sk. 1. att. (Par vārdu ar sakni *mīc-* semantiku sk. ME II 640.)

Tikai Ļaudonā reģistrētā vārdkopnosaukuma *kartupeļu šķīdnis* ‘gekochte und nachher zerstampfte Kartoffeln’ (EH II 638) neatkarīgais komponents saistāms ar verbiem *šķīdēt* (kas reģistrēts, piemēram, Bērzaunē, Gaļgauskā, Gaļgalavā un Lubānā ME IV 48) un *šķiest*.

Vietumis sastopami vārdkopnosaukumi ar *tūcis* vai tā variantu neatkarīgā komponentā: *kartupeļu tūcis* Krimuldā (Inciemā) (E 12, 2989), *kaftupeļu tūcis*² Skultē (Apv.), *kartupeļu tūcenis* Cēsis, *kàrtupeļu² tūcenis* Ilzenē (Apv.).

Vairākās izloksnēs reģistrēti kartupeļu biežputras salikti nosaukumi, kuru atkarīgais komponents ir kartupeļu nosaukums, bet neatkarīgais komponents ir vārds *grūdenis* vai tā variants, piemēram, *kartupeļu grūdenis* Vainižos (E 12, 2256), *kaftupeļu² grūdenis*² Lestenē (Apv.), *kartupeļu grūdiens* Tomē, *rāceņu grūdiens*² Aisterē.

Izloksnēs fiksēti vairāki kartupeļu biežputras salikti nosaukumi, kuru neatkarīgais komponents ir vārds *grūslis*, bet atkarīgais komponents kartupeļu nosaukums, piemēram, *kārtpeļu² grūslis* Ikšķilē, *kārtupeļu grūslis* Litenē (Apv.), Alūksnē, *tupeņu grūslis* Balvu rajonā (E 27, 624), *būļbu² grūsle* Baltinavā.

Tā kā substantīvam *stūķis* ir zināmas arī citas ar ēdieniem saistītas nozīmes, tas acīmredzot veicinājis vārdkopnosaukumu darināšanu atsevišķās izloksnēs: *kartupeļu stūķis* Vainižos (E 12, 2246), *kaļpeļu² stūķis* Jeros (Apv.).

Nosaukumi ar substantīvu *baka* neatkarīgajā komponentā konstatēti dažviet Ziemeļkurzemē: *rāceņu baka* Ēdolē, *kaļtupeļu² baka* Ventā.

Vārdkopnosaukums *kaļtupeļu² dopa* konstatēts Ventā, bet saliktuņnosaukums *rāceņdopiņa* Piltenē.

Norāde uz darbību, ko veic, gatavojot ēdienu, domājams, ietverta arī Vīpē fiksētā vārdkopnosaukuma *tuņuļu mēņģā²* (Apv.) neatkarīgajā komponentā – sal. *meņġēt* (*mēņġēt²*) ‘mengen, wühlen’, ‘m(īd)īt’ (ME II 602, EH I 801), kas aizgūts no vācu valodas: sal. *mengen* ‘(sa)jaukt; (sa)maisīt’.

Vārdkopnosaukums *apaļu topeļu moļce²* konstatēts Popē un Ventā, Popē arī sinonīmi *topeļu moļce²* un *kaļtopeļu² moļce²*.

Tā kā par *penci* saukti arī citi „sapencēti” ēdieni, tad vairākās izloksnēs ir sastopami vārdkopnosaukumi ar kartupeļu apzīmējumu atkarīgajā komponentā un substantīvu *pencis* neatkarīgajā komponentā: *kartupeļu pencis* Kārķos (E 13, 3625), *kārtupeļu² pēncis²* Kalncempjos un Litenē (Apv.), *kaļpeļu pēncis* Lugažos (Apv.), *karpeļu pencis* Naukšēnos (LU).

Vārdkopnosaukums *tupeņu traišķis* pierakstīts Kalsnavā, *tupeņu traiska* Mētrienā (E 17, 6019).

Nosacīti šajā semantiskajā grupā iekļaujams vārdkopnosaukums *bullišu muoze* (sal. *bullītis* ‘kartupelis’ Dzirās un Piltenē, *bullītis* Ēdolē un Usmā LVDA 44, 110), kas fiksēts Ēdolē (ME I 348), *rāceņu muoze* arī Ēdolē un *kaļtiņu mōze* Ainažos (Apv.), jo to neatkarīgais komponents var būt arī tiešs aizgūvums no viduslejasvācu valodas.

Iespējams, ka šajā semantiskajā grupā ietverams arī Blīdenē un Zebrenē reģistrētais vārdkopnosaukums *kartupeļu studzene*.

IV. Plašu semantisku grupu veido vārdkopnosaukumi, retāk saliktuņnosaukumi, kuru atkarīgajā komponentā resp. pirmajā daļā ir galvenā produkta – kartupeļu – apzīmējums, bet neatkarīgajā komponentā resp. otrajā daļā ir virsējdziena apzīmējums *biežputra* vai tā variants, kas raksturo ēdienu pēc tā konsistences.

Šie saliktie apzīmējumi atklāj vairāku kartupeļu nosaukumu lietojumu izloksnēs. Daudzviet ir konstatēti salikti nosaukumi ar literāro vārdu *kartupelis* vai tā variantu atkarīgajā komponentā resp. pirmajā daļā, piemēram,

kartupeļu biežputra Kalētos (VME 2347, 613), Kandavā (VME 2980, 181), Ļaudonā (VME 2531, 177), Mazsalacā (Ungurmuižā VME 2856, 103), Snēpelē (Šenkeвица 1934: 54), Aiviekstē, Priekulē, Rencēnos (*ka kartupeļus apstādīja* [vai] *nūoraka, tanī dienā vārija kartupeļu biežputru*) un Vecpiebalgā (Apv.), Bilskā, Ķēčos, Zaubē, **kartupeļu² biēžputra²** Allažos, Augstrozē, Kursišos un Lestenē (Apv.), Mežotnē, Remtē, Rundālē, Siguldā, Vecaucē, **kartupeļu² biēžputra²** Kurmenē (Apv.), Litenē, **kartpeļu biežputra** Burtniekos, Morē, **kartpeļu² biēžputra²** Bauskā, Ķieģeļos, Lielaucē, **kartfeļu² biēžputra²** Krotē (LPI), Bērzē, Codē, Lielplatonē, Penkulē, **kartfeļu biēžputra²** Ainažos (Apv.), **kaft(u)feļu² biēžputra²** Iecavā (Apv.), **kařpeļu biēžputra²** Dolē, **kařpeļu² biēžputra²** Vidrižos, **kartupu biežputra** Birzuļos, Smiltēnē, **kařtiņu² biēžputra²** Vainižos (Apv.), **kartupeļu² biēžputra²** Iecavā (Apv.), **kartupeļu² biēžāputra²** Augstkalnē, Lielvircaivā, Tērvetē. Reģistrēti arī saliktie nosaukumi ar kartupeļu apzīmējumu pirmajā daļā, piemēram, **kartfeļbiēžputra²** Salaspilī, **kařtiņbiēžputra²** Vainižos (Apv.), Ainažos, Svētciemā. Retumis fiksēti trīs komponentu nosaukumi, piemēram, **kartupeļu² bieža² putra** Atašienē (Apv.), **kartpeļu² bieža² putra** Birzuļos.

Izloksnēs izplatīti ir salikti biežputras nosaukumi ar vārda *kartupelis* leksisko paralēlismu atkarīgajā komponentā resp. pirmajā daļā, piemēram, **račeņu biēžputra²** Kurzemē un Rietumzemgalē: Aizupē, Snēpelē un Valgalē (Apv.), Ārlavā, Cerē, Grobiņā, Kazdangā, Mērsragā, Nīcā, Pampāļos, Piltēnē, Ugālē, Vecmokās, Zentēnē u. c., **račeņu biēžāputra** Blīdenē (Apv.), **račeņbiēžputra** Zūrās (Apv.), **račeņbiēžputra²** Lutriņos un Slokā (Apv.), Ancē, Nogalē, Popē, Upesgrīvā, Usmā, **račiņu biēžputra²** Dundagā (Apv.), Dunikā, Engurē, Kalētos, **račiņbiēžputra²** Puzē (Apv.), Sēmē. EH I 199 nosaukums **račeņu biežputra** minēts piemērā no Īvandes pie verba *bakāt*.

Vārdkopnosaukums **kaņķu biēžputra²** reģistrēts Jūrkalnē.

Vidzemē – galvenokārt tās dienviddaļā – un retumis Rietumlatgalē sastopami vārdkopnosaukumi ar apvidvārda *tupenis* vai tā varianta daudzskaitļa ģenitīva formu atkarīgajā komponentā, piemēram, **tupeņu biežputra** Bērzau-nē un Viesienā (Apv.), **tupeņu biežputra** Ķēčos, **tupeņu biežputra²** Bebros, Ērgļos, Jumurdā, Kalsnavā, Liepkalnē, Mētrienā, Odzienā, Vestienā, **tupeņu biežāputra²** Barkavā, **tupiņu biežputra²** Bērzpilī (LPI), Mārcienā, Saikavā, **tupeļu biežputra²** Lauberē, Rembatē, **tupuļu biežputra** Odzienā (Apv.), **tupuļu biežāputra²** Sinolē (Apv.).

Piebilstams, ka daļā izlokšņu, piemēram, vairākās izloksnēs Dienvidzemgalē, Vidzemes centrālajā daļā un dienvidos, šie saliktie nosaukumi ir vienīgie kartupeļu biežputras apzīmējumi un, domājams, radušies reizē ar ēdienu. Bet vairumā izlokšņu minētie saliktie apzīmējumi tiek lietoti blakus citam nosaukumam, kas parasti attiecīgajā apvidū ir izplatītāks (piemēram, Ziemeļvidzemē, Kurzemē). Saliktie nosaukumi ar vārdu *biežputra* šajās izloksnēs, liekas,

ieviesušies jaunākā laikā. Iespējams, ka to ienākšanu izloksnēs veicinājuši kulinārijas literatūra.

Pagaidām tikai no Kazdangas zināms vārdkopnosaukums *baku biezputra* (E 27, 10606) (sal. *bakāt*).

V. Visai reti fiksēti ēdiena nosaukumi, kuru atkarīgais komponents resp. pirmajā daļā ir kartupeļu apzīmējums, bet neatkarīgais komponents resp. otrajā daļā ir virsjēdziena apzīmējums *putra*, piemēram, *kārtupeļu² putra* Ilzenē (Apv.), *kartupu putra* Trikātā, *tupeņu putra* Litenē, *karpelputra* Idū (Apv.).

Vietām ir reģistrēti nosaukumi, kuru atkarīgais komponents resp. pirmajā daļā ir izloksnēs izplatīts biežputras nosaukums, bet neatkarīgais komponents resp. otrajā daļā substantīvs *putra*. Vārdkopnosaukums ar substantīva *stūķis* vienskaitļa ģenitīva formu atkarīgajā komponentā *stūķa putra* konstatēts Idū (Apv.), Bauņos, Bilskā, Braslavā, Mazsalacā, Skaņkalnē, variants ar daudzskaitļa ģenitīva formu *stūķu putra* Mazsalacā un Sēļos (Apv.), salikteņnosaukums *stūķputra* Idū (Apv.).

Konstatēti arī kartupeļu biežputras salikti nosaukumi ar vārda *pecis* formu atkarīgajā komponentā resp. pirmajā daļā: *pēnča putra* Burtniekos (Apv.), *peņču putra* Valkā (Apv.), *peņčputra²* Naukšēnos (Apv.).

Sporādiski fiksēts nosaukums *ķiņkputra²* (Ainažos), arī *māmiņputra* (Dauguļos; sal. *māmiņa* ‘kartupeļu biežputra’).

Var secināt, ka saliktie kartupeļu biežputras nosaukumi ar vārdu *putra* sastopami galvenokārt Ziemeļvidzemē. Pārējos novados vārds *putra* nav raksturīgs kartupeļu biežputras apzīmējumam darināšanā.

Semantiskā skatījumā atšķirīgi darinātais vārdkopnosaukums *brēijāt² putra* reģistrēts Vestienā (sal. *breijāt* ‘plaucēt’ vairākās Vidzemes izloksnēs).

Atsevišķu apakšgrupu veido tikai dažās izloksnēs reģistrētie vārdkopnosaukumi, kuru atkarīgais komponents ir kartupeļu apzīmējums, bet neatkarīgais komponents – paretam lietots biežputras vai biežputrveidīga ēdiena apzīmējums izloksnē: *kartupu kaša* (no krievu *каша* ‘(biež)putra’) Aknīstē, *rāceņu kami* ‘Kartoffelbrei’ Džūkstē (EH I 582) līdzās *kami* ‘tas pats’ (Etn. I 3) (kartupeļu biežputras nosaukumi ar sakni *kam-* zināmi arī lietuviešu valodā – *kāmas* (LKŽ V 172), baltkrievu valodā – *камяк, камы* (Zelvenu izloksnēs, Сцяцко 1970: 33–34), *камы* (Vitebskas apgabalā, Касьпяровіч 1927: 152), *комы* (*камы*) (Poļesjē, Вешторг 1968: 384); vārds *kams* ietilpst mantotās leksikas slānī (sk. ME II 152, LKŽ V 172)), *tupeņu breja* (no vācu *Brei* ‘(biež)putra’; sal. *breja* ‘kartupeļu biežputra’ Ērgļos, Sausnējā, Vietalvā; izloksnēs, liekas, ienācis no muižas kalpotāju leksikas) Vestienā un Vietalvā.

VI. Nelielu semantisku grupu veido vārdkopnosaukumi, kuru neatkarīgais komponents ir vai nu virsjēdziena apzīmējums, vai kāds no

iepriekšminētajiem biežputras nosaukumiem, bet atkarīgajā komponentā ir ietverta norāde uz kādu ēdiena pazīmi, īpašību.

Norādi uz krāsu ietver biežputras apzīmējums **baltā biežputra**, kas izplatīts Dienvidkurzemē un Ziemeļaustrumkurzemē, piemēram, Bārtā (E 27, 10695, 10702), **baltā biēžputra**² Aizvīķos un Kalētos (Apv.), Dunikā, Embūtē, Gramzdā, Grobiņā, Laidzē, Lubezerē, Nīcā, Nīgrandē, Nogalē, Priekulē, Spārē, Upesgrīvā, Užavā, Vandzenē. Sk. 3. att.

Semantiski līdzīgi darināts kartupeļu biežputras nosaukums **baltā tīre** Rucavā un Dunikā, **baltā tīra** arī Rucavā (E 27, 10671). Sal. *tīra* 'Dickgrütze' Nīcā, *tīre* Kuršu kāpās (pēc Jura Plāķa materiāliem), Rucavā 'ein Brei aus Kartoffeln und Mehl' (ME IV 202 ar J. Endzelīna piebildi, ka vārds, šķiet, aizgūts no lietuviešu *týrė* 'Brei'). Vārdu *tīre* latviešu valodā par aizgūtu no lietuviešu valodas atzīst arī E. Frenkelis (LEW 1100). Tomēr vērā ņemama ir arī Rucavas izloksnes pētnieces Lienas Markus-Narvilas uz vārda izplatību balstītā hipotēze, ka vārds *tīre* varētu būt pārņemts no kuršu valodas (RIV 2011: 91–92).

Vārdkopnosaukums **baltā kuōša** fiksēts Gramzdā. Vārds *kuōša* aizgūts no lietuviešu *kuōšė* 'biežputra, putra'.

Šajā semantiskajā grupā iekļaujams arī vārdkopnosaukums **baltā bakiņa**, kas reģistrēts Užavā, kā arī **baltais grūdiens**², kas zināms no Snēpeles.

Gandrīz visā Kurzemē un dažviet Rietumzemgalē ir izplatīts kartupeļu biežputras saliktais nosaukums **siltais grūdiens**, piemēram, Līvberzē, Saldū un Zvārdē (EH I 412), Piltēnē (Apv.), Bikstos, Bunkā, Ciecērē, Dunalkā, Gaviezē, Irlavā, Kabilē, Kazdangā. Lielaucē, Medzē, Priekulē, Rudbāržos, Sakā, Skrundā, Usmā, Virbos, Virgā u. c., **siltais² grūdiens**² Cīravā, Ilē, Kuršišos, Tadaikšos, Zemītē u. c. Retāk minētajā areālā fiksēts variants **siltais² grūdenis**² – Bikstos, Engurē, Pūrē, Sēmē, Užavā u. c. Sk. 3. att.

Šo vārdkopnosaukumu atkarīgajā komponentā ir norāde uz ēdiena īpašību – to stampā siltu, siltu parasti arī ēd. Jāpiebilst, ka 20. gadsimta 70. gados teicēji nosaukumus *siltais grūdiens*, *siltais grūdenis* minējuši ar humoristisku nokrāsu, bet cilmes ziņā senie, stilistiski neitrālie nosaukumi *grūdiens*, *grūdenis* vedina domāt, ka arī šie vārdkopnosaukumi sākotnēji ir bijuši stilistiski neitrāli. Ekspresivitāte nav konstatēta vārdkopnosaukumam **rāceņu grūdiens**, kas pierakstīts Snēpelē. Domājams, ka salikto nosaukumam **baltais grūdiens**, **siltais grūdiens** u. tml. rašanās skaidrojama ar vārdu *grūdenis*, *grūdiens* daudznozīmīgumu (sk. ME I 667, EH I 411). Atkarīgais komponents šajos vārdkopnosaukumos precīz neatkarīgo, dažkārt arī diferencē dažādas reālijas.

EH II 628 no Ranks reģistrēti vārdkopnosaukumi, kam neatkarīgais komponents ir **škaīdīni**, bet atkarīgajā komponentā ir norāde uz aizdaru: **piena škaīdīni** 'eine aus gekochten Kartoffeln und Milch zubereitete Speise' un **tauku škaīdīni** 'eine gewisse Speise aus Fett und Kartoffeln'.

Norāde uz ēdiena pazīmi ietverta arī Mazsalacā pierakstīto salikto nosaukumu **zīda putra**, **zīdputra**, **zīžu putra** atkarīgajā komponentā resp. pirmajā daļā: *ka zīda putra, ta pielej druscīn piēnu puôdinâ², ta nav tik souša², biēza²*. Šo nosaukumu pirmais komponents darināts ar metaforisku pārnese, pamatojoties uz kopējām pazīmēm – līdzīgi kā zīda audums arī kartupeļu biežputra ir relatīvi jaunāka reālija lauku iedzīvotāju ikdienā, turklāt ar pienu aizdarītajam, sakultajam ēdienam, tāpat kā zīda audumam, raksturīgs spīdums.

Semantiski atšķirīgi darināts nosaukums **pieguļu putra**, kas minēts 20. gadsimta 20. gadu rakstu avotā bez norādes uz tā izplatību ar skaidrojumu, ka „vārds cēlies laikam no tā, ka šādu putru [t. i., kartupeļu biežputru – B. B.] devuši pieguļniekiem līdzī, laikam kā atmaksu par „vāķēšanu“ pie zirgiem“ (ZS 1923, 405).

Jāpiebilst, ka retumis izloksnēs kartupeļu biežputras apzīmēšanai konstatēti vienkārši nosaukumi – sufiksāli atvasinājumi no adjektīva **biezs**, piemēram, **biezenis²** Skaistkalnē, Taurkalnē, **biezinis²** Bērziņi (LPI), **biezenīte²** Balvos, **biezuknītis²** Mālpū, kā arī vārdkopnosaukumi ar šo atvasinājumu neatkarīgajā komponentā, piemēram, **kartupeļu²biezenis²** Jaunsaulē, **kaft(u)peļu²biēzene²** Ceraukstē. Domājams, ka tie ir relatīvi jauni kartupeļu biežputras nosaukumi izloksnēs, kas ienākuši literārās valodas ietekmē 20. gadsimta otrajā pusē. EH I 224 vārds *biezenis* ‘das Püree’ ietverts ar norādi, ka ir neoloģisms.

VII. Vairāki kartupeļu biežputras nosaukumi skaidrojami ar vārda nozīmes pārnese, kura pamatā ir dažādas asociācijas. Daži kartupeļu biežputras nosaukumi darināti, pamatojoties uz biežputras konsistenci, vairāku produktu sajaukumu tajā. Tā, piemēram, varbūt radies Jaungulbenē bērnu valodā konstatētais nosaukums **jabasts**. Fonētiski tam visai tuvs ēdiena apzīmējums ir kaimiņizloksnē Lubānā (ar nedrošiem patskaņiem) reģistrētais kartupeļu biežputras nosaukums **ĵambass²** (mit hochle. *a* aus *e*? EH I 558). Līdzskaņa *m* zudums varētu būt skaidrojams ar to, ka vārds saklausīts bērnu valodā. Sal. arī *jañbasts* ‘der Wirrwarr, Lärm, ausgelassene Fröhlichkeit, das Geschrei, Tollen’ Vecpiebalgā (ME II 95).

Pagaidām tikai Lubānā fiksētais kartupeļu biežputras nosaukums **ļeska** (EH I 735), iespējams, darināts ar metaforisku pārnese: ‘pika’ → ‘ēdiens’ (sal., piemēram, *ļeska* ‘ein Erd- od. Kotklumpen am Schuhwerk’ Lejasciemā ME II 453).

Kartupeļu biežputras apzīmējuma **stūķa plūrnica²**, kas ar humoristisku nokrāsu lietots Augstkalnē (Mežamuižā, Jansons 1937: 231), neatkarīgais komponents varētu būt darināts ar metaforisku pārnese, pievienojot sufiksu *-nic-* un saistot to ar vārdu *plūra* ‘ein dünner Brei’, ‘eine nicht schmackhafte, dünnflüssige Speise’, kas reģistrēts vairākās Vidzemes izloksnēs (sk. ME III 373).

Semantiskā skatījumā nelielu nosaukumu grupu veido vārdkopnosaukumi ar substantīvu *sviests* neatkarīgajā komponentā. Atsevišķās izloksnēs konstatēti nosaukumi ar kartupeļu apzīmējumu atkarīgajā komponentā: ***kartupeļu sviests*** Vainižos (E 12, 2246), ***kaŗtpeļu² sviests²*** Īslīcē.

Nosaukums ***buļļu sviests*** Pālē (E 12, 2371, 2925; to lietojusi vecākā paaudze, „tāpēc ka uz maizes smērēts“), domājams, radies semantiska pārnesuma rezultātā uz pretstata pamata – sviests no govš piena un aizdars, kas nav iegūts no govš piena. Semantiski līdzīgi – ar atsauci uz dzīvnieku – darināts Dzērbenē pierakstīts nosaukums ***puoļu sviests***, kam atkarīgajā komponentā, liekas, ir vārds *puole*, kas ar nozīmi ‘govs bez ragiem’ izplatīts Ziemeļvidzemē, arī Dzērbenes kaimiņizloksnēs (sk. LVDA 49, 119–120). Šis nosaukums, šķiet, lietots ar ekspresīvu nokrāsu, kartupeļu biežputru kā aizdaru pretstatot sviestam.

Ar humoristisku nokrāsu lietotais vārdkopnosaukums ***meŗa sviests*** Birŗos liecina, ka kartupeļu biežputra daŗķārt bijusi par aizdaru sviesta vietā zemiekiem meŗa darbos.

Minēto nosaukumu neatkarīgais komponents skaidrojams vai nu ar nosaukuma pārnesumu uz funkciju līdzības pamata – līdzīgi sviestam kartupeļu biežputra vietumis nereti lietota par aizdaru (Krastiņa 1963: 233) –, vai arī ar metaforisku pārnesumu, ņemot vērā abu ēdienu ārēju līdzību.

Semantiski šajā nosaukumu grupā iekļaujas vārdkopnosaukums ***muguras smērs*** (ZS 1923, 405), kam nav zināma izplatība. Iespējams, ka nosaukuma neatkarīgais komponents (līdzīgi kā iepriekšminēto nosaukumu komponents *sviests*) skaidrojams ar semantisku pārnesumu uz funkciju līdzības pamata, atkarīgā komponenta motivācija neskaidra.

Semantiskā skatījumā daŗi kartupeļu biežputras apzīmējumi darināti ar vārda nozīmes pārnesumu, balstoties uz kādu citu raksturīgu ēdiena pazīmi. Ar metaforisku pārnesumu, domājams, skaidrojams Lubānā reģistrētais nosaukums ***stiklenīca*** (‘ein Brei aus Kartoffeln’ EH II 578) – biežputra ar bagātu sviesta aizdaru var būt spīdīga. Semantiski līdzīgi darināts eļļainā masā sagrūsto kaņepju nosaukums ***stikle*** konstatēts Veclaicēnē (‘eine Speise aus Hanfsamen, die man aufs Brot streicht’ EH II 578).

Kartupeļu biežputras nosaukums ***svilpe***, kas pierakstīts Baltināvā un Tilŗā (E 17, 6371), kā arī ***svilpe²*** Beŗā un Mārkalnē, iespējams, radies nozīmes pārnesuma rezultātā, parasti kalorijām mazāk bagātajai biežputrai (salīdzinājumā, piemēram, ar miltu vai gaŗas ēdienu) asociējoties ar svilpes ātri gaistoŗo skaņu.

Semantiskā aspektā ņim nosaukumam tuvs, ņķiet, ir Mētrienā fiksēta vārdkopnosaukuma ***tupeņu trālla²*** (ME IV 220) neatkarīgais komponents. Iespējams, ka tā pamatā ir metaforisks vārda pārnesums, ēdianam asociējoties ar kaut ko patīkamu, vieglu. 20. gadsimta 70. gados Mētrienā pierakstīts arī vārdkopnosaukums ***misīņa trālla²***.

Semantiskā skatījumā interesi izraisa divi Ziemeļaustrumvidzemes izloksnēs reģistrēti kartupeļu biežputras nosaukumi: **ķopsis** Alūksnē (ME II 391) un **stõņķis**² Mālpupē un Trapenē.

Pēc izlokšņu materiāliem, abiem šiem vārdiem primārā nozīme ir 'trauks', piemēram, **ķopsis** 'ein kleines, altes (Rūjienā, Jaunpiebalgā) Gefäss, Geschirr' Umurgā, Rūjienā, Mazsalacā, 'neglīts vai apdauzīts trauciņš' Mālpilī un 'ein altes Schöpfgefäss' Vecjērcēnos (ME II 391) (vārds aizgūts no igauņu *kops* 'kleines Gefäss' ME II 254). Vārdam **stõņķis**, kas, iespējams, ir vārda **stõņķis** variants, piemēram, reģistrētas nozīmes 'ein gehöhlttes, mehr hohes, als breites Holzgefäss', 'ein Zuber (mit Deckel) zur Aufbewahrung saurer Grütze' (ME III 1044), **stõņķis**² 'ķērnei līdzīgs tievs un augsts kuoka trauks' Birzgalē (EH II 570) (vārds **stõņķis** aizgūts no vācu dial. *stang* 'Stand' ME III 1044). Tātad varētu domāt, ka kartupeļu biežputras nosaukums darināts ar metonīmisku pārnese: 'trauks' → 'ēdiens'. Taču ir iespējams, ka šiem biežputras nosaukumiem ir verbāla cilme. Tā rosina domāt Idū reģistrētais verbs **stõņķēt**² 'stopfen' (EH II 583). Ir pieļaujams, ka arī citviet ir lietots semantiski tuvs verbs **stõņķēt**, kā arī verbs **ķopsēt**. Protams, bagātāks izlokšņu materiāls var sniegt drošākus argumentus vārdu semantikas skaidrojumiem.

Izlokšņu runātāju izpratnē ar vārda nozīmes pārnese skaidrojams kartupeļu biežputras nosaukums **māmiņa** (*māmīna*), kas sastopams ap Kūdumu, Limbažiem, piemēram, **māmiņa** 'Kartoffelbrei' Ķieģeļos, Limbažos un Sējā (EH I 791), Augstrozē, Dikļos, Kūdumā, Lenčos, Lielstraupē, Rozulā, **māmīna** Ķieģeļos, Lenčos, Vaidavā. Konstatēti arī dažī vārda varianti: **māmiņš**² Vainižos (VIV I 502), **māmulis** Lādē. Sk. 2. att.

Izlokšņu teicēji 20. gadsimta otrajā pusē šo ēdiena nosaukumu ir saistījuši ar personas apzīmējumu, un to varētu skaidrot ar nozīmes pārnese: 'persona' → 'ēdiens', kam pamatā varētu būt kopējā pazīme 'mīļš, gaidīts'.

Tomēr domājams, ka tā ir tautas etimoloģija, un ticamāk, ka kartupeļu biežputras nosaukums ir aizgūts no somugru valodām – sal., piemēram, votu *maamuna* 'kartupelis' (VKS 3, 233–234), igauņu, somu *mämmi* 'miltu biežputra'. Tā rosina domāt arī Lielsalacā reģistrētais biežputras nosaukums **māmiņš**² (ar lauzto intonāciju! B.B.; par vārda pamatformu sk. EH I 791), **māmiņš**² arī Vitrupē (Apv.).

Problemātisks ir kartupeļu biežputras nosaukuma **ķēpa** resp. **čāpa** semantikas skaidrojums. Nosaukums **ķēpa** fiksēts Alūksnes apkārtnē (RLB Rk. XV 122, ME II 374) un Jaunpiebalgā. Ziemeļaustrumvidzemes izloksnēs reģistrēts arī nosaukums **čāpa**²: Ilzenē (ME I 408), Alsviķos, Alūksnē, Jaunlaicēnē, Jaunrozē, Kalncempjos, Mārkalnē, Trapenē, Ziemerī. Mārkalnē pierakstīta arī deminutiva forma **čāpiņa**².

J. Endzelīns nosaukumu **čāpa**² ME I 408 minējis ar piezīmi, ka tas, iespējams, radies ar austrumlatviešu *čā-* no *ķē-*. (Par *č*, *dž* Latvijas austrumizloksnēs

ķ, ģ vietā sk. arī Endzelīns 1951: 187.) Vārda *ķēpa* lietojums šajā areālā tātad balsta Martas Rudzītes secinājumu, ka „apgabals, kur ķ, ģ pārvērsti par č, ž, samazinās“ (Rudzīte 1964: 308).

Cilmes aspektā substantīvu *čāpa*² iespējams atvedināt no verba *sačāpāt*² ‘sastampāt’, kas pierakstīts Alūksnē ar norādi, ka ir jauns vārds.

Taču konkrētais – relatīvi jaunā ēdiena kartupeļu biežputras – nosaukums, šķiet, ir skaidrojams ar vārda nozīmes pārnēsumu un saistāms ar nevāri-ta maizes ēdiena nosaukumu *ķēpa*, kas ir arī izplatīts Ziemeļvidzemē ap Cēsīm, Limbažiem un Valmieru (sk. Bušmane 1986: 40–41) un varētu būt senāks. Ar nozīmi ‘Brod in Milch gebrockt’ *ķēpe* minēts jau Stendera vārdnīcā (Stender 1789: 105), *ķēpa*, arī *ķēpe* Ulmaņa vārdnīcā (Ulmann 1872: 106). Vārds *ķēpa* izloksnēs tiek lietots dažādu ēdienu, arī citu reāliju apzīmēšanai. ME II 374 tam ir minētas septiņas nozīmes, kuru kopīga diferencējoša pazīme (vismaz daļai nozīmju) ir ‘kaut kā sajaukums’. Ņemot vērā šo pazīmi, ir ticami ēdiena nosaukumu tālāk atvedināt no verba (Bušmane 1986: 40–41).

Semantiskā skatījumā šo hipotēzi par kartupeļu biežputras nosaukuma *ķēpa* pārnēsumu, liekas, balsta Vecatē reģistrētais nosaukums *tempe* (‘ein Gericht aus zerstossenen Kartoffeln’ ME IV 162), arī *tem̃pis* Vecatē 20. gadsimta 70.–80. gados, *temps* Rozēnos (Krastiņa 1963: 233). Jāpiezīmē, ka nosaukums *tempis* ‘kartupeļu biežputra’ no Vidzemes minēts arī etnogrāfiskajos rakstos par senajiem tautas ēdieniem (JZ 1932, 161).

Arī somugriskās cilmes vārds *tempis* resp. *tempe* (no igauņu *temp* ‘Speise aus Hanfsamen’ ME IV 162) sākotnēji ir apzīmējis senāko Ziemeļvidzemei raksturīgo ēdienu (aizdaru) – eļļainā masā sagrūstas kaņepes – un ir izplatīts šā ēdiena nosaukums. Vārds *tempis* ‘ein Gericht von gestossenem Hanfe’ fiksēts jau 19. gadsimta vārdnīcā (ar piezīmi, ka tas zināms Rietumvidzemē, Ulmann 1872: 305). Tā kā kartupeļu biežputra ir ievērojami jaunāks ēdiens par kaņepju aizdaru, tad tās apzīmējums, liekas, darināts ar vārda nozīmes pārnēsumu. (Plašāk par vārdu *tempis*, *tempe* ‘eļļainā masā sagrūstas kaņepes’ izplatību un semantiku sk. Bušmane 1972: 120–121; sk. arī Pare 1970: 137–139.)

Secinājumi

Semantiskā aspektā aplūkotais materiāls liecina, ka lielākā daļa kartupeļu biežputras nosaukumu – kā vienkāršo, tā salikto – darināti, ietverot norādi uz darbību, ko veic, gatavojot ēdienu, pēc kartupeļu izvārišanas.

Plašu semantisku grupu veido arī vārdkopnosaukumi ar virsjēdziena nosaukumu *biežputra* neatkarīgajā komponentā, retāk konstatēti salikti nosaukumi ar vārdu *putra* neatkarīgajā komponentā resp. otrajā daļā. Šo salikto nosaukumu atkarīgais komponents resp. to pirmajā daļā ir kartupeļu nosaukums.

Vairāku vārdkopnosaukumu atkarīgajā komponentā ir ietverta norāde uz kādu biežputras pazīmi, īpašību. Galvenās ēdiena pazīmes, to izraisītās asociācijas ir bijušas pamatā arī ar vārda nozīmes pārnēsumu darinātajiem nosaukumiem.

Ģeolingvistiskā skatījumā vairāki kartupeļu biežputras nosaukumi veido plašākus vai mazākus areālus.

Kartupeļu biežputras nosaukumi sniedz bagātu materiālu turpmākiem pētījumiem vārddarināšanas aspektā.

Avoti un literatūra

- Apv. = LU Latviešu valodas institūta izlokšņu leksikas kartotēka.
- Balode, Sarmīte. 2008. *Kalnienas grāmata*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
- Bušmane, Brigita. 1972. Kaņepju ēdienu nosaukumi latviešu valodas izloksnēs. *Veļtījums akadēmiķim Jānim Endzelinam. 1873–1973*. Rīga: Zinātne, 109–124.
- Bušmane, Brigita. 1986. Nevārītu maizes ēdienu nosaukumi latviešu valodas izloksnēs. *Dialektālās leksikas jautājumi*. 2. Rīga: Zinātne, 22–56.
- Bušmane, Brigita. 1987. Galertveida ēdienu nosaukumi izloksnēs. *Latviešu valodas kontaktu pētījumi*. Rīga: Zinātne, 86–134.
- Bušmane, Brigita. 2007. *Piena vārdi. Piena produktu nosaukumi latviešu valodā*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
- E = LU Latvijas vēstures institūta Etnogrāfisko materiālu krātuves materiāli; pirmais skaitlis pēc burta apzīmē ekspedīcijas numuru, nākošie – dokumenta numuru.
- Ēdelmane, Inese. 1986. *Augu Centaurea cyanus un Leucanthemum vulgare nosaukumu semantiskā izplatība latviešu valodā. Dialektālās leksikas jautājumi*. 1. Rīga: Zinātne, 202–215.
- EH = Endzelīns, Jānis, Edite Hauzenberga. *Papildinājumi un labojumi K. Milenbaha Latviešu valodas vārdnīcai*. 1.–2. sēj. Rīga: 1934–1946.
- ĒIV = Kagaine, Elga, Silvija Raže. 1977–1983. *Ērģemes izloksnes vārdnīca*. 1.–3. sēj. Rīga: Zinātne.
- Endzelīns, Jānis. 1951. *Latviešu valodas gramatika*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.
- Etn. = *Etnogrāfiskas ziņas par latviešiem*. I–IV. Laikraksta „Dienas Lapa” pielikums. 1891–1894.
- FBR = *Filologu biedrības raksti*. I–XX. Rīga, 1921–1940.
- Graudiņa, Milda. 1958. Laidzes un Kandavas izloksne. *Valodas un literatūras institūta raksti*. VI. Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 257–296.
- Jansone, Ilga. 2003. *Galvas segas un plecu segas: lingvistiskais aspekts latviešu valodā*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
- Jansons, Aleksandrs. 1937. Kādās Mežamuižas mājās norādītie ēdieni. *Ceļi*. VIII. Rīga: Ramave, 231–232.
- Jaunsudrabiņš, Jānis. 1957. *Baltā grāmata*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.

- JZ 1932 = A. M. Vecie latviešu laucinieku ēdieni. *Jaunākās Ziņas*. 1932. 161. nr., 6. lpp.
- KIV = Reķēna, Antoņina. 1998. *Kalupes izloksnes vārdnīca*. 1.–2. sēj. Rīga: Latviešu valodas institūts.
- Krastiņa, Anna. 1963. Zemnieku uzturs Vidzemē (19. gs. otrā puse–20. gs.). *Arheoloģija un etnogrāfija*. V. Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 229–247.
- Kurzemniece, Ineta. 2008. *Žogu nosaukumi latviešu valodas izloksnēs*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
- Laumane, Benita. 1973. *Zivju nosaukumi latviešu valodā*. Rīga: Zinātne.
- Laumane, Benita. 1987. Zebiekstes nosaukumi latviešu valodā. *Latviešu valodas kontaktu pētījumi*. Rīga: Zinātne, 186–198.
- Laumane, Benita. 1996. *Zeme, jūra, zvejvietas. Zvejniecības leksika Latvijas piekrastē*. Rīga: Zinātne.
- Laumane, Benita. 2005. *Smalki lija zelta lietus. Dabas parādību nosaukumi latviešu valodā*. Liepāja: LPA LiePA.
- LEW = Fraenkel, Ernst. *Litauisches etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1955–1965.
- LIV = *Latviešu izlokšņu vārdnīca. Prospekts*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2005.
- LKV = *Latviešu konversācijas vārdnīca*. 1.–21. sēj. Rīga: A. Gulbis, 1927–1940.
- LKŽ III, V = *Lietuvių kalbos žodynas*. III. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1956.; V. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1959.
- LLVV = *Latviešu literārās valodas vārdnīca*. 1.–8. sēj. Rīga: Zinātne, 1972–1996.
- LPI = Liepājas Universitātes (bij. Liepājas Pedagoģiskā institūta) studentu dialektoloģijas prakses un diplomdarbu materiāli.
- LU = Latvijas Universitātes Filoloģijas fakultātes studentu kursdarbu un diplomdarbu materiāli.
- LVDA = *Latviešu valodas dialektu atlants. Leksika*. Rīga: Zinātne, 1999.
- LVDAm. = Latviešu valodas dialektu atlanta kartotēkas materiāli.
- LW = Kettunen, Lauri. *Livisches Wörterbuch mit grammatischer Einleitung*. Helsinki: Suomalais-ugrilainen Seura. 1938.
- ME = Mīlenbahs, Kārlis. *Latviešu valodas vārdnīca*. Rediģējis, papildinājis, turpinājis J. Endzelīns. 1.–4. sēj. Rīga: Kultūras fonds, 1923–1932.
- Reidzāne, Beatrise. 1969. Lietvārdu celmi Šķilbēnu izloksnē salīdzinājumā ar citām latviešu izloksnēm. *Latviešu valodas salīdzināmā analīze*. Ar Darba Sarkanā Karoga ordeni apbalvotās Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes Zinātniskie raksti. 118. sēj. Rīga, 88–128.
- Reķēna, Antoņina. 1975. *Amatniecības leksika dažās Latgales dienvidu izloksnēs un tās sakari ar atbilstošajiem nosaukumiem slāvu valodās*. Rīga: Zinātne.

- RIV 2011 = Markus-Narvila, Liene. *Rucavas izloksnes vārdnīca: leksikogrāfiskais un leksiskais aspekts*. Promocijas darbs filoloģijas doktora grāda iegūšanai valodniecības nozares latviešu diahroniskās valodniecības apakšnozarē. Liepāja, 2011.
- RLB Rk = *Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisijas* (sākot ar 21. krājumu: Zinātņu komitejas) *Rakstu krājums*. 1.–23. krāj. [Jelgava, Rīga]. 1876–1940.
- Rudzīte, Marta. 1954. *Ziemeļvidzemes izloksnes (Braslavas, Vecates, Bauņu un Vilzēnu)*. Pielikums. Disertācija filoloģijas zinātņu kandidāta grāda ieguvei. Rīga.
- Rudzīte, Marta. 1964. *Latviešu dialektoloģija*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.
- Sehwers, Johannes. 1918. *Die deutschen Lehnwörter im Lettischen*. Zürich: Berichthaus.
- Stender, Gotthard Friedrich. 1789. *Lettisches Lexikon In zween Theilen abgefasst, und den Liebhabern der lettischen Litteratur gewidmet*. Mitau.
- Straumīte, Indriķis. 1906. *Indriķa Straumiša raksti (1840–1845)*. Rīga: Rīgas Pētera–Pāvila brālība.
- Strods, Heinrihs. 1958. Kartupeļu audzēšanas sākums Latvijā XVII gs. beigās – XX gs. pirmā pusē. *Latvijas PSR ZA Vēstis*. Rīga. 10. nr., 45–56.
- Šenkeviča, Elza. 1934. Snēpeles biežputras. *Ceļi*. IV, 53–54.
- Ulmann, Carl Christian. 1872. *Lettisches Wörterbuch. Erster Theil Lettisch-deutsches Wörterbuch*. Riga.
- Viksne, Irma. 1933. Ziņas par sunākstiešu ēdieniem. *Filoloģijas materiāli*. Rīga: Ramave, 187.
- VIV = Ādamsons, Eduards, Elga Kagaine. 2000. *Vainižu izloksnes vārdnīca*. 1.–2. sēj. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
- VKS 3 = *Vadja keele sõnaraamat*. [Tallinn:] Eesti Keele Instituut, 1996.
- VME = Latvijas Nacionālā vēstures muzeja Etnogrāfijas nodaļas bij. Pieminekļu valdes materiāli.
- ZS 1923 = Mazā saimniece. Vēl uzglabājušies veclaiku ēdieni. *Zemes Spēks*. 1923. 17. nr., 405–406.
- Вешторг, Галина Ф. 1968. Названия пицци в говорах Полесья. *Лексика Полесья*. Москва: Наука, 366–414.
- Жбанкова, Татьяна С. 1962. Названия кушаний в рязанских говорах. *Вопросы русского языкознания*. Ученые записки Рязанского государственного педагогического института. Том XXX. Рязань, 148–164.
- Каспяровіч, Мікалай І. 1927. *Віцебскі краёвы слоўнік*. Віцебск: Заря Запада.
- Михайлова, И. С. 1964. *Лексикологические разыскания о названиях пицци в псковских народных говорах*. Дипломная работа. [Ленинград].
- Page, Силвия. 1970. О некоторых заимствованиях из эстонского языка в говорах Видземе. *Взаимосвязи балтов и прибалтийских финнов*. Рига: Зинатне, 135–155.
- Сцяцко, Павел У. 1970. *Народная лексика*. Мінск: Навука і тэхніка.

Brigita Bušmane
Latvijas Universitātes
Latviešu valodas institūts
Akadēmijas laukums 1, LV-1050 Rīga, Latvija
brigita.busmane@inbox.lv

SUMMARY

Names of Mashed Potatoes in Regional Subdialects of Latvian

Brigita BUŠMANE

Areal studies of several lexical thematic groups in Latvian regional subdialects give evidence of the regional linguistic wealth. The material gathered reveals many voluminous groups of names of peculiar dishes, thus testifying that nourishment belongs to the most important elements of popular material culture. In the subdialects there have been attested approx. 250 names of mashed potatoes (incl. phonetic and morphological variant names), a relatively new dish.

In this article, names of mashed potatoes are set in semantic groups which reveal also the variety of names with respect to word formation, data about their distribution and origin are added. From the semantic view-point, subdialectal names of mashed potatoes form 7 wider groups.

1. Names formed with a suffixal ending or a suffix, containing reference to an activity undertaken when preparing the dish, e.g. *mīceknis, stampene, tūcis, pencis*.
2. Complex names with reference to an activity undertaken when preparing the dish included in the dependent component while the independent component presents potatoes' name, e.g. *mīcīti uļbiki, grūstas buļbas, bakāti rāceņi*.
3. Subordinate word-groups with reference to an activity undertaken when preparing the dish included in the independent component, while the independent component presents the name of the potato, e.g. *buļbu grūsle, karpēļu stūķis, topeļu morce*.
4. Word-group names when the dependent component designates the main product, potatoes, while the dependent component designates the superordinate concept *biežputra* „mash”, e.g. *kaņķu biežputra*.
5. Compound names, less frequently word-group names, with a potato name widespread in the particular subdialect, as their first part or the independent component, and the word *putra* „mash” as the second part or the dependent component, e.g. *stūķa putra, penčputra, ķinkputra*.
6. Word-group names whose independent component designates the superordinate concept or presents one of the afore-mentioned names of potato mash while the dependent component contains reference to a feature or property of the dish, e.g. *baltā biežputra, baltā tīre, siltais grūdiens*.
7. Several names of mashed potatoes formed by transfer of the word meaning, based on various associations, e.g. *buļļu sviests, svilpe, tupeņu tralla*.

SENO LEKSIKOGRĀFISKO AVOTU UZDOTĀS MĪKLAS LATVIEŠU VALODAS VĒSTURISKAJĀ VĀRDNĪCĀ

Renāte SILIŅA-PIŅĶE, Anta TRUMPA
Latvijas Universitātes
Latviešu valodas institūts

1. Ievads

Topošajā „Latviešu valodas vēsturiskajā vārdnīcā” (LVVV; par vārdnīcu skat. Andronova, Trumpa, Vanags 2006 un 2012, Andronova, Silīņa-Piņķe, Trumpa, Vanags 2008) vārdu nozīmes pamatā tiek formulētas, balstoties uz „Latviešu valodas seno tekstu korpusā” (<http://www.korpuss.lv/senie/>) ietvertajiem vārdlietojumiem, tajā skaitā minējumiem atsevišķās 17. un 18. gs. latviešu valodas vārdnīcās (pagaidām tikai abos K. Fīreķera vārdnīcas manuskriptos (17. gs. vidus) un L. Depkina vārdnīcas paraugā (18. gs.)).

Pārsvārā vārda ietvērums senajos leksikogrāfiskajos avotos, protams, atvieglo vārdu nozīmes skaidrošanu LVVV, nereti apstiprinot no saistītajiem tekstiem pēc konteksta izsecināto nozīmju pareizību, precizējot nozīmes nianses. Piemēram, vārds *bāršana* senajos tekstos lietots no mūsdienu lietojuma nedaudz atšķirīgā nozīmē ‘strīds, strīdēšanās, ķildošānās’: *Un tur zehlehs Bahrschana wiņņu starpā/ kuŗu starp wiņņeem bija par to augštako turreht?* (JTLk, 22:24). No korpusā ietvertajiem saistīto tekstu piemēriem izsecināto nozīmi apstiprina arī K. Fīreķera vārdnīcu manuskripti, kuros vārds *Bahrschana* tulkots kā ‘das Zancken (ķilda, strīds)’ (Fuer1650_70_1ms, 32₁₇, Fuer1650_70_2ms, 54₁₇). Vārdnīcu materiāls arī būtiski papildina seno tekstu korpusu un līdz ar to arī LVVV ar specifisku laicīga satura leksiku, kura reliģiskajos tekstos, kas veido lielāko daļu korpusa, ir daudz nabadzīgāk pārstāvēta. Atšķirībā no pārējiem korpusā esošajiem tekstiem vārdnīcās bagātīgi ir ietverti augu nosaukumi (*Abla=sahle, Klee graß* ‘āboliņš’ Fuer1650_70_1ms, 2₁), tam laikam raksturīgu darbarīku nosaukumi (*Abra kahsis, das nachschraapels. it. die Trog schraap* ‘abrķasis, ass darbarīks, ar kuru sakasa mīklas paliekas abra’ Fuer1650_70_1ms, 2₁₂), profesiju nosaukumi (*Bahderis, Ein baader, oder schröpfer, ašsinu laidis* ‘pirtnieks; dziednieks, tas, kurš dziedina, nolaižot asinis’ Fuer1650_70_1ms, 47₁₁, *Bahdmodere, Eine baadmutter*. ‘vecmāte; sieviete, kas palīdz dzemdībās’ Fuer1650_70_1ms, 47₁₀) u. c.

Tomēr tieši šīs leksikas ziņā seno vārdnīcu skaidrojumi nereti uzdod mūsdienu leksikogrāfiem grūti atšifrējamas mīklas, kuras nav iespējams atrisināt bez rūpīgākiem meklējumiem ne tikai dažādos citos valodnieciskos darbos – leksikogrāfijas avotos (pārējās 17.–19. gs. vārdnīcās, Mīlenbaha un Endzelīna „Latviešu valodas vārdnīcā”, dažādās izlokšņu vārdnīcās u.c.), pētījumos par aizguvumiem no vācu valodas (Sehwers 1918, Sehwers 1936, Jordan 1995), bet arī citu nozaru speciālajā literatūrā (pētījumos par arheoloģiju, etnogrāfiju, vēsturi utt.).

Rakstā ar diviem piemēriem tiks ilustrēts LVVV iekļauto šķirkļa vārdu nozīmes meklēšanas process tikai senajās vārdnīcās fiksētiem vārdiem.

2. La. *adatkoce, adatkocoris, adatcocoris* u. c. 'kāds priekšmets adatu uzglabāšanai'

Latviešu valodas seno tekstu korpusā ietvertajās vārdnīcās (abos K. Fīre-
kera manuskriptos un L. Deņkina vārdnīcas paraugā) minēta virkne, iespējams,
radniecīgu vārdu ar *koc-*, *ḱoc-*, *coc-*, un *čoč-* kas, spriežot pēc vāciskajiem
nozīmju skaidrojumiem, apzīmē priekšmetu, kurš paredzēts adatu glabāšanai.
Šajā grupā ietilpst vārdi:

adatkoce, adatkocoris, adatcocoris 'idem. da man Nadeln in hält (kaut kas,
kur tiek glabātas adatas)' (Depk1704_Votr v16₁₋₄),

adatcocoris 'Ein Nadel=futter – Küßen (adatu futrālis – spilventiņš)'
(Fuer1650_70_2ms 3₁₄),

arī vairākas formas bez komponenta *adat-*:

cocoris, čočeris 'ein nadelfutter (adatu futrālis)' (Fuer1650_70_1ms 313₁₂),

cociņš (šis vārds dots uzreiz aiz abiem iepriekš minētajiem, taču bez
nozīmes skaidrojuma) (Fuer1650_70_1ms 313₁₃),

ḱoce, ḱocoris 'Ein Nadel=futter – Küßen (adatu futrālis – spilventiņš)'
(Fuer1650_70_2ms 3₁₃₋₁₄).

Turklāt Fīrekeras vārdnīcas manuskriptos ietverts tādas pašas nozīmes
vārds *adatmanis* 'Ein Nadel=futter – Küßen (adatu futrālis – spilventiņš)'
(Fuer1650_70_2ms 3₁₃).

Kā redzams, nozīmes skaidrojumi vārdnīcās ir diezgan pieticīgi un pēc
tiem nav īsti noprotams, kāds tad īsti izskatījās priekšmets, kurā tika glabātas
adatas, – vai tas bija kāds trauks vai kāda cita lieta, piemēram, spilventiņš,
turklāt nav arī skaidrs, no kāda materiāla tas varēja būt pagatavots. Vācu
valodā vārds *Futteral* nozīmē 'futrālis, maksts', taču šāds skaidrojums laikam
īsti precīzi neraksturotu attiecīgo priekšmetu.

Arī citās 18. un 19. gs. vārdnīcās ir redzama diezgan liela adatu uzglā-
bāšanai paredzēto priekšmetu apzīmējošo leksēmu dažādība.

Tā, piemēram, J. Langes vārdnīcā vārdi *adatas kocītis* un *adatmanis* tulkoti
kā 'die Nadelbüchse (adatu kārba)', *adatasbunduls* tulkots kā 'Nadelküssen
(adatu spilventiņš)' (Lange 1777: II, 3, 4), savukārt vārdi bez komponenta
adat- – *kocīte=kocoris* tulkoti kā 'ein Futteral von Holz (futrālis no koka)'
(Lange 1777: II, 154).

Arī G. F. Stenders vārdu savienojumu *adatas kocītis* skaidro kā 'Nadel-
büchse (adatu kārba)', *adatas bundulis* kā 'Nadelküssen (adatu spilventiņš)'
(Stender 1789: I, 1), savukārt vārdi *kocītis, koceris*, atsaucoties uz J. Langes
vārdnīcu, skaidroti kā 'hölzern Futteral (koka futrālis)', bet *kocoris* kā 'Köcher,

Holster (bultu maksts)' (arī šajā gadījumā G. F. Stenders atsauca uz J. Langes vārdnīcu) (Stender 1789: I, 115). Kā zināms, G. F. Stenders, rakstīdams savu vārdnīcu, samērā daudz ir izmantojis arī J. Langes darbu (Balode 2012: 214, Zemzare 1961: 175–179).

K. Ulmanis izšķir divas ar adatām saistītas reālijas, katrai no kurām ir vairāki nosaukumi latviešu valodā: 1) *adatas-pope*, *-spilventiņš*, *-ķīsenis*, *-bundulis* skaidrots kā 'Nadelkissen (adatu spilventiņš)'; 2) *adatas-dozīte*, *-kocītis*, *adatmanis* skaidrots kā 'Nadeldose (adatu doze, kārba)' (Ulmann 1872: I, 1). Arī K. Ulmanis adatu trauciņa apzīmēšanai minējis vairākus nosaukumus bez komponenta *adat-*: *kocītis*, *koceris* 'eine Nadeldose (adatu dozīte, kārbiņa); ein Futteral von Holz (koka futrālis – ar atsauci uz J. Langi)' (Ulmann 1872: I, 350). Interesanti, ka visās šajās vārdnīcās vārds *adabundulis* tulkots kā 'Nadelkissen (adatu spilventiņš)'. Kā zināms, *bundulis* tradicionāli tiek skaidrots kā 'neliels ieapaļš trauciņš'. Iespējams, šeit ir runa par apaļu trauciņu adatu glabāšanai, kura vākā iestrādāts adatu spilventiņš. Šādi trauciņi, vismaz 18. gadsimtā Eiropā ir tikuši izgatavoti. Varbūt kaut nedaudz tas atklāj arī vairāku leksēmu īpatnējo skaidrojumu 'Ein Nadel=futter – Küßen (adatu futrālis – spilventiņš)' K. Firekera vārdnīcu manuskriptos. Iespējams, arī futrāļa formas adatas kārbiņās bija iestrādāts kas spilventiņam līdzīgs, kurā iespraust adatas, taču tā ir tikai hipotēze.

Spriežot pēc 18. un 19. gadsimtu leksikogrāfiskajiem avotiem, ir bijušas divas reālijas: adatu spilventiņš vai apaļš adatu trauciņš, kura vākā iestrādāts adatu spilventiņš, un garena adatu dozīte, kārbiņa – no koka vai cita materiāla (tieši uz šo reāliju, visticamāk, attiecas rakstā analizētie vārdi ar *koc-*, *ķoc-*, *coc-*, un *čocč-*). Materiālu un izskata daudzveidība acīmredzot atspoguļojas arī leksēmu dažādībā.

K. Mīlenbaha un J. Endzelīna vārdnīcā no rakstā aplūkojamiem vārdiem ir minēts vienīgi *kuoceris*, kam ir sniegtas trīs nozīmes: 1. 'der Köcher; Pistolenhalfter (bultu maks; pistoles maksts)'; 2. 'eine Nadeldose (kārba adatām)'; 3. 'ein Futteral von Holz (koka maksts)' (ME II 340), taču ir dota virkne citu šīs pašas saknes vārdu, kurus visus vieno kopīga pazīme, proti, tie visi ir priekšmeti, kas darināti no koka vai koka mizas, piemēram: *kuōcele* 'ein Korb aus Baumrinde (grozs no koka mizas)', *kuocene* I 'ein hölzernes Gefäss (koka trauks)', *kuocenis* 'ein Gefäss aus einem Holzklötz (no koka blūķa darināts trauks)' (ME II 340); *kuocēns* 'ein hölzernes Gefäss, Futteral (koka trauks, futrālis)', *kuocītis* 'eine Nadeldose (adatu doze)', *kuocīte* 'ein Futteral von Holz (futrālis no koka)' (ME II 340). Mīlenbaha-Endzelīna vārdnīcā ir sniegtas arī formas *cuoceris*, *cuocuoris*, ar norādi uz formu *kuoceris* (ME II 399). Ne ME, ne EH nav sastopama K. Firekera vārdnīcā fiksētā forma *čocēris*, toties ir *čuōčis* I 'der Handkorb (grozs)' (ME I 426) un 'Körbchen (groziņš)' (EH I 298). Arī apvidvārdu kartotēkā dažās izloksnēs (piemēram, Nicā un Kursišos) ir fiksēts vārds *čuōčis* 'grozs' (Apv.).

Iespējams, ka daļai šo vārdu pamatā patiešām ir vārds *koks*, lai gan Mīlenbaha-Endzelīna vārdnīcā ne pie viena no minētajiem vārdiem skaidra etimoloģija nav dota. „Latviešu valodas vārdnīcas“ papildinājumu un labojumu 1. sējumā forma *kuocēris* ar zināmām šaubām tiek skaidrota kā pārveidojums no *kuocēnis* izskaņas *-eris* ietekmē (EH I 685). Uz pārdomām par aizguvumu vedina vārda *kuocēris* tulkojums ar skaniski līdzīgo vācisko *Köcher* ‘bultu maks’ ME vārdnīcā. Ne ME, ne J. Zēvers (Sehwers 1918) gan šādu aizguvumu nefiksē. Savukārt minētajiem vārdiem gan skaniski, gan semantiski līdzīgais vārds *ķuocis* ‘neliels, no koka mizas darināts grozs’ tiek uzskatīts par aizguvumu no vācu dial. *kō(t)z* (ME III 393), lejasvācu *kötse* ‘grozs’ (Sehwers 1936: 68). Tā kā blakus aizguvumam *ķuocis* ir sastopama arī forma *čuocis* ar tādu pašu nozīmi, tad, iespējams, šeit ir runa par J. Endzelīna „Latviešu valodas gramatikā” minēto fonētisko pārveidojumu *ķ>č*. J. Endzelīns atzīst, ka tas ir sastopams galvenokārt augšzemnieku izloksnēs, bet agrāk ir bijis izplatīts lielākā apgabalā (Endzelīns 1951: 187–188). Par identisku fonētisku pārmaiņu varbūt var runāt arī saistībā ar K. Fīrekerā vārdnīcas manuskriptos fiksētajām vienas nozīmes formām *ķocēris* un *čocēris*, kas, iespējams, arī ir aizguvumi. Iespējams, ka šajos semantiski līdzīgajos vārdos var runāt par mantoto vārdu ar *kok-* un aizguvumu sintēzi.

Tā kā visi Mīlenbaha-Endzelīna vārdnīcā minētie vārdi apzīmē no koka vai koka mizas darinātus priekšmetus, līdz ar to kļūst ļoti ticams, ka arī senajās vārdnīcās minētās adatu kārbas vai dozes ir bijušas darinātas no koka, koka mizas vai tāss.

Lai noskaidrotu precīzāku konkrētās reālijas aprakstu, neiztikt bez etnogrāfu un arheologu pētījumiem.

Arheoloģiskie pētījumi ir atklājuši, ka „adatu kārbīņas ar adatām sastopamas jau 11.–13. gs. lībiešu sieviešu kapos. Tās darinātas no bronzas un piekārtas pie važiņu rotām.” 15.–16. gs. „adatas glabātas kaula vai ādas kārbīnās.” (Šņore; Zariņa 1980: 199). Skat. 1. un 2. att.

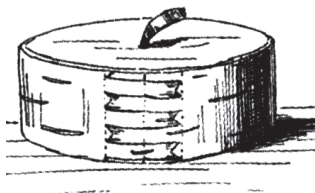

1. att. Vēlā dzelzs laikmeta lībiešu bronzas adatu kārbīņa (LA 1974: 69.9. tab.).

2. att. 17. gs. kaula adatu kārbīņa un bronzas adata (Sēliai 2007: 109).

Arī 15.–17. gs. Lietuvas kapulaukos atrastās adatnīcas ir gatavotas no bronzas, dzelzs vai kaula. (Urbanavičienė 1988: 51–63). Savukārt Augusts Bīlenšteins (2007: 107), aprakstot 19. gadsimta latviešu koka saimniecības rīkus, min vairākus no koka vai tā mizas darinātus priekšmetus un to nosaukumus, gan nekur neminēdams to, ka šajos traukos tiek glabātas adatas: „Līdztekus *vācelei* ir dažādi trauki no mizas, piem., *kocis*, *ķocis*, *čočis* (augšzemnieki ar to apzīmē pirmo nosaukto, kā *čēve* pirms *ķēves*). (...) *kocis* jeb *ķocis* var būt taisīts kā no bērza, tā arī no jebkura cita koka mizas, no platiem plēstiem priežu skaliem vai pīts no kārkļu klūdziņām.“ Kabilē cilindrisku, mazam spainītim līdzīgu trauciņu no bērza tāss sauc par *kocīti* (Bīlenšteins 2007: 109). Skat. 3. att.

3. att. Bērza tāss tabakas dozīte ar koka dibenu un vāciņu no Subates (Bīlenšteins 2007: 110; 325. att.).

Pieņemumu par to, ka senajās vārdnīcās minētie priekšmeti varētu būt no koka, koka mizas vai tāss darināti garenī trauki, vistiešāk laikam apstiprina Jāņa Jaunzema pētījums par 19. gadsimta kurzemnieku koka traukiem, kurš apraksta no mizas liektus traukus ar koka dibeniem un vāciņiem. Lielākoties šādi tikušas gatavotas kabatā iebāžamas tabakas dozītes jeb kastītes, „taču sastopamas izskatā gluži līdzīgas, dažreiz tilpumā nedaudz lielākas kastītes, kur glabā citas lietas, piemēram, adatas, piparus, tautas ārstniecībai savāktos ziedus, zālītes u. c.“ Parastie šie trauciņi bijuši ar elipsveida pamatni. (Jaunzems 1937: 111).

Balstoties uz apzināto materiālu, šķiet, ka visprecīzākais nozīmes skaidrojums tādiem vārdiem kā *adatkocē*, *adatkocoris*, *adatkocoris*, *kocēris* u. c. LVVV būtu ‘iegarens koka vai koka mizas trauciņš (vācele) adatām’.

3. La. *mīzenes*, *mīzenes*

Savukārt, gatavojot šķirkļus ar ‘m’ burtu, nācās „doties ogās“, jo, ņemot vērā saknes patskaņa atšķirīgo kvantitāti „Latviešu valodas seno tekstu korpusā“ fiksetajiem vārdiem, LVVV izveidojās divi šķirkļi: *mīzenes* un *mīzenes*. No visiem „Latviešu valodas seno tekstu korpusā“ iekļautajiem 16.–18. gadsimta tekstiem, abas formas ir sastopamas tikai K. Fīrekerā latviešu–vācu vārdnīcas

abos manuskriptos, turklāt ne kā šķirkļa vārdi, bet kā paskaidrojošā informācija pie šķirkļa vārdiem *mellenes* un *cūcenes*:

- 1) *Mellenes. Schwartz heidel=beeren. alij. Zuhzenes Misen es idem.* (Fuer1650_70_1ms, 158₁₇) un *Mellenes. Schwartz=heidel=beeren Alij Zuhzenes Misen es idem.* (Fuer1650_70_2ms, 223₂₃),
- 2) *Zuhzenes, die Schwartzen heidelbeer, die unter den blauen wachsen, al: Misen es.* (Fuer1650_70_1ms, 313₂₂) un *Zuhzenes. die Schwartzen=Heidelbeere: die unter den blauen wachsen. al. Misen es.* (Fuer1650_70_2ms, 553₁₂).

Ja sākotnēji izslēdzam iespēju par nekonekventu patskaņa garuma (ne) apzīmēšanu, kas nereti ir raksturīga 17. gadsimta tekstiem, problēma ir saistīta ar mainīgajiem un reģionāli atšķirīgajiem augu nosaukumiem kā latviešu, tā arī vācu valodā. Tā kā Karla Linneja radītā binārā nomenklatūra, kur katra augu un dzīvnieku suga tiek apzīmēta ar diviem latīņu valodas vārdiem, ir radīta tikai 18. gadsimta trīsdesmitajos gados (LPE VI 197), augu nosaukumi agrāku gadsimtu vārdnīcās tika rakstīti atbilstoši vārdnīcas sastādītāja zināšanām abās valodās, bieži arī šos nosaukumus ietekmēja vārdnīcas sastādītāja dzimtās puses valodas savdabība un vārdnīcas materiāla vākšanas vietas dialektālās īpatnības.

K. Firekers pirmajā piemērā kā sinonīmus min trīs vārdus – *mellenes*, *cūcenes* un *mizenes*. Vārda *mellenes* lietojums un tam dotā vāciskā atbilde *schwarze Heidelbeeren* šķietami pamatoti ļauj kā visu šo nosaukumu mūsdienu latviešu literārās valodas ekvivalentu pieņemt vārdu ‘mellenes (*Vaccinium myrtillus*)’. Šādu pieņēmumu balsta arī melleņu nosaukuma ‘cūcenes’ fiksējums Jeru pagastā (Ēdelmane, Ozola 2003: 216). *Cūcene* ir arī oficiāls nosaukums kazeņu ģints augam *Rubus nessensis*, kas netiek iekļauts šajā rakstā apskatāmo augu lokā, jo tam ir pilnīgi atšķirīgi augšanas apstākļi un izskats (Latvijas Daba II 237; sal. arī vārdu *cūcene* kā sinonīmu vārdam *kazene* (ME I 397, Ēdelmane, Ozola 2003: 147)). Ja ar *mellenēm*, *cūcenēm*, *mizenēm* un *schwarze Heidelbeeren* pirmajā piemērā ir domātas mellenes (*Vaccinium myrtillus*), tad *mellenēm*, pamatojoties uz minētajiem sinonīmiem, it kā vajadzētu būt arī otrajā piemērā minētajām *cūcenēm* un *mizenēm*. Tādā gadījumā visu abos K. Firekera vārdnīcu šķirkļos minēto ogu nosaukumu mūsdienu latviešu literārās valodas ekvivalenti būtu ‘mellene (*Vaccinium myrtillus*)’. Dīvaini šķiet vienīgi tas, ka otrajā piemērā K. Firekers kā sinonīmu šķirkļa vārdam *cūcene* nedod vārdu *mellene*, bet gan tikai vārdu *mizene*, kuram vārdnīcā nav sava patstāvīga šķirkļa.

Arī šķietami vienkāršie K. Firekera vārdu ekvivalenti un skaidrojumi vācu valodā uzdod dažus jautājumus. Ja pirmajā gadījumā vārdu *mellenes*, *cūcenes* un *mizenes* vācu atbilde *schwarze Heidelbeeren* (‘melns mellenes’) šķiet nepārprotama, tad otrs gadījums tomēr ir neskaidrāks. *Mizenes*, šķirkļa vārda *cūcenes* sinonīms, tiek vāciski skaidrotas kā *schwarze Heidelbeeren, die*

unter den blauen wachsen ('starp zilām mellenēm augošas melnas mellenes'). Tieši šis pagarinātais vācu skaidrojums darīja šī raksta autores uzmanīgas, raisīja pārdomas un radīja versijas. Apraksts liek domāt par diviem dažādiem augiem, kuri vizuāli ir ļoti līdzīgi (jo tos iespējams apzīmēt ar vienu vārdu – *mellenes*), bet ar atšķirīgas krāsas ogām (melnām un zilām). Šiem augiem ir arī kopīga augšanas vieta – melnās ogas aug starp zilajām. *Cūcenes* un *mīzenes* šajā aprakstā ir melnas pretstatā vārdā nenosauktajām zilajām ogām. Interesanti šķiet, ka vācu skaidrojumā 'melnās mellenes' tiek pretstatītas 'zilajām mellenēm' kā būtiska atšķirības zīme vai precizējums. Kas tādā gadījumā būtu šīs 'zilās mellenes'? Tuvākais izskaidrojums būtu mellenēm radniecīgās un daļēji līdzīgās zilenes (*Vaccinium uliginosum*), kurām ir līdzīgi augšanas apstākļi un kuras mitrākās vietās sastopamas vienuviet ar mellenēm (sal. Latvijas Daba III 215 un VI, 142).

Tomēr ir iespējams arī cits skaidrojums. Vārdi *mīzene* un *mīzene* mūsdienās ne literārajā valodā, ne izloksnēs šādā nozīmē netiek lietoti. K. Mīlenbaha un J. Endzelīna vārdnīcā (ME II 650) ir ietverts tikai vārds *mīzene* ar diviem nozīmes skaidrojumiem; abi ir ņemti no iepriekšējo gadsimtu vārdnīcām, tāpat arī attiecināmi uz 18. un 19. gadsimtu:

- 1) J. Langes (Lange 1777: 196) un G. F. Stendera (Stender 1789: II 166) vārdnīcās *Mihfenes* ir *kleine Heidelbeeren*, tāpat mazas mellenes,
- 2) K. Ulmaņa (Ulmann 1872: 160, 590) vārdnīcā *Mihfenes* ir *Rauschbeeren* vai *Krähenbeeren* (*Empetrum nigrum*), pēc latīniskā nosaukuma secinot, melnās vistenes.

Kā sinonīms melnajai vistenei (*Empetrum nigrum*) *mīzene* ir minēta arī I. Ēdelmanes, Ā. Ozolas grāmatā „Latviešu valodas augu nosaukumi” (Ēdelmane, Ozola 2003: 443), minot četrus avotus:

- 1) Jāņa Bitcka augu noteicēju (Bitckis 1923: 193),
- 2) P. Eversa sakrāto un sastādīto „Alfabētisku botānisku vārdu krājumu” (Ev),
- 3) Latviešu konversācijas vārdnīcu (Konv. 2611),
- 4) Latviešu literārās biedrības izdevuma „Magazin” ceturtā sējuma otro daļu (I. Ēdelmanes, Ā. Ozolas grāmatā „Latviešu valodas augu nosaukumi” norādītais izdevuma gads 1883 (Ēdelmane, Ozola 2003: XIII) ir nepareizs, jābūt – 1833. gads).

Pirmie trīs avoti ir saistāmi ar 20. gadsimta sākumu, bet nevienam no tiem diemžēl nav noskaidrojami sastādītāju izmantotie avoti. J. Bitckis atsaucas uz divu skolotāju vākumu (Bitckis 1923: IV). Iespējams, ka tie ir vidzemnieki, jo J. Bitckis ir strādājis Priekuļu Lauksaimniecības skolā par dabas zinātņu skolotāju (Bitckis 1923: I). P. Eversa rokrakstā nav dotas pilnīgi nekādas norādes par vākuma avotiem. Iespējams, ka abi autori ir izmantojuši viņu laikā pieejamās vārdnīcas. Ierakstam Konversācijas vārdnīcā par avotu, iespējams, ir kalpojis J.

Bitcka darbs, jo abos tiek minēti vienādi melnās vistenes sinonīmi – *blusene*, *mīzene*, *vistene*. Atsauce uz „Magazin“ savukārt izrādījās virspusīga un nepilnīga. Tas ir raksts „Bemerkungen zu den lettischen Pflanzennamen des Herrn Dr. Fleischer und zu den Bemerkungen des Herrn Pastor Müthel darüber“ un tā autors ir jau iepriekš minētais mācītājs K. Ulmanis (Ulmann 1833). Viņš ar Vidzemes, it īpaši ar Krimuldas apkārtnes, augu nosaukumiem papildina tajā pašā sējumā publicēto Kurzemes materiālu, uz kuru sava raksta nosaukumā arī atsauca. Ja Kurzemes materiālā vārds *mīzene* neparādās ne pie viena latīniskā augu nosaukuma, tad K. Ulmanis raksta: „Empetrum nigrum, w a h r j c h e i n l i c h [autoru izcēlums] mihfenes“ (Ulmann 1833: 104). Kas viņam līdz vārdnīcas iznākšanai 1872. gadā ir licis atteikties no vārda *wahrscheinlich*, t. i., ‘iespējams’, visticamāk, tā arī paliks nenoskaidrots. Nevar izslēgt iespēju, ka viņa darbs ir vienīgais vārda *mīzene* nozīmes ‘melnā vistene’ pirmavots.

Ar šādu 18. un 19. gadsimta vārdnīcās un 20. gadsimta sākuma botānikas darbos balstītu pieņēmumu, ka ar vārdu *mīzenes* var būt domātas melnās vistenes (*Empetrum nigrum*), atgriežoties pie K. Fīrekera vārdnīcas ieraksta *schwarze Heidelbeeren, die unter den blauen wachsen*, parādās jauna skaidrojuma iespēja: *mīzenes*, *cūcenes* un vācu *schwarze Heidelbeeren* ir domātas melnās vistenes (*Empetrum nigrum*), kuru ogas patiesi ir melnākas un nedaudz mazākas par melleņu ogām, arī paši ceri ir nelielāki, augšanas vietas ir līdzīgas, daļēji identiskas (sal. Latvijas Daba III 215 un VI 95). Latviešu konversācijas vārdnīcā (Konv. 2611) ir rakstīts, ka melnā vistene ir „sīks, ložņīgs, mūžzaļš krūms (..) bieži arī kopā ar mūsu purvu ogulājiem, sevišķi mellenāju, un arī viršiem.“ Abu šo sugu augšanu vienuviet dabā ir novērojušas arī raksta autores. Šādā gadījumā ar vācu ‘zilajām mellenēm’ K. Fīrekera vārdnīcā, iespējams, būtu domātas parastās mellenes (*Vaccinium myrtillus*). Vēlreiz ir jāuzsver fakts, ka vārds *mellenes* šajā šķirklī nav dots kā *mīzeņu* un *cūceņu* sinonīms. Arī J. Langes (Lange 1777: 192) un G. F. Stendera (Stender 1789: II 161) vārdnīcās kā vāciskā atbilstme vārdam *mellenes* ir dots ogu nosaukums *Blaubeeren*, nevis *Heidelbeeren*.

Ņemot vērā abus iespējamos skaidrojuma variantus un visus iepriekš izteiktos apsvērumus, var izdarīt secinājumus par vārdu *mīzenes* un *mīzenes* nozīmju atspoguļošanu LVVV.

1. Šķirkļa vārds *mīzenes* ar nozīmi ‘mellenes (*Vaccinium myrtillus*)’ (un ar sinonīmiem mellenes un cūcenes).
2. Šķirkļa vārds *mīzenes* ar divām iespējamām nozīmēm (un ar sinonīmu cūcenes):
 - a. ‘mellenes (*Vaccinium myrtillus*)’,
 - b. ‘melnās vistenes (*Empetrum nigrum*)’.

Tas, ka šādā gadījumā *cūcenes* figurē gan kā melleņu, gan kā melno vīsteņu sinonīms, ir iespējams, ņemot vērā gan senajās vārdnīcās, gan etnogrāfiskajos pierakstos fiksēto augu nosaukumu daudzveidību un nekonsekvenci.

4. Secinājumi

1. 17.–18. gs. latviešu valodas vārdnīcas ir bagātīgs laicīgās leksikas avots, kas ietver sevī ne vienu vien mūsdienās vairs nelietotu leksēmu. To nozīmes atšifrēšana ir viens no LVVV uzdevumiem, kas, neskatoties uz senajās tulkojošajās vārdnīcās ietvertajiem skaidrojumiem vācu vai kādā citā valodā, reizumis nepavisam nav viegls.

2. Veidojot LVVV šķirkļus, nozīmes var izšķirt, arī neveicot padziļinātas leksikogrāfisko avotu un speciālās literatūras studijas, tomēr, kā rāda abi rakstā analizēti piemēri, nozīmju skaidrojumu rakstīšana LVVV var būt arī starpdisciplinārs process, kura sekmīgai veikšanai jāpiesaista ne tikai valodniecības nozares, piemēram, vēsturiskā valodniecība un dialektoloģija, bet arī pētījumi etnogrāfijā, arheoloģijā, reizumis arī botānikā u. c. zinātņu jomās.

Avoti un literatūra

- Andronova, Everita, Renāte Siliņa-Piņķe, Anta Trumpa, Pēteris Vanags. 2008. Latviešu valodas vēsturiskās vārdnīcas (16.–18. gs.) projekts: pirmā posma rezultāti un turpmākie uzdevumi. *Letonikas otrais kongress. Valodniecības raksti – 1*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 74–89.
- Andronova, Everita, Anta Trumpa, Pēteris Vanags. 2006. Latviešu valodas vēsturiskās vārdnīcas (16.–18. gs.) projekts: iestrādes un problēmas. *Letonikas pirmais kongress. Valodniecības raksti*. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 9–17.
- Andronova, Everita, Anta Trumpa, Pēteris Vanags. 2012. Latviešu valodas vēsturiskās vārdnīcas (16.–17. gs.) projekts: problēmas un risinājumi. *Apvienotais Pasaules latviešu zinātnieku III kongress un Letonikas IV kongress „Zinātne, sabiedrība un nacionālā identitāte”*. *Valodniecības raksti*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 196–209.
- Apv. = *Latvijas apvidvārdu kartotēka*, kas glabājas LU Latviešu valodas institūtā.
- Balode, Ineta. 2012. Jākoba Langes ieguldījums latviešu leksikogrāfijas attīstībā. *Apvienotais Pasaules latviešu zinātnieku III kongress un Letonikas IV kongress „Zinātne, sabiedrība un nacionālā identitāte”*. *Valodniecības raksti*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 210–223.
- Bilenšteins, Augusts. 2007. *Latviešu koka celtnes un iedzīves priekšmeti*. II daļa. *Latviešu koka iedzīves priekšmeti*. Rīga: Jumava.
- Bitckis, Jānis. 1923. *Latvijas augu noteicējs*. 2. paplašināts un pārstrādāts izdevums ar zīmējumiem. Cēsis: Kooperatīvā sabiedrība „Skola”, (= Dabas zinātniskā bibliotēka III).
- Depk1704_Vortr = Depkins, Liborijs. 1704. *Vortrab Zu einem längst=gewünschten Lettischen Wörter=Buche*.
- Ēdelmane, Inese, Ārija Ozola. 2003. *Latviešu valodas augu nosaukumi*. Rīga: Augsburgas institūts.

- EH = Endzelīns, Jānis, Edīte Hauzenberga. *Papildinājumi un labojumi K. Milenbacha „Latviešu valodas vārdnīcai”*. I–II sēj. Rīga: Kultūras fonds, 1934–1946.
- Endzelīns, Jānis. 1951. *Latviešu valodas gramatika*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.
- Ev = *Alfabētisks botānisku vārdu krājums, sakrāts un sastādīts no P. Eversa*. Rokraksts atrodas LU Literatūras, folkloras un mākslas institūta Latviešu folkloras krātuvē.
- Fuer1650_70_1ms = *Lettisches und Teutsches Wörterbuch zusahmen geschrieben und mit Fleiß gesamlet von Christopher Fürecker*. Pirmais manuskripts. Rokraksts atrodas LU Akadēmiskajā bibliotēkā Rokrakstu un reto grāmatu lasītavā.
- Fuer1650_70_2ms = *Lettisches und Teutsches Wörterbuch zusahmen geschrieben und mit Fleiß gesamlet von Christopher Fürecker*. Otrais manuskripts. Rokraksts atrodas LU Akadēmiskajā bibliotēkā Rokrakstu un reto grāmatu lasītavā.
- Jaunzems, Jānis. 1937. Kuršu koka trauki. *Senatne un Māksla II*. Rīga: Pieminekļu valdes un valstspapīru spiestuve, 110–124.
- Jordan, Sabine. 1995. *Niederdeutsches im Lettischen. Untersuchungen zu den mittelniederdeutschen Lehnwörtern im Lettischen*. Bielefeld: Verlag für Regionalgeschichte, 1995.
- JTLk = *Tas Jauns Testaments. Tas Ewangeljums No Swehta Luhkasa usrakstihts*. Rīga, 1685.
- Konv. = *Latviešu konversācijas vārdnīca*. II. Rīga, A. Gulbja apgāde, 1929.
- Lange, Jacob. 1777. *Vollstaendiges deutschlettisches und lettischdeutsches Lexicon, nach den Hauptdialecten in Lief= und Curland ausgefertigt*. T. II. Mitau, 1777.
- Latvijas Daba II, III, VI – *Latvijas Daba*. Enciklopēdija. Rīga: Latvijas enciklopēdija, 1995 un Preses nams, 1998.
- LPE = *Latvijas padomju enciklopēdija*. I–X₂ sēj. Rīga: Galvenā enciklopēdiju redakcija, 1981–1988.
- LA = *Latvijas PSR Arheoloģija*. Rīga: Zinātne, 1974.
- ME = Milenbahs, Kārlis. *Latviešu valodas vārdnīca*. Rediģējis, papildinājis, turpinājis J. Endzelīns. I–IV sēj. Rīga: Kultūras fonds, 1923–1932.
- Sehwers, Johann. 1918. *Die deutschen Lehnwörter im lettischen. Inaugural-Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde der hohen philosophischen Fakultät I der Universität Zürich*. Zürich: Buchdruckerei Berichthaus.
- Sehwers, Johann. 1936. *Sprachlich-kulturhistorische Untersuchungen: vornehmlich über den deutschen Einfluss im Lettischen*. Leipzig: Kommissionsverlag, O. Harrassowitz.
- Sēliai = *Sēliai. The Selonians*. Baltu archeoloģijos paroda. Katalogas. Baltic Arhaeological Exhibition. Catalogue. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, Latvijas Nacionālais vēstures muzejs, 2007.

- Stender, Gotthard Friedrich. 1789. *Lettsches Lexikon In zween Theilen abgefasset, und den Liebhabern der lettischen Litteratur gewidmet*. T. I. Mitau.
- Šņore, Elfrīda, Anna Zariņa. 1980. *Senā Sēlpils*. Rīga: Zinātne.
- Ulmann, Carl Christian. 1833. Bemerkungen zu den lettischen Pflanzennamen des Herrn Dr. Fleischer und zu den Bemerkungen des Herrn Pastor Müthel darüber. *Magazin herausgegeben von der Lettisch-Literarischen Gesellschaft*. 4. sējums, 2. daļa. Mitau: J. F. Steffenhagen und Sohn, 96–105.
- Ulmann, Carl Christian. 1872. *Lettsches Wörterbuch*. T. I. Rīga.
- Urbanavičienė, Saulė. 1988. XV–XVII a. Lietuvos kaimo siuvėjų įrankiai. *Lietuvos TSR Akademijos darbai. A serija*, t. 4. Vilnius: Mokslas, 51–63.
- Zemzare, Daina. 1961. *Latviešu vārdnīcas (līdz 1900. gadam)*. Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība.

*Renāte Siliņa-Piņķe,
Anta Trumpa
Latvijas Universitātes
Latviešu valodas institūts
Akadēmijas laukums 1
LV 1027, Rīga, Latvija
antat@latnet.lv
silaziile@gmail.com*

SUMMARY

The Riddles Posed by the Ancient Lexicographic Sources in the Historical Dictionary of the Latvian Language

Renāte SILIŅA-PIŅĶE, Anta TRUMPA

In the Historical Dictionary of the Latvian Language (LVVV), currently being compiled, word meanings are primarily formulated on the basis of word usages included in the 'Corpus of Ancient Latvian Texts,' as mentioned among others in the various 17th and 18th dictionaries of the Latvian language (for the time being only in the two manuscripts of K. Fürecker's dictionary (middle 17th century) and L. Depkin's sample dictionary (18th century)). The article provides illustrations of the search for the meaning of two terms found only in the ancient dictionaries:

- (1) A potentially related group of words is considered, *adatkace*, *adatkaceris*, *adaticocoris*, subsumed within the meaning of "an object for storing needles";
- (2) The following plant names are analyzed: *mizenes* 'bilberry' (*Vaccinium myrillus*) and *mīzenes* 'bilberry' (*Vaccinium myrillus*); and *melnās vīstenes* 'crowberry' (*Empetrum nigrum*).

These examples show that the process of elucidating meanings is interdisciplinary. For it to succeed, branches of linguistics such as historical linguistics and dialectology must combine efforts with research in ethnography, archaeology, and occasionally botany and other scientific disciplines.

HRONIKA – CHRONICLE

20 Jahre Institut für Baltistik an der Universität Greifswald

Am 30. Mai 2013 fand im Konferenzraum des Hauptgebäudes der Ernst-Moritz-Arndt-Universität Greifswald eine Feierstunde anlässlich der Gründung des *Instituts für Baltistik* vor 20 Jahren statt. Die Initiative war vom Direktor des Instituts Herrn Prof. Dr. Stephan Kessler ausgegangen und vom Dekanat der Philosophischen Fakultät und der Universitätsleitung voll unterstützt worden.

Prof. Kessler eröffnete die Veranstaltung und begrüßte die anwesenden Gäste: Frau Dr. Kaja Tael, Botschafterin der Republik Estland; Herrn Dr. Thomas Behrens, Leiter der Abteilung „Wissenschaft und Forschung, Hochschulen“ im Ministerium für Bildung, Wissenschaft und Kultur Mecklenburg-Vorpommerns; Herrn Prof. Dr. Eckhard Schumacher, Prorektor für Forschung, Transfer, internationale Angelegenheiten und Gleichstellung der Universität Greifswald; Herrn Prof. Dr. Alexander Wöll, Dekan der Philosophischen Fakultät der Universität Greifswald; Herrn Prof. Dr. Peter Hirz, Emeritus und Dekan der Philosophischen Fakultät zur Zeit der Institutsgründung sowie die Herren Prof. Dr. Rainer Eckert und Prof. Dr. Jochen Dieter Range, die ersten beiden Direktoren des Instituts (von 1993 bis 1997 bzw. von 1997 bis 2006, beide Emeriti. Leider waren die Botschafter der Republik Litauen und der Republik Lettland in Deutschland verhindert an dieser Jubiläumsveranstaltung teilzunehmen.

Frau Dr. Tael, Herr Dr. Behrens, Herr Prof. Dr. Schuhmacher und Herr Prof. Dr. Wöll gingen in ihren Begrüßungsansprachen auf die Bedeutung der Gründung des Instituts für Baltistik an der Greifswalder Universität ein; hoben die kontinuierliche Entwicklung desselben hervor, die maßgeblich von den drei Direktoren beeinflusst wurde und wünschten dem Institut ein weiteres gutes Gedeihen und neue Erfolge in Lehre und Forschung. Herr Prof. Hirz erinnerte an die komplizierte Situation an den Universitäten und Hochschulen in den neuen Bundesländern Anfang der 90er Jahre und würdigte eine Reihe von Initiativen zur Neugestaltung der Wissenschaftslandschaft, unter denen die Gründung eines eigenständigen Institut für Baltistik an der Universität Greifswald von nachhaltiger Bedeutung war. Herr Kessler erläuterte in seinem Beitrag die Forschungen am Institut für Baltistik. Musikalisch wurde die Feier durch Klaviermusik, vorgetragen von Herrn Benjamin Saupe, umrahmt.

Nach 13.00 Uhr fand für die Teilnehmer ein Buffet in der Galerie für osteuropäische Kunst „STP“/“Galerie Schwarz“ und eine Führung durch eine

Ausstellung des USA- lettischen Fotografen Ulvis Alberts statt. Hier trat R. Eckert, der das Institut am 18. Mai 1993 gegründet hatte, mit einer kurzen Ansprache auf, in der er ausgehend von den Bemerkungen von Herrn Hirz auf die Situation zur Institutsgründung einging. Er stellte sie in den Kontext der Neugestaltung des wissenschaftlichen Lebens nach der Wiedervereinigung Deutschlands, der u. a. auch dadurch gekennzeichnet war, dass sich die Baltistik, die sich in Deutschland seit Beginn des 19. Jahrhunderts mit der Geburt der historisch-vergleichenden Sprachwissenschaft an den Universitäten in der Regel im Verbund mit der Slawistik oder Indogermanistik entwickelt hatte, nun notwendigerweise von der Slawistik (und der hier in den letzten Jahrzehnten politisch und ideologisch dominierenden Russistik) zu lösen hatte. Es war kein Zufall, dass sich im Jahre 1993 die Baltistik in Deutschland zum ersten Male in eigenständigen Instituten an zwei Universitäten etablierte: Am 26. Januar 1993 hatte Prof. Dr. F. Scholz an der Universität Münster das *Institut für interdisziplinäre baltistische Studien* ins Leben gerufen und am 18. Mai desselben Jahres konnte R. Eckert das *Institut für Baltistik* an der Universität Greifswald gründen, nachdem er im November 1991 seine Tätigkeit (zuerst im Lehrauftrag, ab März 1992 mit Arbeitsvertrag) am neu eingerichteten Lehrstuhl für Baltistik des Instituts für Slawistik dieser Universität aufgenommen hatte. Damit hatte die Baltistik die durch die Entwicklung notwendig gewordene Institutionalisierung erfahren.

Zur Aufnahme der Lehr- und Forschungsarbeit im Rahmen des ab 1991 eingerichteten Lehrstuhls für Baltistik am Institut für Slawistik der Universität Greifswald und zur Gründung des Instituts für Baltistik 1993 sollte auf folgende Arbeiten verwiesen werden:

- 1) Rainer Eckert. *Die Baltistik als Universitätsfach*, in: Beiträge zur Baltistik und Slawistik (Wissenschaftliche Beiträge der Ernst-Moritz-Arndt-Universität Greifswald, Institut für Slawistik) Greifswald 1992, S. 4–11;
- 2) Liane Klein. *Das neugegründete Institut für Baltistik an der Ernst-Moritz-Arndt-Universität Greifswald*, in: Nordost-Archiv. Zeitschrift für Regionalgeschichte. Neue Folge Band II/1993 Heft 2 (Institut Nordostdeutsches Kulturwerk Lüneburg), S. 461–464;
- 3) Rainer Eckert. *Die Baltistik als volles Lehr- und Wissenschaftsfach an einer deutschen Universität* und in litauischer Übersetzung: Raineris Ekertas. Baltistika kaip specialybės dalykas ir mokslo šaka vokiečių universitete (tradicijos ir perspektyvos), in: Die baltischen Sprachen und Literaturen und ihre Rolle bei der deutsch-litauischen Begegnung. Baltų kalbos bei literatūros ir jų vaidmuo vokiečių-lietuvių bendravimui, Hrsg. Rainer Eckert, Essen 1994, S. 13–24 und S. 83–92;

- 4) Rainer Eckert. *La baltistica nella Germania riunificata*, in: Atti del Sodalizio Glottologico Milanese, Milano 1996, S. 217–233 (im besonderen Abschnitt III,6:
L'istituzionalizzazione della baltistica nel panorama universitario tedesco, S. 231–233);
- 5) Rainer Eckert. *Die 20. Konferenz der AABS in Washington 2006 (Bericht mit anschließender Zusammenfassung meiner Kongressreisen nach Amerika) + Anhang. Die Wissenschaftsreformen im Baltikum*, in: Baltu filoloģija, Bd. XV (1/2), Rīga 2006, S. 153–163. In der Fußnote 8 in dem zuletzt genannten Anhang bin ich besonders auf die große Unterstützung bei der Vorbereitung der Gründung des Instituts für Baltistik an der Universität Greifswald, durch Magnifizenz Prof. Dr. J. Zaķis von der Universität Lettlands in Riga eingegangen, der zusammen mit den damaligen Rektoren der Universitäten Vilnius und Klaipėda im März 1993 eine kurze Zeit an der Universität Greifswald zu Besuch war.

Es erfüllt mich mit großer Freude und Genugtuung, dass zum jetzigen Zeitpunkt das Institut für Baltistik, das zeitweilig dem Institut für Fremdsprachliche Philologien einverleibt worden war, nun wieder als selbständige Einheit seinen ursprünglichen Status zurückerhalten hat.

Einen schönen Ausklang fand die eindrucksvolle Veranstaltung am Abend des 30. Mai im Kulturzentrum St. Spiritus mit einem temperamentvollen Konzert der litauischen Folkloregruppe „Atalyja“ und des lettischen Liedermachers Imants Dakis.

Rainer Eckert
Murtzauer Ring 16
D-12681 Berlin, BRD
rainer_eckert@gmx.net

Report from the 45th Annual Meeting of *Societas Linguistica Europea* (SLE) and the workshop *Baltic languages in the European context: Theoretical, comparative and typological perspectives*

The 45th annual meeting of *Societas Linguistica Europea* (SLE) was held in Stockholm, 29 August – 1 September 2012. The conference attracted over 400 participants mainly from Europe but also from other continents. The conference featured five plenary speakers; the first one the president of SLE **Olga Fischer** (University of Amsterdam) who opened the conference with the paper *The swing of the pendulum: the status of analogy in linguistic theory from the Junggrammatiker up to the present*. Other plenary speakers were **Juan Carlos Acuña Fariña** (University of Santiago de Compostela) who presented the paper *Attracting agreement: a psycholinguistic account*; **Andrej Kibrik** (Russian Academy of Sciences, Moscow and Lomonosov Moscow State University) with the paper *The challenge of non-discreteness: Focal structure in language*; **Catrin Norrby** (University of Stockholm) who presented the paper *Interaction and variation in pluricentric languages – communicative patterns in Finland Swedish and Sweden Swedish* and finally **Guglielmo Cinque** (University of Venice) who closed the conference with the paper *Cognition, Typological Generalizations and Universal Grammar. The challenge of non-discreteness: Focal structure in language*. The highlights of the social programme were the Reception at the Town Hall and the conference dinner at the Museum Restaurant. There were 17 thematic workshops at the Conference and one of them was devoted to Baltic languages and linguistics. The name of the workshop was *Baltic languages in the European context: Theoretical, comparative and typological perspectives* and the convenors were **Peter Arkadiev** (Russian Academy of Sciences) & **Valgerður Bjarnadóttir** (Stockholm University). Here I will briefly summarize the main points in this workshop.

The workshop was intended to be a forum where scholars working on Baltic languages could discuss various problems relating to the study of these languages from a broader geographical, typological and theoretical perspective. Its goal was to bridge the gap between the study of Baltic languages and current trends in linguistic theory and language typology, and last but not least to attract attention of the linguistic community to this rich and yet not fully investigated group of languages. The workshop focused on the Baltic language group and specifically on the assessment of the Baltic material from a broader European areal perspective, including, but not limited to the Circum-Baltic region, serving as a buffer zone between Eurasia and Standard-Average European.

The keynote speaker at the workshop was **Axel Holvoet** (Warsaw University). The title of this talk was: *Baltic as a key area of typological research: The domain of epistemic, evidential and interpretive marking*. He addressed the relation between epistemic, evidential and interpretive use marking in Baltic and neighbouring languages. The first two have received ample attention in the linguistic literature. He argued that interpretive use marking is related to and shows frequent instances of overlap with epistemic and evidential marking.

The paper of **Anna Ruskan**, (Vilnius University). *Expressing evidentiality in Lithuanian: the case of neuter adjectives* was awarded the second prize by a doctoral student at the closing ceremony of the conference. She discussed evidentiality and its expression in Lithuanian. A special focus was the use of the neuter adjectives *akivaizdu*, *aišku*, *panašu* and *natūralu* functioning evidentially and she presented a corpus based research on their use in fiction and academic discourse and explored the loss of evidential function and acquisition of pragmatic functions.

In her talk *On Latvian dative constructions with non-verbal predicates* **Natalia Perkova**, (Russian Academy of Sciences) discussed the non-verbal predicates (predicatives) in dative constructions which are very common in Latvian. She tested a methodology proposed for Russian where predicative are classified according to the types of derivational and semantic correlations between them and the respective adjectives. She demonstrated that there is a slow drift from prototypical possessive constructions to the productive experiential model and that there is a hierarchy of non-verbal Latvian predicates used with dative subjects.

Another talk also dealt with non-canonical subject marking. In her talk *Dative subjects in Lithuanian vs. Icelandic: What do they have in common and where do they differ?* **Valgerður Bjarnadóttir**, (Stockholm University) compared the dative subject constructions in Lithuanian and Icelandic. In Icelandic these constructions have been studied extensively and their status as a syntactic subject is uncontroversial. The semantics of the verbs taking dative subjects in the two languages were compared and an analysis of the syntactic behaviour of the dative subject in both Old and Modern Lithuanian was provided and the differences from Icelandic were explained by means of Circum-Baltic parallels.

Erika Jasionytė (Vilnius University) presented her corpus-based research on two Lithuanian modal verbs expressing necessity in her talk *On the Lithuanian impersonal verbs reik(ė)ti 'need' and tekti 'be gotten': the rise of modal meanings*. She provided both synchronic and diachronic account of the use, and the semantics of these two impersonal modal constructions in order to establish to what extent these two verbs have developed modal meanings. The analysis supports cross-linguistic observations that impersonal modals are less polyfunctional than personal modals and they do not develop epistemic

values. In contrast to *tekti* ‘be gotten’, *reik(ė)ti* ‘need’ has got greater potential to convey deonticity, viz. a subjective deontic meaning and may thus be somehow further on a grammaticalisation cline than *tekti*

Hélène de Penanros, (Paris Institute of Orient Languages and Civilizations) compared two seemingly synonymous constructions with the verb to shoot + instrumental vs. + the preposition *iš* and genitive in her paper *Šauti šautuvu or iš šautuvo? About two constructions of the instrument in Lithuanian*. Her analysis revealed that the two constructions are not equivalent but involve different conceptions of the notion of shooting. The two constructions here are the traces of different linguistic operations linked to the specific semantics of each marker and the use of a preposition is not a free option. Her analysis argues for the atomistic thesis, which considers that each unit is meaningful and contributes to the construction of the utterance and its meaning.

One paper dealt with Old Lithuanian. That was the paper *The pronominal clitic system of Old Lithuanian in the BalticSlavic areal context* by **Auksė Razanovaitė** (Vilnius University) who presented her study on the pronominal clitic system in Lithuanian. She compared the development of the system in Lithuanian with their development in Slavic languages. The pronominal clitics of Old Lithuanian are considered to be enclitics i. e. obeying the Wackernagel’s Law and holding the second position in the sentence, it should be noted however that most of the pronominal clitics tend to stay adjacent to the verb, even if the verb is not the first word of the sentence. Old Lithuanian shows relics of pronominal clitics and they are recorded in the oldest Lithuanian texts but disappear gradually since the 18th century.

Björn Wiemer (Johannes-Gutenberg-University Mainz) in his talk *(Intensive) language contact without grammaticalization: a Baltic (and Slavic) anomaly?* posed the problem that Slavic and Baltic share only few cases of grammaticalization that can be considered as induced by contact with each other despite their long-lasting intensive contacts and tight genealogical links in prehistory. He addressed the question whether this lack of contact induced grammaticalization can be regarded as an anomaly against a European background and whether this lack can be explained by structural reasons.

In his talk *On the typology of recent verbal borrowings in Baltic* **Jurgis Pakerys** (Vilnius University) demonstrated that both Lithuanian and Latvian follow the Indirect Insertion (IndI) strategy when accommodating verbal borrowings. The suffix *-uo-* in Lithuanian and *-o-* in Latvian can be considered as typical (denominal) verbalizing affixes, while Lithuanian *-in-* and Latvian *-ē-* are the most productive causative/factitive markers. Lithuanian and Latvian differ from a number of European languages by not using the suffix {-Vr-} as a loan verb accommodation affix cf. Swiss German *park-ier-en* ‘to park’ < English *park*, Croatian *kidnep-ir-ati* ‘to kidnap’ < English *kidnap*, etc.

Anna Daugavet, (Saint-Petersburg State university) offered a new analysis of tones in Lithuanian and Latvian in her talk *Register and contour in the analysis of Latvian and Lithuanian tones*. Tones in these languages are usually described in terms of pitch levels. This paper demonstrated that it is possible to analyse Latvian and Lithuanian tones in terms of register and contour and that such analysis is also preferable over an analysis in terms of pitch levels because it captures the relationship between non-modal phonation and contour tones which is found in dialects of both languages.

Two other talks outside the workshop also dealt with Baltic languages: **Adriano Cerri** (University of Pisa). *Number words' frequency in modern Lithuanian*; **Andra Kalnača and Ilze Lokmane** (University of Latvia). *Polyfunctionality and syntactic distribution of reflexive verbs in Latvian*.

To sum up, the papers of this workshop covered a wide range of linguistic topics and addressed various problems, including morphology, syntax and phonetics both from a synchronic and diachronic perspective. All in all, the linguistic section made an important contribution to the 45th annual meeting of *Societas Linguistica Europea*.

Valgerður Bjarnadóttir
Department of Baltic languages, Finnish and German
Stockholm University
SE-106 91 Stockholm, Sweden
valgerdur.bjarnadottir@balt.su.se

RECENZIJAS – REVIEWS

Bo Andersson & Raimo Raag (eds.). *Från Nyens skans till Nya Sverige: Språken i det Svenska Riket under 1600-talet*. Stockholm: Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, 2012. 376 p. ISBN 978-91-7402-409-8.

“Sweden of the 17th century is mostly connected with phrases like “Empire time” or “Thirty years’ war”. Few people would associate Sweden of that time with multilingualism. Nevertheless, multilingualism is in fact something characteristic for this time in our history. For people of this time, multilingualism was obvious and did not cause any more serious conflicts.” From the text on the back of the volume.

Five years after a symposium in Uppsala on the languages that were used in Sweden in the 17th century, the volume *Från Nyens skans till Nya Sverige – språken i det svenska riket under 1600-talet* was issued. The symposium collected leading linguists covering the languages that were used in the areas under Swedish rule during the Swedish empire (*stormaktstiden*). The book presents the papers read at the symposium. All in all 19 languages are covered by 18 separate articles (Votian and Ingrian are covered in one article). Two more languages, Yiddish and Romani, are mentioned *en passant* in the articles on Estonian and Latvian. Maybe these two languages could have deserved their own chapters in the volume, since they are today recognized as minority languages of Sweden and – especially in the case of Romani – spoken in the territory of today’s Sweden since the 16th century. Yiddish had, at this time, a role at least in the Latvian areas. Two of the articles, on English and Lenape, are written in English, the rest of the articles in Swedish.

In an introduction to the volume by the editors, it is emphasized that, in the 17th century, religion and politics were key factors in forming a nation state, unlike later on in history when language and ethnicity play that role. Then the two following chapters give an overview of the languages and culture in Sweden during the 17th century (Stig Strömholm: *Språk och kultur i 1600-talet Sverige – en barock historia*) and of the history of the Swedish empire (Aleksander Loit: *Sveriges stormaktstid*). Then follow all the languages – an impressive collection. What is mentioned in this review from the different chapters are, of course, just some glimpses into a very rich material.

Swedish, (by Gun Widmark, Uppsala universitet, p. 40–54): The article focuses on the fact that the Swedish language at this time was not a standardized and homogeneous one, but was separated into a number of dialects. Other articles focus on the dialects in Scania (*Skåne*) and on Gotland, but here the difference between the dialect in Dalecarlia (*Dalarna*),

and especially Elfdalian (*älvdalska*), and the language used in and around the royal court in Stockholm is discussed. The area around the lake Mälaren, including the capital city Stockholm and the university city Uppsala is often mentioned as the location of the variety of the language that developed into a standardized language, useful for intercommunication of people from different parts of the country. The often mentioned “fact” that the purest Swedish language is spoken in the town of Nyköping is touched upon even in this article. During the 17th century there was a special interest in Sweden for the Icelandic language and the manuscripts from Iceland. The reason for that was a search for a glorious past.

Scanian, (by Stig Örjan Ohlsson, Tartu ülikool, p. 55–69): The quite unique situation in the provinces of Skåne, Blekinge and Halland that the language gradually changed from Danish to Swedish after the 1658 peace treaty, when Sweden took over land from Denmark, is told in this chapter. Religious texts and specially issued ABC-books were means used in the language transformation. One example of such an ABC-book was printed by Johann Billingsley and issued in Stockholm in 1692 (Cibuļs 392). A university was founded in Lund in 1668 with the purpose of attracting the youth there instead of letting them go to Copenhagen. Different studies on the topic of transformation from Danish to Swedish are referred to in the article. Both the written and the oral languages are discussed. An interesting note is that the author is careful enough to entitle the chapter *Danska och svenska i Skåne* (‘Danish and Swedish languages in Scania’), while the English abstract refers to the language as Scanian (*skånska*). The author emphasizes in the article that, in his view, any attempt to create a Scanian written language is unfruitful and has no historical ground. On the other hand, the dialects (which are numerous and easily distinguishable in Scania) are well worth maintaining in their oral forms. Even a special academic Scanian in the university town of Lund developed later on.

Gotland dialect or **Gutnish**, (by Lars Wollin, Åbo akademi, p. 70–87): In this article we are reminded that Gotland is on one hand very centrally placed in the Baltic Sea area with excellent transportation and trade possibilities. On the other hand it is an island, leading to a more conservative language development (cf. Iceland), especially in the countryside outside of Visby. One prominent person who wrote about Gutnish at this time was Haquin Spegel (1645–1714), who worked as a superintendent in Visby (Gotland) for some years.

Sami, (by Lars-Gunnar Larsson, Uppsala universitet, p. 88–103): Mission and colonization are keywords, when the 17th century history of the Sami people is described. Two things that we learn from the article on the Sami language(s) is that the use of the language was spread rather far south

in Sweden (examples from Hälsningland are given), and that the different varieties of Sami were and are not mutually comprehensible.

Finnish, (by Erling Wande, Stockholms universitet, p. 104–121): This chapter covers different aspects of the Finnish language in the 17th century. One is the use of the language in Finland itself, in administration, in the army and for translation of the Bible. Other aspects are the use of Finnish outside of Finland, in Tornedalen, in Ingria (*Ingermanland*) and among Finnish settlers in the central parts of Sweden (e.g. Värmland).

Latin, (by Hans Helander, Uppsala universitet, p. 122–136): The use of Latin was restricted to the academic and diplomatic world, but in these domains it had a very strong position. The article gives four arguments for this strength: 1. International aspect; you could communicate with academics throughout the world in Latin, 2. It was easier to express oneself in Latin when it came to academic topics, special vocabulary was in many cases only available in Latin, 3. It was a means of hiding sensitive views from censorship and reactions from the church, 4. For a small country it was an advantage to use a “dead” language and not a national language of another country.

German, (by Bo Andersson, Uppsala universitet, p. 137–162): German was a very important language in Sweden during the 17th century, not least in Stockholm, where a big part of the population – especially those dealing with trade – was German. The German parish in Stockholm played a significant role in the cultural life at the time. Both Low German and High German were used, for different purposes and in different environments. One Swedish writer that wrote also in German was Lars Wivallius (1605–69). A peculiarity mentioned in this chapter is the story of Eva Margaretha Frölich. She was the daughter of an Austrian officer, who was serving Sweden during the Thirty Years’ War. She claimed that she got a revelation that the Swedish king, Karl XI, would reign the whole world from the throne of David in Jerusalem. It is not known whether the king was flattered by this revelation or not.

Dutch, (by Ingrid Wikén Bonde, Stockholms universitet, p. 163–181): We learn in this chapter that Dutch was mostly used in Sweden by those trade persons that had immigrated from the Netherlands (de Geer, de Besche, van Eijk, van Utenhoff and others). In Stockholm, the Dutch inhabitants were mostly concentrated to Södermalm, in the vicinity of today’s embassy of the Netherlands. It is mentioned that it is supposed that Queen Christina understood Dutch.

French, (by Sigbrit Swahn, Uppsala universitet, p. 182–192): The French language had in the 17th century a quite weak position, compared to the situation later on in the late 18th century. Even in the royal court, with connections to such French celebrities as Descartes, Latin was most probably the language used in the communication.

English, (by Daniel Ogden, Uppsala universitet, p. 193–206): It was in the 17th century that English started its journey towards a dominating second language in Sweden as it is today. One reason was that, during this time, both Sweden and England were becoming more powerful nation states with increasingly strong national identities. Immigrants started to come, especially from Scotland, later on also from England. Individual Swedes started to get acquainted with the English language, travelled to England, read books and even wrote some poetry in English.

Karelian, (by Tapani Lehtinen, Helsingfors universitet, p. 207–221): The Karelian language has so many similarities with the Finnish language that it is sometimes considered as a dialect of Finnish rather than a language. The article gives an overview of the history of the Karelian language, the subdivision into dialects, the areas where it is spoken, and especially where it was spoken during the 17th century, both inside the Swedish empire and outside it, in Russia.

Estonian, (by Raimo Raag, Uppsala universitet, p. 222–248): The article covers many aspects of the Estonian language (or rather languages, since it is emphasized that northern and southern Estonian were competing at the time). Estonian as an oral language was well spread, since the vast majority of the population was living in the rural areas and were Estonians. The Estonian written language gained new domains during the 17th century. For more information in Swedish about the development of Estonian, see Raag 1999. As in many of the other articles, it is emphasized that one genre that started to appear in Estonian during this time was occasional poetry. Examples of occasional poetry are wedding songs, funerary poems and victory odes.

Votian and Ingrian, (by Virve Raag, Uppsala universitet, p. 249–259): The two languages are spoken in Ingria, located between the rivers Narva and Neva. On the shores of the Neva, were situated the town Nyen and the bastion Nyens skans (Nyenschantz), the construction of which was begun in 1611 by the Swedes. Votian belongs to the southern group of Balto-Finnic languages, together with, e.g., Estonian and Livonian, while Ingrian belongs to the northern group of Balto-Finnic languages together with Finnish and Karelian. Despite the differences between the Votian and Ingrian languages, the people seem to have had little or no problem with intercommunication. The article describes how the population of the area has been in the focus of different churches. Mostly they have remained Orthodox, even though attempts were made to make them convert into Lutheranism.

Latvian, (by Pēteris Vanags, Stockholms universitet, Latvijas Universitāte, p. 260–280): This article covers the only Baltic language in this volume and might therefore be of special interest for the readers of this journal. Both the Latvian language and other languages used in the Latvian areas are

covered in the article. The focus in the article is on the development of the Latvian language during the 17th century, not only in the area of Swedish rule (Swedish Livonia), but in all Latvian-speaking areas, including Curonia and Latgalia. It is emphasized in the article that Swedish had a very peripheral role in Swedish Livonia and Riga, see also Beyer 2002. The article has in itself a value, since it is practically the only text on this topic and with this depth into the topic that is available in Swedish.

Livonian, (by Riho Grünthal, Helsingfors universitet, p. 281–295): Already in the 17th century, the Livonian language had only a peripheral role in the areas where it was spoken (along the coasts of Livonia and Curonia). There was, for example, no Livonian-speaking parish. One of few written fragments from this time is a word-list with 40 Livonian words, written by Thomas Hiärne, brother of the famous Swede Urban Hiärne.

Russian, (by Ulla Birgegård, Uppsala universitet, p. 296–314): The use of Russian in the Swedish empire was mostly restricted to business contacts in, e.g., Stockholm (Ryssgården, a place for Russian goods used 1641–1820 on Södermalm) and Narva, where special Swedish-Russian and Russian-Swedish translators were employed. Special attention in the article is paid to Johan Gabriel Sparwenfeld (1655–1727), who wrote a Slavo-Latin dictionary in four volumes.

Polish, (by Lennart Larsson, Uppsala universitet, p. 315–334): The author emphasizes, that the Polish language was rather peripheral in Sweden proper, but that it was used in, e.g., Riga (see also Larsson 2011). A few Polish loan-words in the Swedish language are mentioned, especially from the time of the Great Nordic war, most of them connected to the war itself. *Hetman* is one of these loan-words that have survived to our days.

Lenape, (by Kim-Eric Williams, University of Pennsylvania, p. 335–349): The last language in the volume is also by far the most exotic one. The Lenape language was spoken by the natives in the Swedish colony Nya Sverige (*New Sweden*) in Delaware, a colony that Sweden held between 1638 and 1655. Here we get a story of the kind “Indians and Whites”, where the Swedes are acting according to the colonial fashion of the time. The Swedish colony was taken over by Holland in 1655.

Concluding words

The volume is beautifully illustrated, partly in colour, with maps and pages from significant books and other prints from the time. The chapter on the Latvian language is illustrated with front pages of the first translation of the Bible into Latvian (1689), Heinrich Adolphi: *Anleitung zur Lettischen Sprache* (1685) and Georg Mancelius: *Lettus* (1638). Another illustration,

which appears in the chapter on the Polish language, has a Latvian connection, since it is one page of the German-Swedish-Polish-Latvian dictionary *Wörterbüchlein* (1705), printed in Riga. A set of maps (from 1561, 1595, 1617, 1629, 1645, 1648, 1658 and 1721) illustrates the article by Aleksander Loit and shows the expansion of Sweden from 1561 to 1658 and the losses made in 1721. This set of maps is valuable to have at hand while reading the articles on the different languages.

Most of the articles have generous lists of references for further reading. Especially rich are the reference lists after the articles on German and Estonian.

It seems to me that this kind of overview of the linguistic landscape in a certain region, historical and contemporary, is becoming more and more frequent and popular. Other examples from the Baltic sea area are manifested in e.g. Dahl & Koptjevskaja-Tamm 2001a and 2001b and Ross & Vanags 2008.

What I miss in the volume is a comment on the outcome of the symposium itself. Did it give any ideas for further studies? It would have been interesting to get some clues to possible further studies that might have been the result of this kind of meeting between different specialists and specialties. On the other hand, the volume in itself invites the reader to meditate upon the co-existence of so many languages in a relatively limited area.

References

- Andersson, Bo, Raimo Raag (eds.). 2012. *Från Nyens skans till Nya Sverige. Språken i det Svenska Riket under 1600-talet*. Stockholm: Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien.
- Beyer, Jürgen. 2002. Om användelsen af det svenske sprog i Estland og Livland i 1600- og 1700-tallet, *Svenska språkets historia i Östersjöområdet*, Studier i svensk språkhistoria 7, Nordistica Tartuensia No. 7, Tartu, 59–80.
- Cibuļs, Juris. 2012. *Ābeču kolekcijas katalogs, 3. sējums, N–Ž*, Riga.
- Dahl, Östen & Koptjevskaja-Tamm, Maria (eds.). 2001a. *The Circum-Baltic Languages, Volume I: Typology and Contact*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Dahl, Östen & Koptjevskaja-Tamm, Maria (eds.). 2001b. *The Circum-Baltic Languages, Volume II: Grammar and Typology*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Larsson, Lennart (ed.). 2011. *Wörterbüchlein. A German-Swedish-Polish-Latvian Dictionary Published in Riga in 1705*. Stockholm: Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien.

- Raag, Raimo. 1999. *Från allmogemål till nationalspråk: Språkvård och språkpolitik i Estland från 1857 till 1999*. Uppsala: ACTA UNIVERSITATIS UPSALIENSIS, Studia Multiethnica Upsaliensia 12.
- Ross, Kristiina,
Pēteris Vanags (eds.). 2008. *Common Roots of the Latvian and Estonian Literary Languages*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Žilinskaitė, Eglė. 2011. Review of *Common Roots of the Latvian and Estonian Literary Languages*, *Baltistica XLVI(1)*, 141–160.

Rune Bengtsson
Institutionen för baltiska språk, finska och tyska
Stockholms universitet
SE-106 91 Stockholm, Sweden
rune.bengtsson@prv.se

Edmunds Trumpa. *Latviešu ģeolingvistikas etīdes*. Rīga: Zinātne, 2012. 254 pp. + 17 maps. ISBN 978-9984-879-34-5.

In the English summary (p. 247) we read that this book ‘...is part of the results of the European Social Fund Project, “Changing Development Strategies and Cultural Spaces of Latvia’s Rural Inhabitants” (2010–2012).’ The book ‘...focuses on problems of geolinguistics or area linguistics connected with boundaries of dialects, administrative–territorial units and parishes.’

In the foreword (p. 9) the author writes that the word *etīdes* (cf. French *étude* ‘study’) was chosen particularly because the work does not claim to be a summarization of universal theories and previous research or a systematic very structured analysis of the material. This is intended rather as an exercise, an attempt to find new methodological methods or as an outline of separate ideas for future research.

Chapter 1 is entitled *Latviešu ģeolingvistikas pētījumu sākumi. Karte des lettischen sprachgebiets (1881) – pirmā latviešu valodas dialektu karte*. Until recently the first Latvian dialect map was thought to be included as a supplement in the book *Die Grenzen des lettischen Volkstammes und der lettischen Sprache in der Gegenwart und im 13. Jahrhundert*. In this map the Latvian dialects are not shown, but rather the dialect boundaries (35 isoglosses). It is thought that in Latvian dialectology this is the beginning of the tradition of describing dialect areas and defining the transitional zones of dialects.

In this chapter the map found in 2010 in the Latvian National Library is described, viz., A. Bielenstein’s *Karte des lettischen Sprachgebiets* which is included in Julius Döring’s publication, *Über die Herkunft der kurländischen Letten (Sitzungsberichte der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst nebst Veröffentlichungen des kurländischen Provinzial-Museums aus dem Jahre 1880.*, Mitau, 1881. Julius Döring (= J. Dērings) is a well-known person in the history of Latvian science. A. Bielenstein allowed J. Döring to make use of his (i.e., A. Bielenstein’s) dialect data since at that time they shared an interest in investigating Latvian castle hills. The 1881 dialect map describes the situation in 1860. It is possible that this is a direct copy with a few additions from A. Bielenstein’s 1863–1864 grammar discussed below. Not isoglosses, but dialect boundaries are shown on the map. In the text are described the inhabited places between which the boundaries go, but there are no explanations as to what language features they show. This information can be obtained by comparing the 1881 and 1892 maps. The borders of the dialect areas correspond with fragments of the separate isoglosses. This shows that already in 1881 Bielenstein had completed a lot of the preliminary work in preparation for the 1892 linguistic publication.

A. Bielenstein's contributions to the investigations of the Latvian language are incomparably great, scientific works which were in their time innovative and have not lost their relevance even today. Thus A. Bielenstein is the author of the first scientific Latvian grammar, *Die lettische Sprache nach ihren Lauten und Formen. Erster Theil. Die Laute. Die Wortbildung* (1863), *Zweiter Teil. Die Wortbeugung* (1864). This grammar was widely used by Indo-Europeanists at the end of the nineteenth century. A. Bielenstein is also apparently the inventor of the term *isogloss*. He wrote (1892: 391): 'Ich habe nach Analogie der Isothermen für die Linien auf dieser Karte den Namen Isoglossen zu erfinden gewagt. Man wird ihn leicht verstehen. Diese Linien sollen ebenso die Verbreitungsgrenze für die einzelnen dialektischen Spracherscheinungen bezeichnen, wie die Isothermen das gleiche Klima angeben und die Verbreitungsgrenze gewisser Pflanzen sichtbar machen und überschauen lassen...' Before I read this quotation from Bielenstein I was unaware that he had created the term *isogloss*. I personally suspect that most American linguists do not know that Bielenstein was the author of this word.

In his *Atlas ethnologischen Geographie des heutigen und des praehistorischen Lettenlandes* (1892) Bielenstein briefly and concisely characterizes the relationships among the three dialect areas with isoglosses of 35 linguistic phenomena. Thus Bielenstein writes: 'Die Isoglossen 1–16 zeigen die einzelnen mehr und mehr nach Südosten reichenden Haupteigenthümlichkeiten des talmischen (unreinen niederlettischen) Dialektes. Die Isoglossen 19–37 (oder 37–19) zeigen die einzelnen mehr und mehr nach Westen reichenden Haupteigenthümlichkeiten des hochlettischen Dialektes. Das von Isoglossen am wenigsten durchzogene Gebiet zwischen den beiden Uebergangsgebieten ist das des reinen niederlettischen (Schrift-) Dialektes (...)' (Bielenstein 1892: Erläuterungen ad Karte VI).

In the map mentioned the author has not drawn precise dialect borders but the accumulation of isoglosses allows the reader to determine the main areas. It is possible that such a freely interpreted manner of describing dialect has laid the foundations of the further tradition of classification of Latvian dialects, because thus investigators of a later time can say that it is possible to establish boundaries for this or that characteristic of a dialect, but not for dialects. It is possible also that such a liberally interpreted way of describing dialect boundaries established the norms for the subsequent tradition of classification of the Latvian dialects, because later investigators of Latvian wrote: "var gan nospraust robežas vienai kādai dialekta īpatnībai, bet ne dialektam." (Endzelīns 1938: 4) Rudzīte and Rūķe have expressed similar thoughts. (Endzelīns has always been my hero, and I consider him the greatest Balticist who ever lived.)

The author writes that evidently in the first part of the sixties of the 19th century the state of dialect investigation allowed one only to establish approximately dialect areas, which in some respects reminds one of descriptions of earlier times in which the extent of ‘good’ and ‘bad’ Latvian dialects was shown.

In the evolution of Latvian dialectology the concept of isoglosses had a lasting impression, because it furthered the conviction that it is impossible to establish precisely dialect borders.

The title of chapter 2 is *Pārdomas par izlokšņu administratīvo teritoriālo vienību un draudžu robežām Rietumlatgalē*. The aim of chapter 2 is – based on cartographic materials and facts of cultural history – to consider many aspects of the investigation of Latvian dialects connected with such then existing concepts as dialect and dialect boundary. Does the accepted concept of dialect correspond completely to linguistic reality? What is the geographic position of the dialect? How are the dialects and the contemporary administrative units commensurable? Are the real boundaries of the subdialects of the language connected with the boundaries of parishes and historical administrative units? Are the linguistic boundaries stable? In A. Bielenstein’s and V. Rūķe’s work we encounter the pure isogloss method. In the works after the 2nd World War we encounter the method of dialect networking. The characteristics are described in 512 ‘cells’ in the 1939 Latvian administrative civil parishes which are also called dialects.

It is important to note that the concept of dialect is not completely linguistic in post-World War II dialectology. The border of each dialect is the border of the administrative formation existing before World War II, which denotes rather the territory of the investigation. Within this formation there may occur rather obvious linguistic differences.

Of the two methods of linguistic cartography the first one corresponds in essence more to linguistic requirements, because it allows for a more precise establishment of dialect borders, whereas the second method based on administrative units can hide or distort the linguistic boundaries.

Chapter 3, entitled *Kāpjošās un lautzās zilbes intonācijas izglosas posms Daugavas labajā krastā*, studies High Latvian Latgalian subdialects with broken syllable intonation as opposed to the High Latvian Selonian subdialects with rising intonation. This third chapter is undoubtedly the richest in detail and most difficult to summarize. The work of earlier authors such as A. Breidaks, M. Rudzīte, V. Rūķe is carefully described. Up to now the maps published by J. Kušķis, M. Rudzīte, A. Breidaks and the *Latviešu valodas dialektu atlants* provide no agreement about where on the right bank of the Daugava the isogloss separating the rising from the broken intonation is located and which dialects belong to the Selonian and which to the Latgalian area.

A total of 139 informants answered the questions and additional information was gleaned from phonetic questionnaire material gathered in 2010–2012. As test words the following have been used where the standard has falling intonation, but the aforementioned dialects have either the broken intonation (Latgalian) or the rising intonation (Selonian): *griēžu : griēžu / griēžu, sienu : siēnu / siēnu, lūoks : luōks / luōks, riet : riēt / riēt*.

A reason for checking the falling/broken intonation isoglosses is the existence of apparent inconsistencies of the cartographic sources and the necessity and possibility of verifying again the permanent processes of the dialect. A return to the investigations of the earlier described dialects reveals the permanent processes of the dialect. A comparison of the material from the 19th and 20th centuries with the data of contemporary dialectology would allow us to understand more deeply the formation of dialects, to evaluate the vitality of the separate dialects, the leveling and mixing at various levels of the language system, which would bear witness both to internal processes within the dialect as to the influence of extralinguistic factors. The systematic comparison of these facts would create the possibility of a diachronic version of a Latvian dialect atlas.

The number of tables, graphs, etc. is simply mind-boggling. On pp. 115–117 there is a table of dialects between or through which the isogloss of rising vs. broken intonation runs. On p. 127 there is a table of the questioned informants' classification according to their dialect. On p. 133 there is a table according to their age, a table which must be examined with the top of the book at one's right hand. Otherwise the title *teicēju skaits* would be upside down. On p. 139 there is a model of the classification of words with broken intonation included in the data base. On p. 142 there is a data base for various dialect correspondences of the standard word *meīta* 'daughter' along with biographical information about the investigator and further phonological information about the form. The last table is number 10 (pp. 223–231) which discusses the dialect *riet, riēt*. This table has the following columns: the first column is the dialect represented; the second column has the code number of the informant and the year of his birth; the third column has the intonation of the falling syllable, the relative length and the transcription of the word form; the fourth column has the intonational type of the non-falling, the relative length and the transcription of the word form; the fifth column has the relative lengths of the falling and non-falling intonations followed by a subjective evaluation of the contrast of the intonations of the syllables; the sixth column has various kinds of explanations, e.g., the measurement of relative lengths of the vowels and diphthongs, the subjective evaluation of the contrast of intonations and commentary.

The book also contains a bibliography (pp. 237–245), an English summary (pp. 247–254) and a number of colored plates beginning with a reproduction of A. Bielenstein's *Die lettischen Dialekte der Gegenwart. Isoglossen – Karte* and ending with a number of contemporary dialect maps.

This book is a collection of three masterpieces of Latvian dialectology, but the detail is overwhelming, particularly in chapter 3. This is surely a great contribution to Latvian dialectology and arguably a significant contribution to the methodology of dialect description, especially the third chapter with its description of minutiae. The author is to be congratulated on his achievement.

References

Endzelīns, Jānis. 1938. *Latviešu valodas skaņas un formas*. Rīga: Latvijas Universitāte.

William R. Schmalstieg
The Pennsylvania State University
University Park, Pa. 16802
emily@leanonemily.com

IZDOŠANAS PRINCIPI

1. Izdevuma tematika

Baltu filoloģija (BF) publicē pētnieciskus darbus visās baltu valodniecības jomās. Tiek pieņemti arī raksti par citu tematiku, kas var interesēt baltistus. Gaidīti tiek arī pārskata raksti, kas aplūko pētniecības stāvokli noteiktās baltistikas nozarēs, recenzijas, apskati.

2. Vērtēšana

Visus rakstus, kas iesniegti publicēšanai, izvērtē anonīmi, un tiem jābūt sagatavotiem tā, lai autora identitāte nav atklāta ne tekstā, ne bibliogrāfiskajās norādēs. Manuskriptu lasa vismaz divi vērtētāji, kas iesaka to pieņemt vai noraidīt, savu lēmumu pamatojot.

3. Valoda

BF publicē rakstus latviešu, lietuviešu, angļu un vācu valodā. Autoriem, kuriem raksta valoda nav dzimtā, jā rūpējas, lai viņu manuskripti valodas ziņā būtu sakārtoti jau pirms to iesniegšanas. Pētnieciskajiem rakstiem jāpievieno kopsavilkums angļu valodā (līdz 250 vārdiem), kas atspoguļo satura būtību.

4. Manuskripta forma

Autori ir aicināti iesūtīt redakcijai manuskriptu elektroniski *Word* un *Pdf* formātā, izmantojot *Palemonas* šriftu. Titullapā jānorāda raksta nosaukums, autora pilns vārds un akadēmiskā piederība. Manuskripti ir jāraksta ar divu intervālu lielu atstarpi. Pēc iespējas jāvairās no norādēm parindēs. Tabulas, diagrammas un kartes iesūtāmas atsevišķos failos, tās numerējot un nosaucot. Pielikumi pievienojami manuskripta beigās. Atsaucēm uz pielikumiem jābūt tekstā, norādot to vēlamo izvietojumu. Valodu piemēri rakstāmi kursīviem burtiem, nepieciešamais tulkojums vai skaidrojums – vienpēdiņās (starp apvērstiem komatiem).

5. Atsauces

Atsaucēs tekstā minams autora/redaktora uzvārds, izdošanas gads un vajadzīgās lappuses numurs, piemēram, (Rudzīte 1964: 15). Ja ir atsauces uz vairāk nekā vienu tā paša autora publikāciju vienā gadā, aiz gada skaitļa jāpievieno burti *a*, *b* utt. Iekavās jābūt vai nu pilnai atsaucēi, vai, ņemot vērā kontekstu, tikai gadam un lappusei. Literatūras sarakstā norādāmi tie darbi, uz kuriem autors ir atsaucies tekstā. Literatūras saraksts kārtojams alfabētā pēc autoru/redaktoru uzvārdiem, norādot pilnu bibliogrāfisko informāciju. Piemēri:

Monogrāfija vai rakstu krājums:

- Rudzīte, Marta. 1964. *Latviešu dialektoloģija*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.
- Stang, Christian S. 1966. *Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen*. Oslo, etc.: Universitetsforlaget.
- Bergmane, Anna, Aina Blinkena. 1986. *Latviešu rakstības attīstība. Latviešu literārās valodas vēstures pētījumi*. Rīga: Zinātne.
- Ambrasas, Vytautas (ed.). 1997. *Lithuanian Grammar*. Vilnius: Baltos lankos.
- Blinkena, Aina (red.). 1997. *Savai valodai. Latvijas Zinātņu Akadēmijas Goda loceklim Rūdolfam Grabim veltīts piemiņas krājums*. Rīga: Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis.

Sējums sērijā:

- Schmalstieg, William R. 2000. *The Historical Morphology of the Baltic Verb*. Washington: Institute for the Study of Man. (Journal of Indo-European Studies. Monograph No. 37)

Raksti žurnālos un rakstu krājumos:

- Lagzdiņa, Sarmīte. 1998. Adverbien, Präpositionen oder Halbpräpositionen? *Linguistica Baltica* 7, 151–166.
- Rudzīte, Marta. 1997. Izloksne vietvārdos. Aina Blinkena (red.). *Savai valodai. Latvijas Zinātņu Akadēmijas Goda loceklim Rūdolfam Grabim veltīts piemiņas krājums*. Rīga: Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis, 247–259.

PUBLICATION POLICY

1. Subject matter

Baltu filoloģija (BF) publishes research studies in all areas of Baltic linguistics. Papers on non-Baltic subjects of interest to Balticists may also be considered. Review articles (longer analytical essays or broad surveys of research in specific areas), book reviews and informative notes are also welcome.

2. Evaluation

All articles submitted for publication are reviewed anonymously and should be presented in such a way that the author's identity is not revealed either in the body of the manuscript nor in bibliographic references. Manuscripts are read by at least two evaluators, who recommend acceptance or rejection, giving specific reasons for their decision.

3. Language

BF publishes contributions in Latvian, Lithuanian, English and German. Authors whose language of contribution is non-native are encouraged to have their manuscript reviewed for language before submission. Each manuscript should be accompanied by an English abstract (max. 250 words), summarizing the conceptual content of the article.

4. Manuscript format

Contributors are requested to send the manuscript in *Word* and *PDF* versions using *Palemonas* font. The title page must contain the title and the author's name and affiliation. Manuscript texts should be double-spaced. Footnotes should be avoided unless absolutely necessary. Tables, diagrams and charts should appear in separate files at the end of the manuscript, numbered consecutively and titled. Reference must be made in the text and approximate position indicated. Language examples in the body of the text should be italicized and when necessary followed by the gloss, which is to be enclosed between single inverted commas.

5. References

References are cited in the text by giving the name of the author/editor, year of publication, and the page reference, e.g. (Rudzīte 1964: 15). If more than one article by the same author from the same year is quoted, *a*, *b*, etc. should follow the year. The context determines whether all of the above information, or all minus the author's name, should be in parentheses. The reference section should include all works referred to in the text and these

works only. They are to be listed in alphabetical order by author/editor, with complete bibliographical details. Examples:

Monograph or edited collection:

- Rudzīte, Marta. 1964. *Latviešu dialektoloģija*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.
- Stang, Christian S. 1966. *Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen*. Oslo, etc.: Universitetsforlaget.
- Bergmane, Anna, Aina Blinkena. 1986. *Latviešu rakstības attīstība. Latviešu literārās valodas vēstures pētījumi*. Rīga: Zinātne.
- Ambrazas, Vytautas (ed.). 1997. *Lithuanian Grammar*. Vilnius: Baltos lankos.
- Blinkena, Aina (red.). 1997. *Savai valodai. Latvijas Zinātņu Akadēmijas Goda loceklim Rūdolfam Grabim veltīts piemiņas krājums*. Rīga: Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis.

Volume in a series:

- Schmalstieg, William R. 2000. *The Historical Morphology of the Baltic Verb*. Washington: Institute for the Study of Man. (Journal of Indo-European Studies. Monograph No. 37)

Articles in journals and collections:

- Lagzdiņa, Sarmīte. 1998. Adverbien, Präpositionen oder Halbpräpositionen? *Linguistica Baltica* 7, 151–166.
- Rudzīte, Marta. 1997. Izloksne vietvārdos. Aina Blinkena (red.). *Savai valodai. Latvijas Zinātņu Akadēmijas Goda loceklim Rūdolfam Grabim veltīts piemiņas krājums*. Rīga: Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis, 247–259.

BALTU FILOLOĢIJA
XXII (1) 2013
Baltu valodniecības žurnāls
Redaktors Pēteris Vānags

LU Akadēmiskais apgāds
Baznīcas iela 5, Rīga, LV-1010
Tālr. 67034535

Iespiests SIA «Latgales druka»